

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra evropských a západoevropských studií

Václav Šmidrkal

**Francie a sjednocování Německa
(1989-1990)**

Rigorózní práce

Praha 2008

Autor práce: **Mgr. Václav Šmidrkal**

Vedoucí práce: **PhDr. Michel Perottino, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ŠMIDRKAL, Václav. *Francie a sjednocování Německa (1989-1990)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2008. 113 s. Rigorózní práce.

Anotace

Rigorózní práce „Francie a sjednocování Německa (1989-1990)“ pojednává o vlivu francouzské politiky na znovusjednocení Německa v letech 1989-1990. První kapitola sumarizuje předešlou k tomuto dějinnému období, čímž byly více než čtyři desetiletí francouzsko-německých poválečných vztahů. Další kapitola zkoumá zahraničně politické aktivity prezidenta Mitterranda a francouzské diplomacie ve vztahu k Německu v období 1989-1990. Poslední část je stručným přehledem o francouzské veřejné debatě v souvislosti se znovusjednocením v letech 1989-1990.

Abstract

The dissertation “France and the unification of Germany (1989-1990)” deals with the influence of French politics on German reunification in 1989-1990. The first chapter summarises the prologue to this historical period which were more than forty years of French-German post-war relations. The next chapter examines President Mitterrand’s and French diplomacy’s activities in foreign politics related to Germany in 1989-1990. The last part outlines the French public debate over the reunification in 1989-1990.

Klíčová slova

Francie, Německo, znovusjednocení, Mitterrand, francouzsko-německé vztahy.

Keywords

France, Germany, reunification, Mitterrand, French-German relations.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla v tištěné podobě zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia. Nesouhlasím se zpřístupněním díla v elektronické databázi Univerzity Karlovy.

V Praze dne 14. září 2008

Václav Šmidrkal

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. NĚMECKÁ OTÁZKA À LA FRANÇAISE.....	13
1.1. ZNĚNÍ NĚMECKÉ OTÁZKY PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	13
1.2. CHRONOLOGIZACE.....	14
1.3. FRANCIE MEZI PORÁŽKOU A VÍTĚZSTVÍM (1939-1945).....	14
1.4. POLITIKA TRESTU? (1945-1948).....	17
1.4.1 Představy o poválečném uspořádání Německa a jeho realita.....	17
1.4.2 Francouzská okupační zóna a berlínský okupační sektor.....	19
1.5. „EVROPEIZACE“ NĚMECKÉ OTÁZKY (1949-1957).....	22
1.6. ADENAUER – DE GAULLE: NA CESTĚ K ELYSEJSKÉ SMLOUVĚ (1958-1963).....	24
1.7. „TANDEM“, „DVOJČLEN“, „OSA“.....	26
1.8. FRANCIE A „RÉPUBLIQUE DE PANKOW“.....	29
1.8. SHRNUTÍ.....	30
2. „ROK ZÁZRAKŮ“ NEBO „ROK STRACHU“?.....	31
2.1. „ZEĎ BUDE STÁT JEŠTĚ STO LET...“.....	31
2.2. ... A NEBO SPADNE HNED.....	36
2.3. V OKAMŽIKU PŘEKVAPENÍ: EVROPSKÁ ODPOVĚĎ.....	37
2.4. MECHANISMUS 2 PLUS 4.....	44
2.5. AKTIVNÍ VYJEDNÁVÁNÍ V RÁMCI 2 PLUS 4 (BŘEZEN 1990 – ČERVENEC 1990).....	46
2.6. MITTERRAND MEZI EVROPSKÝM MULTILATERALISMEM A NÁRODNÍM BILATERALISMEM.....	49
2.6.1. Sázka na Gorbačova?.....	51
2.6.2. „Pankow“ je a zůstane realitou?: Cesta do NDR.....	58
2.6.3. Advokátem polských zájmů? Polsko-německá hranice.....	62
2.6.4. Francouzsko-britská koalice?.....	68
2.6.5. Je „německý problém“ „evropským problémem“?.....	72
2.7. NÁSLEDKY.....	75
3. FRANCOUZSKÉ VNÍMÁNÍ ZNOVUSJEDNOCENÍ.....	78
3.1. POLITICKÉ STRANY.....	78
3.2. NÁZOROVÉ PÓLY VE FRANCOUZSKÉM CELOSTÁTNÍM TISKU.....	80
3.3. PRŮZKUMY VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ.....	83
3.4. „PEUR DU IV REICH“.....	85
ZÁVĚR.....	86
ENGLISH RÉSUMÉ.....	89
PŘÍLOHY.....	90
PŘÍLOHA 1: DESETIBODOVÝ PLÁN.....	90
PŘÍLOHA 2: SMLOUVA 2 PLUS 4.....	99
BIBLIOGRAFIE.....	108

ÚVOD

Znovusjednocení Německa bylo jednou z podkapitol velké epochy ukončování studené války. Z několika hledisek to ale byla podkapitola nejvýznamnější. Šlo o téma, které se jako Ariadnina nit proplétalo labyrintem mezinárodní politiky po II. světové válce pod označením „německá otázka“ – namísto rychlého řešení bylo zodpovězení německé otázky zmraženo studenou válkou, která komplikovala možnosti nalezení kompromisu. Po více než čtyřiceti letech přešlapování a faktické existence dvou německých států bylo rychlé vyřešení problému německé jednoty v čase kratším než jeden rok v období listopad 1989–říjen 1990 překvapením pro všechny.

K tématu zahraničně politických souvislostí znovusjednocení existuje velké množství primárních i sekundárních pramenů. Vzhledem ke krátké době, která zatím od znovusjednocení uplynula jsou většinou dostupné pouze *primární prameny první generace*. Totiž takové, které nepodléhají ochranným lhůtám archivních zákonů. Jedná se především o využívání žurnalistických poznatků, určitého malého množství publikovaných písemných pramenů a ústní či písemné výpovědi aktérů. Jako žurnalistické prameny lze využívat noviny, zpravodajské magazíny a případně archivy televizního vysílání. Dále lze těžit z pamětí, které dosud publikovali téměř všichni významní účastníci zahraničněpolitického procesu znovusjednocení (Mitterrand, Kohl, Genscher, Gorbačov, Thatcherová, Bush a další). Za francouzskou stranu jsou důležité paměti Françoise Mitterranda *D'Allemagne, de la France* (O Německu, o Francii; německy pod názvem *Über Deutschland /O Německu/*), které sepsal krátce před svou smrtí v roce 1995 (Mitterrand 1995). Dále je možné pracovat s memoáry Mitterrandova blízkého politického spolupracovníka Huberta Védrina *Les mondes de François Mitterrand* (Světly Françoise Mitterranda) (Védrine 1996). Problémem pamětí, respektive osobních rozhovorů,

je jejich subjektivita a poměrně malá přesnost. Například paměti Mitterrandova poradce Jacquesa Attaliho *Verbatim* (celkem tři díly; sjednocení Německa časově spadá do třetího svazku) byly hojně citovaným pramenem kvůli velkému množství údajných Mitterrandových neveřejných citací (Attali 1995). Autenticitu těchto atraktivních citací zpochybňuje nejen Frédéric Bozo jako „naprosto nespolehlivé kvůli zřejmým chybám, opomenutím a dokonce přípiskům oproti původním dokumentům, nehledě na skutečnost, že většina knihy je založena na materiálu, který Attali křivě přisoudil sám sobě“ (Bozo 2007: 458). Na druhou stranu je v nich ale celá řada informací spolehlivých, jak ukazuje srovnání s jinými prameny (Zelikow, Rice 1997: xiii). Sám Attali později některé své závěry revidoval v knize *C'était François Mitterrand* (To byl François Mitterrand) (Attali 2005). Vedle pamětí byly zveřejněny/zpřístupněny zlomky archivních dokumentů. Nejreprezentativnější je v roce 1998 v SRN vydána sbírka odtajněných dokumentů s tématem německé jednoty (*Dokumente zur Deutschlandpolitik. Deutsche Einheit. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90. /Dokumenty k politice vůči Německu. Německá jednota. Zvláštní vydání z dokumentů úřadu spolkového kancléře 1989/90/*) (DzD 1998).

S výjimkou zveřejněných dokumentů je problémem těchto pramenů poměrně malá přesnost a spolehlivost, která může snadno vést k mylným závěrům. Klasickým příkladem sekundární práce první generace je kniha Stephen F. Szabo *The Diplomacy of German Unification* (1992), jejíž předností byla velká rychlost s jakou byla napsána a publikována (Szabo 1992). Pro větší přesnost si autoři vycházející z těchto pramenů někdy vypomáhali archivními dokumenty, ke kterým získali exkluzivní přístup. Příkladem této práce je dílo poradců prezidenta George Bushe Condoleezy Rice a Philipa Zelikowa *Germany Unified and Europe Transformed* (1995), kteří mohli těžit z výlučného přístupu k určitým dokumentům americké diplomacie (Zelikow, Rice 1997). Sekundární literatura první generace vycházející z těchto pramenů se většinou orientovala na „velkou trojku“: SSSR, USA a SRN. Tyto státy byly hlavními silami mezinárodněpolitické části znovusjednocení a z toho důvodu byla jejich

hlavními silami mezinárodněpolitické části znovusjednocení a z toho důvodu byla jejich politika nejlépe zdokumentována. Reprezentativním dílem tohoto typu je kniha německého historika Alexandra von Plato *Die Vereinigung Deutschlands – ein weltpolitisches Machtspiel. Bush, Kohl, Gorbatschow und die geheimen Moskauer Protokolle* (Sjednocení Německa jako zahraničněpolitická mocenská hra. Bush, Kohl a Gorbačov a tajné moskevské protokoly. První vydání 2002) (Plato 2003). Knihy francouzské provenience zde mohou být reprezentovány několikasvazkovým dílem o vládě Françoise Mitterranda *La décennie Mitterrand* (Mitterrandovo desetiletí) autorů Pierra Faviera a Michela Martin-Rolanda (Favier, Martin-Roland 1996). Ve třetím svazku zabývající se lety 1988-1991 je období sjednocení podrobně popsáno.

Role francouzské diplomacie a politiky ve vztahu ke znovusjednocení je většinou na základě řídkých primárních pramenů zkoumána podle narativního modelu, který Francouzům přisuzuje méně významnou roli, všímá si jejich obav z „velkého Německa“ a domnívá se, že Mitterrand měl v úmyslu znovusjednocení zpomalit. Například z knihy Zelikowa a Riceové Mitterrand vychází jako figurka, které, Hoffmannovými slovy řečeno, se dařilo „postupovat po krůčcích, za pomoci nejasných proslavů a vzájemně si odporujících pohybů vpřed a zase zpět“ (Hoffmann 1993: 134 in Zelikow, Rice 1997: 97). Američané hodnotili ostatní aktéry především skrz optiku NATO, a v tomto případě francouzští politici zavdali několik záminek k negativním odsudkům. Příkladem může být summit NATO 5.-6. července v Londýně, kde došlo ke změně strategie aliance. Mitterrand na samém konci jednání o změně jaderné strategie z „pružné reakce“ a „první linie obrany“ na „zbraně krajního řešení“ překvapivě prohlásil, že se Francie distancuje od celkového výsledku summitu. Zároveň oznámil, že Francie stáhne všech 50 tisíc vojáků ze SRN a neumožní mnohonárodnostním jednotkám pobyt na francouzském území (což však bylo brzy vzato tiše zpět). „Celá aféra se nyní jeví jako odraz poněkud nevyzpytatelného státnického charakteru způsobeného francouzským pocitem marnosti a úz-

kosti“ (Zelikow, Rice 1997: 323-324). Z knihy Zelikowa a Riceové vyplývá, že francouzský důraz na rozvoj Evropského společenství jako odpověď na globální změny připadal Američanům spíše jako regionální záležitost, protože jak USA tak SSSR, hlavní doboví aktéři mezinárodní politiky, stály mimo Evropské společenství bez zájmu a šance na vstup. Vyrovnanější obraz nejistě taktizujícího Mitterranda přináší ovšem také von Plato (Plato 2003).

Tuto v sekundární literatuře první generace poměrně dobře zakotvenou představu o nejisté francouzské zahraniční politice může vyvrátit *sekundární literatura druhé generace* využívající *primární prameny druhé generace*. Prvním úkazem tohoto posunu byla kniha německého historika Tilo Schaberta *Wie Weltgeschichte gemacht wird* (Jak se dělají světové dějiny), v níž detailně rozebral Mitterrandovy kroky v otázce německé jednoty a dospěl k závěru, že Mitterrandovi šlo o jistotu pokračování evropského integračního procesu než o bránění německému sjednocení (Schabert 2002). Jeho práce byla psána ještě za Mitterrandova prezidentství a autor měl přístup pouze k Mitterrandem vybraným francouzským archivním pramenům, což podle Boza snižuje důvěryhodnost Schabertových závěrů – jakkoli s nimi Bozo nepolemizuje (2005: 13). Kniha byla vřele uvítána Mitterrandovými příznivci, přeložena do francouzštiny a oceněna francouzsko-německou parlamentní cenou.

Průlomem ve stereotypizovaném pohledu na roli francouzské diplomacie v procesu německého znovusjednocení je ve francouzské historiografii práce Frédérika Boza. Ten shodně se Schabertem odmítá dosavadní závěry o francouzské politice v době konce studené války. Odmítá spoléhat se na neúplné prameny první generace a těží především z archivních pramenů francouzského Národního archivu, který spravuje sbírku Mitterrandova prezidentství, a Diplomatického archivu francouzského Ministerstva zahraničních věcí. Jeho práce přehodnocuje dosavadní ustálenou představu o roli Francie v letech 1989-1991. Namísto nepříznivých hodnocení, podle kterých chtěla Francie sjednocení „zabrzdit“ nebo „blokovat“ (2005: 13), hrála podle Boza „francouzská diplomacie důležitou a konstruktivní roli v událostech let

1989-91“ a francouzským nástrojem k překonání „uspořádání z Jalty“ byla „postupná“ a „umírněná“ zahraniční politika v této věci (2007: 455). Bozo má pravdu při zhodnocení dosa-
vadních prací a jejich poměru k francouzské zahraniční politice – vycházely z omezených
pramenů a navíc se mohlo jednat o „problème Attali“ (2005: 12). O škodě spáchané těmito
jevy se můžeme přesvědčit například ve zmatené kapitole „Znovusjednocení Německa“
v knize Davida S. Bella, profesora francouzské politiky na univerzitě v Leeds – kam až sahá
„problém Attali“ a kde začíná vlastní problém profesora Bella je ovšem nejasné (Bell 2005:
138-140). Bozo dále argumentuje tím, že díky bohatým fondům veřejných i soukromých ar-
chivů může mít Francie období 1989-1991 zdokumentováno nejlépe ze všech velmocí (2007:
461). Základním dílem francouzské revizionistické argumentace je kniha *Mitterrand, la fin de
la guerre froide et l'unification allemande* (Mitterrand, konec studené války a sjednocení
Německa; první vydání 2005) (Bozo 2005). V brzké době se očekává publikování Bozových
argumentů v anglofonní akademické literatuře. Nadále je nutné s revizionistickým, mnoha
důkazy podloženým pohledem na francouzskou zahraniční politiku v letech 1989-1991, počítat,
s největší pravděpodobností je možné tento pohled označit jako *point de vue français*, jako
jednu názorovou školu (institucionálně podporovanou pařížským *Institut François Mitter-
rand*), a bude otázkou jak velký prostor se mu podaří získat oproti původní narativní struktu-
ře, kterou najdeme třeba i v německé akademicky uznávané příručce pro studium mezinárodní
politiky *Handwörterbuch Internationale Politik* od Wicharda Woykeho („Zpočátku se Spoje-
né království, Francie a SSSR pokoušely zbránit znovusjednocení, protože vyvolávalo u jejich
vrcholných politiků obavy z nového sjednoceného Německa, z jeho budoucí politické, hospo-
dářské a vojenské role jak v Evropě, tak i v mezinárodním systému“ /Woyke 2006: 120/). Bo-
zova i Schabertova práce sice disponují dosud nebyvalou pramennou základnou, ale stále není
dostatečně velká na to, aby bylo možno vyloučit opomenutí klíčových dokumentů vyprodu-
kovaných vládami ostatních aktérů vnějšího kola sjednocovacího procesu, respektive není zde

podchyceno rozdílné vnímání stejné události různými aktéry (srovnej v kapitole 2.7.1 *Sázka na Gorbačova?*).

Jak již bylo naznačeno výše, klasická a revizionistická škola se zásadně rozcházejí v otázce metodologie. Zatímco klasické práce chápou sjednocení Německa jako výsledek diplomatické aktivity národních států (bilaterální vztahy), pro revizionisty je stěžejní zároveň sledovat nadnárodní úroveň Evropského hospodářského společenství. Zájmy Francie se ve francouzském pohledu v řadě ohledech shodují se zájmy Evropy, a proto i řešení německé otázky francouzská diplomacie spojuje s řešením „evropské otázky“. Badatelé, kteří odmítají vnímat tento vektor francouzské diplomacie, se tak vzdávají jednoho z možných klíčů k pochopení jejích kroků.

Předkládaná práce se zabývá Francií jako jednou ze čtyř vítězných mocností ve vztahu k procesu (znovu-)sjednocení Německa v období let 1989-1990. Tato práce se snaží najít rovnováhu mezi klasickou („Francie se bojí rychlosti znovusjednocení a snaží se ho zpomalit a zapojit do evropského integračního procesu“) a revizionistickou školou („Francie se znovusjednocení nebojí a Mitterrand ho nechce brzdit, cílem je zabránit nestabilitě a posílit evropský integrační proces“); vzhledem k faktu, že nebylo možné získat přístup k takové paletě primárních pramenů (ať už první nebo druhé generace), je nutné se spoléhat ve většině na prameny sekundární. Tato práce předpokládá, že hlavním aktérem ve francouzské zahraniční politice je prezident republiky, a proto bude pozornost soustředěna především na něj. Autor pracuje s hypotézou, že francouzský postoj k Německu byl od počátku (který je zde kladen na konec II. světové války) ovlivněn historizujícím uvažováním, který byl ovšem vyvažován vírou v evropeizovanou budoucnost. Francie se dostala do paradoxní situace: řád z Jalty, který způsobil rozdělení kontinentu a Německa ve dvě, sice Francouzi kritizovali, ale na druhou stranu z něj těžili. Možnosti jeho překonání pak viděli jedině v nadnárodně orientovaném ES.

Autor této práce předpokládá, že francouzští politici ani francouzská společnost ještě v roce 1989 celkově nepřekonalý stigmatizaci druhou světovou válkou. Proto je věnována pozornost genezi francouzského postoje k německé otázce. Ten je zajímavý ve dvou ohledech: za prvé determinuje francouzské jednání v období 1989-1990, za druhé jeho historiografická interpretace je pozoruhodně podobná interpretaci francouzské role v době znovusjednocení. Na druhou stranu prezident Mitterrand doufal, že jedinou možnou francouzskou odpovědí na německé znovusjednocení může být pokrok v evropské integraci – ať už hospodářské a politické v rámci ES (konkrétně naplánování a realizace hospodářské a měnové unie) nebo bezpečnostní pod hlavičkou „evropské konfederace“. Evropská integrace se měla stát francouzskou odpovědí na všechny možné obavy ze silného a suverénního jednotného Německa.

Pro doplnění politického procesu jsou v závěru práce nastíněny názorové póly ve francouzských politických stranách, francouzských celostátních denících a výsledky průzkumů veřejného mínění. Základními díly v tomto ohledu jsou knihy německých autorů Caryho von Buttlara a Ines Lehmann (Lehmann 1996, Butlar 2006) a francouzské práce Urbain N'Sonde a Marie-Noëlle Brand Crémieux, které vyšly v plodné edici nakladatelství L'Harmattan *Allemagne d'hier et d'aujourd'hui* (N'Sonde 2006, Brand Crémieux 2004).

1. NĚMECKÁ OTÁZKA À LA FRANÇAISE

1.1. Znění německé otázky po II. světové válce

Německá otázka, problém státoprávního uspořádání německého národa, nebyla věcí pouze německého národa samotného, nýbrž byla mezinárodním problémem a do jejího řešení byla zapojena celá řada dalších států a národů. Francie, největší západní soused Německa, byla v této věci od Velké francouzské revoluce jedním z nejdůležitějších aktérů. Vítězství Pruska v prusko-francouzské válce (1870-71) umožnilo dokončit sjednocení Německa podle mloněmecké koncepce. Také tato válka (vyprovokována Německem, ale vyhlášená Francií) přispěla k posílení dlouhodobě trvajících francouzsko-německého „dědičného nepřátelství“. Francouzská touha po odplatě (revanšismus) a německé imperialistické ambice přispěly k vypuknutí I. světové války. Po válce Francie využila své poměrně významné role mezi vítěznými státy a Německu byla vnucena mírová smlouva, která do velké míry reflektovala francouzské zájmy. Územní ztráty (Francii připadly Alsasko a Lotrinsko), placení reparací a omezení německých ozbrojených sil se však staly špatným základem Výmarské republiky. Versailleskou smlouvu tematizovaly ve svých programech německé antisystémové strany z extrémně pravicové části politického spektra a smlouva tak svým dílem přispěla k pádu demokracie a proměně Německa na totalitní stát. Expanzivní nacionalistická zahraniční politika Třetí říše ústící ve II. světovou válku spojenou se zločiny a devastací v dosud nevídaném měřítku se pak stala výchozím bodem pro formulaci německé otázky po II. světové válce, která na rozdíl od I. světové války nezněla „jak *oslabit* poválečné Německo, aby už nebylo schopné válčit“, nýbrž „jak *uspořádat* poválečné Německo tak, aby znovu nedošlo k válce.“

1.2. Chronologizace

V literatuře existuje řada různých chronologizací vývoje francouzsko-německých vztahů po II. světové válce, přičemž každý autor přináší chronologizaci, která vyhovuje záměrům jeho práce.¹ Pro potřeby této kapitoly bude období 1945-1963 rozděleno do tří částí (1945-48, 1949-57, 1958-63). První etapa (1945-1948) trvala od kapitulace Německa po vytvoření Trizonie a skončení francouzské obstrukční politiky, o jejíž úspěšnosti francouzští politici skrytě pochybovali již na přelomu let 1945/46, ale oficiálně začali ustupovat až v druhé polovině roku 1947; druhá etapa (1949-1957) byla poznamenána vznikem dvou německých států a zahájením úsilí francouzské zahraniční politiky o evropeizaci německé otázky a přetrvávající snaze Francie přičlenit ke svému území Sársko; třetí etapu (1958-1963) zahájilo vyřešení sporu o Sársko a přechod od Čtvrté francouzské republiky k republice Páté, zahájení intenzivních konzultací mezi kancléřem Adenauerem a prezidentem republiky de Gaullem korunovaných sepsáním a ratifikací Elysejské smlouvy dávající právní podklad pro vzájemnou úzkou spolupráci.

1.3. Francie mezi porážkou a vítězstvím (1939-1945)

Druhá světová válka znamenala pro Francii další krutou zkušenost s rozpínavostí a vojenskou silou svého východního souseda. Meziválečný systém mezinárodních vztahů v Evropě, sestavený výrazně podle představ francouzské diplomacie, zkrachoval: ani multilateralismus v podobě Společnosti národů ani bilaterální smluvní ujednání nejenže nedokázaly zabránit další světové válce, ale nedokázaly zajistit ani vnější bezpečnost francouzského státního území.

¹ Např. Mousson-Lestang (1991) uvádí tyto etapy „německo-francouzského usmíření po roce 1945“: 1945-1954: Čas nepřátelství a objevování (1945-48 neonacionalistická politika, 1948-54 evropská politika), 1955-1963: Čas sbližování, 1963-1974: Čas potíží.

Francie a Velká Británie, praktikující na konci 30. let vůči nacistickému Německu politiku *appeasementu* (jejímž nejznámějším plodem byla Mnichovská dohoda), sice po napadení Polska v září 1939 vyhlásily společně Německu válku, zůstalo však u podivné války „vsedě“. Německo (za spolupráce Sovětského svazu) obsadilo a rozdělilo Polsko, na jaře roku 1940 pak úspěšně obsadilo Dánsko a Norsko, Nizozemsko, Belgie a Lucembursko. Za symbolické spolupráce Italů dobyli Němci Francii během několika týdnů v květnu a červnu roku 1940.

Kontinentální Francie byla rozdělena na několik zón, z nichž největší byly oblast okupovaná a spravovaná Němci (tři pětiny) a kolaborantský Francouzský stát (*L'Etat français*) se sídlem ve Vichy. Na rozdíl od SSSR, USA a Velké Británie, jejichž státní území bylo nepřitelem napadeno jen zčásti (SSSR) nebo zcela marginálně (USA), francouzský vojenský odboj musel emigrovat (Velká Británie nebo kolonie). Armáda byla omezena na 100 tisíc vojáků, více než 1,5 milionu francouzských válečných zajatců bylo postupně převezeno na práci do Německa (během války je následoval ještě další milion Francouzů) (Jones 1994: 266). Francouzský lidský a hospodářský potenciál tak ve své většině během války sloužil, na rozdíl od států Velké trojky, potřebám Německa (finanční transfery z Francie do Německa tvořily každý rok téměř polovinu francouzského hrubého národního důchodu z roku 1939) (Bariéty, Poidevin 1977: 316). Francouzský přínos k boji proti fašismu tak byl relativizován většími přínosy národů Sovětského svazu, USA a Velké Británie; žádný z těchto států ale neměl ve II. světové válce tak nevýhodnou geopolitickou polohu jako Francie.

Francouzská politické síly se rozštěpily na představitele Francouzského státu (Pétain) a zahraniční odboj sdružený kolem generála de Gaulla (Londýn), generála Girauda (Alžírsko) a na další odbojové organizace. Nejednotnost politických představitelů francouzského národa stála v kontrastu se kontinuitou vlád v zemích Velké Trojky. Proto všechno neměli během války zástupci antifašistické Francie možnost účastnit se spojeneckých jednání a přispět k formulování odpovědi na rodící se německou otázku. Zásadní spojenecká jednání probíhala

na bázi Velké trojky (Churchill, F. D. Roosevelt, Stalin), a to především na konferencích v Teheránu (1943) a v Jaltě (1945). Základní rysy spojenecké politiky vůči Německu tak vznikly bez francouzské účasti; na Francii ale zapomenuto nebylo.

Jaltská konference v únoru 1945 znamenala pro Francii, která už od 25. října 1944 s dobytím Paříže měla provizorní vládu spravující osvobozená území, uznání práva na účast při společné správě Německa. Stalo se tak na naléhání Churchilla, který doufal v silnější koalici proti SSSR v případě odchodu amerických vojsk z Evropy (Deuerlein 1971: 467). Francii bylo přiznáno místo ve Spojenecké kontrolní radě a byla přizvána jako čtvrtá okupační mocnost, přičemž její okupační zóny měly být vytvořeny z již vytýčených zón amerických a britských. Přes všechno úsilí de Gaulla o získání pozvánky do Jalty, proběhla však i tato konference bez francouzské účasti (Gaulle 2000: 667). „Muž bez schopnosti odhadu, který nechce vidět reálnou roli, kterou Francie hrála v této válce,“ prohlásil o de Gaullovi v této souvislosti Stalin (Weisenfeld 1986: 18). V reakci na neúčast v Jaltě začal de Gaulle rozšiřovat „jaltskou legendu“ o rozdělení zájmových sfér v Evropě mezi velmocemi, zatímco Francie nebyla přizvána a nemohla reprezentovat „hlas Evropy a rozumu“ (Weisenfeld 1986: 21). To byl také jeden z důvodů pro změnu pohledu spojenců na Francii, jak jej výstižně formuloval také nový americký prezident H. S. Truman: dívat se na Francii nikoli takovou, jaká v současnosti je, ale takovou, jaká mocnost z ní může být (Deuerlein 1971: 469). Oslyšený hlas Francie by totiž Kohl udělat více škody než mírné nadhodnocení reálné váhy Francie v mezinárodních vztazích na konci II. světové války.

1.4. Politika trestu? (1945-1948)

1.4.1 Představy o poválečném uspořádání Německa a jeho realita

Francie vyšla z II. světové války jako vítěz, jehož status měl ovšem menší váhu než americký a sovětský (a z počátku také než britský), byl ovšem vyvažován minulou a možnou budoucí rolí Francie v Evropě a ve světě. Přes řadu kritických hlasů ze strany vítězných velmocí na nároky Francie a realitu jejího přínosu k vítězství bylo zřejmé, že Francii nelze, nota bene v německé otázce, která se Francie jakožto sousední země bezprostředně týkala, odstrčit do kouta.

„Tentokrát jde o to, abychom si navždy zajistili elementární bezpečnost, kterou sama příroda situovala na břeh Rýna,“ definoval obecně cíl francouzské politiky vůči Německu de Gaulle (Weisenfeld 1986: 13). (A ministr zahraničí Bidault charakterizoval převažující představu francouzských politiků o povaze postnacistického Německa: „Germánská rozpínavost je poražena, ale stále hrozí.“ /Julien 1999: 51/)

Francouzská diplomacie tohoto období se pohybovala po třech liniích: 1. zajistit účast Francie na velkých mezinárodních konferencích zabývajících se mírem a bezpečností, 2. prosadit u Spojenců francouzský pohled na německou otázku, 3. uzavřít bilaterální koalice proti možné nové agresi ze strany Německa. V rámci prvního bodu Francie dosáhla účasti pouze na konferenci v San Francisku zakládající OSN na jaře 1945 (získala zde cenné místo stálého člena Rady bezpečnosti), v rámci druhého bodu stanovila seznam požadavků, který opakovaně přednesla na spojeneckých konferencích, a výsledkem třetího bodu byla smlouva z 10. prosince 1944 se SSSR a Dunkirská smlouva s Velkou Británií (4. března 1947) (Bariéty, Poidevin 1977: 326).

Obecně shrnuto podporovala Francie v rámci bodu dva politiku „morcellement“ (rozdrobení). Francie byla proti vytvoření centrální německé vlády (ačkoliv ta byla v podobě

ústředního německého správního oddělení předznamenána už v Postupimské dohodě (Hüser 1997: 69/), požadovala mezinárodní status pro Porúří (nebo zničení jeho hospodářského potenciálu), stálou okupaci Porýní (případně založení nezávislého rýnského státu) a zřízení francouzské správy v Sársku (Adenauer 1965a: 93-94). Rozdrobené Německo bez přístupu ke zdrojům uhlí a oceli jakožto základním komoditám tehdejšího válečného průmyslu neměla už pro Francii představovat hrozbu pro její vnější bezpečnost. Zatímco Porúří a Sársko byly zdrojem oceli, respektive uhlí, mezinárodní status pro Porýní měl vytvořit předpolí francouzské bezpečnosti (Lappenküper 2001: 36). Podle francouzské tradice vystupovala i nyní Francie jako advokát dalších zemí, jež by mohly pomoci protlačit francouzský zájem, jak uvedl de Gaulle např. v rozhovoru pro London Times 10. září 1945: „Vojenská bezpečnost Francie, Belgie, Holandska a Velké Británie vyžaduje uvalení jejich společné strategické a politické kontroly na Porýní.“ (Die deutsche Frage 1982: 76)

De Gaullova taktika realizace těchto kroků spočívala v balancování mezi formujícím se východním a západním blokem: společenství Francie a SSSR mělo chránit Evropu před Německem a naopak západní Evropa sjednocená pod francouzským vedením měla být ochranou před SSSR (Lappenküper 2001: 36).

Francouzské požadavky však postupně narážely na odpor všech tří velmocí, které měly stále méně pochopení pro parciální zájmy „opožďené vítězné mocnosti“ (Benz 1999: 61). Globální zájmy USA a SSSR nenacházely pochopení pro lokální francouzskou politiku, Velká Británie zase hleděla zbavit se německého břemene, které si vysílená britská ekonomika nemohla dovolit nést. De Gaulle sázel na politiku trestu raženou SSSR, souhlasil s východní hranicí Německa na Odře a Lužické Nise a s rozsáhlými reparacemi a demontážemi. Stalin ale francouzské plány, především s odlomením Sárska proti němu už Britové a Američané formálně neprotestovali, nepodpořil. Sám byl se sovětskou okupační zónou spokojený a neviděl důvod k dalšímu posilování Francie, a potažmo Západu, na úkor Německa, jehož budoucí

bloková příslušnost mohla být ještě změněna (Weisenfeld 1986: 17). V čase dělení světa na Východ a Západ se Francie přimkla k Západu (vyjádřeno symbolickou podporou Spojenců v první berlínské krizi), vzdala se plánů s Porýním a Porúřím, ale pokračovala její politika oddělení Sárska a jeho hospodářského připoutání k Francii, ač pro ní nezískala jednoznačnou mezinárodní podporu.

V roce 1947 uspořádala Francie v Sársku referendum, v němž se sárské obyvatelstvo z 83% vyjádřilo pro připojení k Francii. Toto referendum se ovšem konalo v poválečné zjištěné atmosféře a bylo spíše „referendem žaludků“ (Die Zeit 4. prosince 1947), protože sárští občané hlasovali pod tlakem bídy, inflace, lákání frankem a zvýšenými potravinovými přiděly (Julien 1999: 159). Francouzská snaha o nezávislé Sársko s pevnými vazbami na Francii nevyšla. Evropský status pro Sársko dohodnutý mezi Adenauerem a Mèndes-Francem v říjnu 1954, byl v referendu 23. října 1955 67,7% hlasů odmítnut. 5. června 1956 bylo dohodnuto Adenauerem a Guy Molletem politické připojení Sárska ke Spolkové republice k 1. lednu 1957 a ekonomické k 5. červenci 1959 (Ménudier 1993: 92). Vyřešením sárské otázky se podařilo odstranit toho času poslední překážku na cestě ke zlepšování francouzsko-německých vztahů.

1.4.2 Francouzská okupační zóna a berlínský okupační sektor

Na konferenci v Jaltě bylo rozhodnuto, že Francie bude přizvána k okupaci a společné správě poraženého Německa. Jak francouzská okupační zóna na jihovýchodě Německa, tak francouzský okupační sektor v Berlíně byly ale v porovnání s podíly států velké trojky nejmenší a ekonomicky nejméně výhodné. Zóna měla rozlohu 42.000 km², žilo v ní šest milionů lidí a tvořila 8,1% průmyslového potenciálu Třetí říše (ačkoliv podle Postupimské dohody měla Francie získat 20% reparací) (Julien 1999: 52). Navíc strategicky byly její hranice vytý-

čeny nevýhodně: Francouzi získali Wittembersko bez Stuttgartu, Bádensko bez Karlsruhe, Porýní bez Kolína nad Rýnem (Benz 1999: 62). V berlínském sektoru nešlo získat žádné hospodářské výhody, (demontáž továrny Rheinmetall-Borsig ve čtvrti Tegel, která jediná připadala v úvahu, by Kohla vyvolat sociální nepokoje /Julien 1999: 67/) a ještě bylo nutné zajistit výživu 500.000 lidí (Julien 1999: 53).

V interpretaci francouzské okupace Německa existují v německé historiografii dva přístupy. Klasický interpretoval francouzskou okupační politiku jako „nekompromisní politiku revanše“ (Hüser 1997: 59), Kurt Schumacher mluvil o Francouzích jako o „západních Rusích“, tisk v Bizonii psal o „hedvábné oponě“ na jihozápadě Německa, francouzská zóna byla označována jako „vykořisťovaná kolonie“ (Benz 1999: 60). Revizionistický vychází ze studia francouzských archivních pramenů, které byly zpřístupněny v létě roku 1986. Přichází s paradigmatem „dvojí politiky“: navenek bylo nutné povzbudit traumatizovaný francouzský národ a vystupovat s maximalistickými cíly, neveřejně si ale francouzští politici byli již na přelomu let 1945/1947 vědomi, že požadavky vznášené ještě na konferenci ministrů zahraničí v březnu a dubnu 1947 neměly žádné vnitropolitické opodstatnění (Benz 1999: 60). V tomto případě je navíc nutné rozlišovat mezi politickými a ekonomickými otázkami: francouzské požadavky v rámci politiky trestu totiž byly chápány především jako politický problém; Francouzi si už v létě 1945 byli vědomi skutečnosti, že ekonomické zruinování Německa by mělo negativní následky pro všechny (Hüser 1997: 65).

Relativně přísné francouzské požadavky, do určité míry sice podobné článkům Versailleské mírové smlouvy, avšak ospravedlňovány stále neuspokojenou potřebou zajistit bezpečnost Francie a potažmo ostatních států na západ od Rýna, mají celou řadu interpretací. Nejpozději v 80. letech se jako neodpovídající skutečnosti prokázal klasický pohled na Francouze jako kořistící okupanty. Tzv. politika trestu byla především způsobem jakým si Francie dodala zpět oslabené velmocenské sebevědomí a právě její symbolická hodnota měla asi nej-

větší význam. Jako příklad může sloužit představa René Massigliho o francouzském okupačním sektoru v Berlíně: „Z prestižních důvodů je nezbytné, abychom nebyli vyloučeni z elegantních čtvrtí nebo z míst, kde sídlí ministerstva. Abychom vymazali vzpomínku na německé vojsko okupující Paříž, konkrétně na vojenskou stráž u Vítězného oblouku a německé vojáky v Bourbonnském paláci, bylo by velmi žádoucí, abychom mohli okupovat křižovatku *Großer Stern*, kde je vítězný sloup z roku 1871, Říšský sněm a Krollovu operu, kde se scházel nacistický říšský sněm.“ (Julien 1999 : 46) Tuto hypotézu potvrzuje také de Gaullův výrok, jímž zpětně popsal svou politickou činnost ve vztahu k Německu v prvních poválečných letech: „Jen já jsem bavil Francouze vlajkami. Já je bavil Rýnem. Nechal jsem je zapomenout na bídu a oni zůstali trpěliví.“ (Weisenfeld 1986: 28)

Francouzští politici potřebovali svému národu ukázat, že Francie si jako vítěz může diktovat podmínky. Vůně válečných vavříků měla pomoci zapomenout na válečné a poválečné útrapy. Zatímco ostatní tři vítězné mocnosti chápaly německou otázku jako záležitost zahraniční a mezinárodní politiky, pro Francii to byla do značné míry otázka domácí politiky. Francouzská odpověď na německou otázku měla řešit jednak bezpečnost země, jednak měla být instrumentem velmocenského postavení. Francie záhy vycítila, že její požadavky vůči Německu nemají mezinárodní podporu a budou zřejmě neprosaditelné. Přesto Francouzi setrvali na svých pozicích co nejdéle. Jak shrnuje Hüser, tento postoj fungoval jako „uklidňující lék“ pro germanofobní a komunisticky orientovanou část francouzské společnosti a domácí politické scény a v zahraniční politice sloužil jako „bargaining chip“ (prostor k vyjednávání) ve prospěch americké finanční pomoci i reálných politických cílů vůči Německu (Hüser 1997: 84).

1.5. „Evropeizace“ německé otázky (1949-1957)

Přechod od dvojaké francouzské politiky vůči Německu (navenek nekompromisní politiky vítězného státu *à la* XIX. století, ve skutečnosti ale podložené reálným politickým odhadem) k politice evropeizace německé otázky lze časově spojit s jmenováním Roberta Schumana, původem Lucemburčana s kořeny v dvojjazyčném francouzsko-německém pohraničí, do funkce francouzského ministra zahraničních věcí. Narozdíl od jeho předchůdců Massigliho a Bluma, kteří do protikladu k politice potrestání Německa kladli rozvíjení vztahů s Velkou Británií (Dunkirská smlouva z roku 1947), Schuman oficiálně otočil úsilí Francie od přísné politiky vůči Německu ke snaze zapojit Německo do procesu sjednocování západní Evropy (Bély 2005: 556). Vytvořením nadnárodních struktur měla Francie a ostatní zúčastněné země získat důvěryhodnější legitimitou podloženou kontrolu nad západním Německem. Komplementárně v k tomu viděl v integraci do západních společenství spolkový kancléř Konrad Adenauer jedinou možnou cestu k mezinárodnímu uznání, zrovnoprávnění a pozdějšímu sjednocení Německa (Görtemaker 2005: 7).

Evropská integrace se tak stala mnohostranně výhodným politickým postupem jednak pro řešení roztříštěnosti západní Evropy vůči Východu, jednak pro zrovnoprávnění západního Německa. Integrace se jevila jako přijatelné řešení pro všechny aktéry, protože od každého zúčastněného člena vyžadovala za získané výhody určitou míru sebeomezení. Důležitým činitelem napomáhajícím k překonávání historických reminiscencí byla houstnoucí atmosféra studené války a vojenská přesila sovětské bloku v evropském prostoru. Na rozdíl od použití klasických mocenských nástrojů užívaných vítěznými státy po skončení války (reparace, okupace, ztráta území, omezení vojenské síly atd.) se integrace ukázala jako účinný nástroj prosazování zájmů vítěze v souladu se zájmy poraženého a s mnohem menším nebezpečím probuzení revanšistických nálad v poraženém státě.

integrací společenství s Německu jako celku (otáčka sjednocení)

Integrační úsilí probíhalo po dvou hlavních osách: bezpečnostní a ekonomické. Prvním krokem, ještě bez účasti poražených států, byl *Bruselský pakt* a z něj vycházející *Západní unie* (1948), jenž Francii, Velkou Británií a státy Beneluxu zavazoval ke vzájemné pomoci v případě vojenské agrese proti některému z členů. O rok později byla podepsána Washingtonská smlouva a na ní založený vojensko-politický pakt NATO, který sdružoval dvanáct zemí euroatlantického prostoru. NATO jako organizace disponující díky potenciálu USA mnohem větší silou než Západní unie na dlouho tuto organizaci zastínilo.

Schumanův první pokus o sblížení států západní Evropy vyústil v založení *Rady Evropy*, společné organizace evropských států, která ale k Schumanově zklamání zůstala na mezivládní úrovni a jejím členem se nestala SRN (přistoupila v roce 1951). Proto přišel záhy s projektem řešícím problém těžby uhlí a výroby oceli a jejich možného zneužití pro válečné účely: Schumanův plán na založení *Evropského společenství uhlí a oceli* (ESUO) počítal se zavedením supranacionálních orgánů, které by vykonávaly dozor nad společným obchodem uhlím a ocelí (tento projekt mimo jiné řešil problém kontroly německého Porúří a Porýní).

Dalším krokem byl návrh na vytvoření společné západoevropské obrany. Francouzská iniciativa inspirovaná supranacionálním charakterem ESUO počítala s vytvořením evropské armády se společným velením. Díky tomuto kroku mohlo dojít k znovuvybrojení Západního Německa bez založení samostatné německé armády. Jejím začleněním do společných nadnárodních struktur měla být nad německými jednotkami vykonávána kontrola. Francouzský plán však těsně před realizací ztroskotal ve francouzském Národním shromáždění. Britský návrh nouzového řešení vedl k přistoupení SRN k Bruselskému paktu a založení *Západoevropské unie*. V roce 1955 pak vstoupila SRN do NATO: otázku společné obrany se Evropě samotné vyřešit nepodařilo. SRN získala Pařížskými dohodami až na několik výjimek suverenitu, přičemž z hlediska budoucnosti Německa se jako nejdůležitější jevil bod o právech vítězných mocností spolurozhodovat o Německu jako celku (otázka sjednocení).

Na rozdíl od společné obrany se ukázala jeho schůdná cesta hospodářská integrace. *Evropské hospodářské společenství* vzniklé v roce 1958 bylo založeno na kombinaci mezivládního a nadnárodního principu. Cílem tohoto společenství bylo vybudování společného vnitřního trhu spojením domácích trhů členských států, kterých bylo v letech 1958-1973 šest (Francie, SRN, Itálie a tři státy Beneluxu).

Evropský integrační proces tak byl jednak motivován snahou o obranu před sílícím vlivem SSSR ve východní Evropě, jednak hledáním řešení zapojení Německa, jednak zájmem na zlepšení životní úrovně obyvatel západoevropských zemí. Ve francouzsko-německém vztahu se zde zrodil důležitý princip platný až do 90. let XX. století: „Politika vůči Německu a evropská politika to je pro Paříž jedna a táž věc – ať už převládají na Quai d’Orsay nebo v Elysejském paláci jakékoli představy o evropské konstrukci.“ (Weisenfeld 1986: 11)

1.6. Adenauer – de Gaulle: na cestě k Elysejské smlouvě (1958-1963)

Evropské integrační projekty, ve spolupráci s euroatlantickým NATO, pomohly zapojit německým potenciál ke společnému cíli a zároveň nad ním získat určitou kontrolu. Kancléř Adenauer se již záhy po nástupu do úřadu vyjádřil o důležitosti dobrých vztahů jeho země s Francií. V rozhovoru pro *Die Zeit* z 3. listopadu 1949 uvedl: „(...) v dnešním vývojovém stádiu Evropy se ‚dědičné nepřátelství‘ stalo reliktem minulosti. Proto jsem odhodlán, udělat z německo-francouzských vztahů ústřední bod mé politiky.“ (Adenauer 1965: 255)

K navázání užších vztahů však bylo potřeba nejdříve vyřešit vzájemné sporné otázky, které se po vyhlášení SRN a ustoupení Francie od maximalistických požadavků soustředily na sárskou otázku. Referendum a následná smlouva o Sársku z roku 1956 rozhodly o začlenění Sárska jako dvanácté spolkové země k západnímu Německu.

Francie se zase musela vyrovnávat s procesem dekolonizace, který ve své aktuální alžírské podobě byl bezprostředním důvodem k povolání generála de Gaulla do čela státu. Předložením a schválením nové ústavy byl změněn politický režim: Pátá republika měla být vystavěna na centrální roli prezidenta republiky. De Gaulle Kohl z této pozice začít rychle postupovat v politice budování francouzsko-německého tandemu, jenž by byl založen na vzájemné výhodnosti, a sice na komplementaritě vztahu francouzské váhy v mezinárodní politice a vzrůstající německé hospodářské síly (v té době v nejlepších letech „hospodářského zázraku“). První schůzka obou státníků v Colombey-les-deux-Eglises v září 1958 odstartovala časté styky obou státníků s cílem poskytnout platformu pro smíření a úzkou spolupráci obou národů. Na této schůzce se oba shodli na nutnosti vybudování úzkých vztahů mezi oběma zeměmi.

De Gaulle chápal spolupráci se SRN jako součást svého politického světového názoru, ale i výsledek geopolitické konstelace. „Američané zůstanou Američany“ a Velká Británie „zůstane ostrovem“ (Adenauer 1965c: 429). Shrnutím de Gaullových úvah ve vztahu k SRN může být následující věta z Adenauerových pamětí: „Francie má v Evropě jen jednoho možného partnera, dokonce žádoucího partnera, a tím je Německo, dnešní Německo.“ (Adenauer 1965c: 429) Tento postoj ovšem nevyklučoval praktikování politiky balancování mezi dvěma bloky, politiky „volných rukou“ k budování vztahů s různými partnery, poněvadž: „Existují síly, které nás Němce tlačí za účelem znovusjednocení na východ a Francie zase směřuje do Afriky.“ (Adenauer 1965c: 430)

Elysejská smlouva z 22. ledna 1963, právní úprava vzájemné francouzsko-německé spolupráce, tak potřebovala kromě oboustranného přesvědčení ještě další impulsy: v jejím pozadí stály odmítnuté Fouchetovy plány a zamítnutý de Gaullův návrh vlády triumvirátu, na německé straně potom chladné vztahy kancléře Adenauera s americkým prezidentem Kennedym a vztyčení berlínské zdi signalizující trvalost rozdělení Německa (Ménudier 1993: 95).

Elysejská smlouva byla završením francouzsko-německého usmiřování, byla však také výrazem odlišných národních zájmů obou států, především ve vztahu s USA. Francie usilovala o vlastnictví atomových zbraní, protože „státy bez jaderných zbraní jsou satelitními státy“ (Adenauer 1965d: 59) a po nepřijatém návrhu na rozhodování tříčlenného kolegia v NATO se začala této organizaci vzdalovat a v roce 1966 opustila její vojenské složky. Západoněmečtí politici, jejichž stát sousedil s dvěma členy Organizace Varšavské smlouvy, však chápali USA a NATO jako záruku své bezpečnosti a na to konto stavěli vztah motivovaný bezpečnostními zájmy nad vztah motivovaný ekonomicko-politickými zájmy (Schmidt 1990: 272). Proto byla při schvalování Elysejské smlouvy ve spolkovém sněmu přidána k původní textaci preambule, která „vlastně představovala seznam de Gaullem odmítaných cílů“ (Schmidt 1990: 154). Kancelář Schmidt později vztahy SRN k USA a Francii charakterizoval: „USA jsou náš nejdůležitější, ale Francie náš nejbližší spojenec.“ (1990: 272) Elysejská smlouva regulovala řadu mezivládních aktivit na bázi pravidelných konzultací a kulturních výměn mezi oběma zeměmi, stala se symbolem usmíření „dědičných nepřátel“ a jejich spolupráce k vzájemnému prospěchu, ale také poukázala na odlišné národní zájmy, které spolupráci omezovaly a rozněcovaly napětí.

1. 7. „Tandem“, „dvojčlen“, „osa“

Colard uvádí, že v 70. letech se rozmnožily žurnalistické metafory popisující francouzsko-německý vztah jako „partnerství“, „osu“, „tandem“, „dvojčlen“, „francouzsko-německý motor“, „dohodu“, „duumvirát“ (1999: 29). Bylo tomu tak možné díky stabilnímu obsazení vedoucích úřadů v obou zemích: v SRN i ve Francii seděli na nejvyšších židlích v období 1974-1981 stejní muži – Helmut Schmidt a Valéry Giscard d'Estaing. Ačkoli se ideologicky rozcházeli, dokázali během svého mandátu posunout francouzsko-německou spolupráci

z oblasti bilaterálních kontaktů do evropské dimenze. I přes dědictví de Gaullova lucemburského kompromisu, který zpomalil spolu s dalšími okolnostmi tempo evropské integrace na téměř dvě desetiletí, byl v roce 1974 přijat francouzský návrh k vytvoření nové evropské instituce – Evropské rady – jako platformy pro pravidelná setkávání nejvyšších představitelů členských států. Později byl na základě německé iniciativy změněn volební systém do Evropského parlamentu – od roku 1979 se do tohoto orgánu volí zástupci v přímých volbách oprávněnými voliči v členských státech. Na konci 70. let se také podařilo uvést v život evropský měnový systém, předchůdce současné měnové a hospodářské unie, a umělou směnnou měnovou jednotku ECU.

Tandem úspěšně pokračoval i dvojí po alternaci v roce 1981, resp. v roce 1982, kdy ve Francii získali poprvé socialisté legislativní a prezidentskou většinou a v SRN došlo k přestavbě vlády z levicově-liberální a na konzervativně-liberální. V 80. letech se vzájemná spolupráce posílila především v obranné a bezpečnostní sféře. V roce 1982 byla vytvořena společná komise pro bezpečnost a obranu, v roce 1986 byla založena francouzsko-německá brigáda a při dvacátém pátém výročí podepsání Elysejské smlouvy v roce 1988 byly přijaty dva dodatečné protokoly rozšiřující spolupráci do oblasti obrany a hospodářství a financí (Colard 1999: 32-33). Jedním z nejsymboličtějších aktů vzájemného usmíření z této doby se stala fotografie Kohla a Mitterranda držících se za ruku při vzpomínkovém aktu na bitvu u Verdunu konaném 22. září 1984.

V oblasti evropské integrace se podařilo neutralizovat lucemburský kompromis a zavést řadu dílčích změn přijetím Jednotného evropské akto (1987). Evropské komisi vedené Jacquesem Delorsem se ve spolupráci s nejvyššími představiteli členských států podařilo překonat období „eurosclerózy“.

Problémem „tandemu“ se od samého počátku stalo nerovnoměrné rozložení sil a pozic. Ačkoliv vlivem studené války měly oba státy v podstatě rovnocenný počet obyvatel, jejich

postavení bylo značně rozdílné. Francie zde stála jako suverénní stát hrdý na své dějiny proti Spolkové republice mezinárodně zdevalvované II. světovou válkou. Francie disponovala křeslem stálého člena Rady bezpečnosti OSN, silnými vazbami na řadu afrických, asijských i evropských zemí (*Francofonie*) a zámořskými départementy a územími (DOM-TOM). Profilovala se jako stěžejní síla evropského integračního procesu (ESUO, EOS, ES). Jako jedna ze tří evropských zemí byla výrobkyní a držitelkou jaderných zbraní. Konečně status Francie posiloval efekt označovaný jako „rayonnement culturelle“ a aktivní zahraniční kulturní politika (*francofonie*). Francie se tak po II. světové válce pohybovala mezi váhovými kategoriemi „středně velké evropské mocnosti s omezenými možnostmi“ a „požadavkem na evropskou a světovou vůdčí roli odpovídající vlastnímu kulturně politickému sebevědomí“ (Stark 2004: 49). SRN měla oproti francouzské „části“ tandemem tři nevyřešené problémy vycházející z konce II. světové války: „problém jednoty, problém suverenity a problém hranic“ (Colard 1999: 35). Vazby SRN na ostatní státy byly znevýhodněny chudou koloniální minulostí, přetřaty železnou oponou a zdevastovány zahraniční politikou Třetí říše. Jediná oblast, kde „diplomatický trpaslík“ Kohl růst bez většího ohledu na mezinárodní politiku do rozměrů „obra“ tak bylo hospodářství.

Status quo, který se francouzští politici na přelomu let 1989 a 1990 obávali opustit, získal své pevné rysy během prvních dvaceti poválečných let existence bipolárního světa. Byl založený na rovnováze sil mezi Západem a Východem, na rovnováze sil mezi NATO a Organizací Varšavské smlouvy. Faktickou příslušností k Západu, současným koketováním se státy socialistického tábora a zajištěním vlastní obrany atomovými zbraněmi (stojíc však mimo první linie možného válečného střetu mezi Východem a Západem) dokázala Francie čerpat řadu výhod; především však tyto atributy byly v souladu s touhou Francie po významné roli ve světové politice. Blízké vztahy se SRN vzájemně posilovaly váhu obou partnerů. Od roku 1973, kdy došlo k podpisu smlouvy mezi SRN a NDR, k vlně diplomatických uznání východ-

ního Německa a vstupu obou států do OSN, se zdálo, že situace je zakonzervovaná a sjednocení není na pořadu dne.

Jinak viděla otázku znovusjednocení SRN, která ho chápala jako ústavně zakotvený státní cíl, který je středem (zahraniční) politiky každé spolkové vlády. Francouzští politici sice veřejně označovali toto úsilí za legitimní a slibovali Němcům podporu, ale skrytě doufali, že ke sjednocení, především díky patové situaci v konfliktu mezi dvěma bloky, nedojde (Weisenfeld 1986: 9).

1.8. Francie a „République de Pankow“

V politice vůči Německé demokratické republice zůstávala Francie principiálně solidární se Spolkovou republikou, ačkoliv různým méně formálním způsobům navazování kontaktů se francouzští politici nebránili. Proti Chruščovově teorii dvou států se západní Německo bránilo Halsteinovou doktrínou, která vylučovala, aby třetí stát navázal diplomatické styky zároveň s oběma německými státy. Francie v této otázce zůstala se Spolkovou republikou zajedno, ovšem to nebránilo, aby francouzští politici, převážně komunisté, jezdili od poloviny 50. let na návštěvy do východního Německa (Pfeil 2001: 218-219). De Gaulle, který se částečně zklamal v západním Německu v němž hledal partnera pro realizaci svých zahraničně-politických plánů na posílení evropského vlivu vůči Spojeným státům, pak dával neformálním sbližováním s NDR polknout hořkou pilulku bonnské vládě (Pfeil 2001: 222-224). I pro něj však zůstalo nepřijatelné, aby s NDR navázal diplomatické styky dřív, než se v tomto ohledu změnilo stanovisko západoněmecké vlády. Stalo se tak na počátku 70. let, kdy Bonn uzavřel s „Pankowem“ Smlouvu u vzájemných vztazích (*Grundlagenvertrag*) (1972), následně oba státy vstoupily do OSN (1972) a následovala vlna mezinárodního uznání NDR (Francií v roce 1973). NDR byla pro Francouze pokračovatelkou pruské tradice, ztělesněním klasických ně-

meckých hodnot v dobrém i špatném. Celkově však francouzská levicově orientovaná společnost vnímala NDR, od okamžiku normalizace vztahů, vcelku pozitivně (Froment-Meurice 2004: 346).

1.8. Shrnutí

Podepsáním a ratifikací Elysejské smlouvy v roce 1963 získal francouzsko-německý vztah pevné kontury jako důležitý prvek západoevropské soudržnosti. Francie se zbavovala strachu z Německa a Německo se zase díky Francii zbavovalo špatné pověsti na mezinárodní politické scéně. Z francouzských poválečných požadavků tvrdé politiky vůči Německu (rozdrobení) se nerealizoval v podstatě žádný. V úsilí o sjednocování akcelerovaném sovětskou hrozbou našli francouzští politici možnosti jak dalšího vývoje Francie a západní Evropy, tak řešení „bezpečnosti před Německem“. Společný zájem francouzsko-německého tandemu však zbrzdily zájmy národní: francouzské politika balancování mezi východem a západem se silnou jižní (africkou) orientací, na druhém břehu Rýna potom německo-americké spojení a východoevropská (německo-německá) orientace Spolkové republiky.

2. „ROK ZÁZRAKŮ“ NEBO „ROK STRACHU“?

2.1. „Zed' bude stát ještě sto let...“

Rok 1989, který znamenal začátek změn politických režimů v zemích střední a východní Evropy, bývá někdy označován jako „rok zázraků“ (latinsky *annus mirabilis*), ve francouzské tradici také jako „slavné tříletí“ (*les trois glorieuses*) 1989-1990-1991 (podle vzoru „slavného třicetiletí“ vztahujícího se v dějinách Francie ke třem poválečným desetiletím); nejen pro Francii to však byly okamžiky nejistoty postavené především na špatných historických zkušenostech a jejich možném opakování v budoucnosti. Pro postoj francouzských politiků Páté republiky ke znovusjednocení Německa je asi nejvýstižnější tvrzení, že „podporovali sjednocení potud, dokud se zdálo být daleko“ (James 1992: 260). Tento „německý pohled“ nevyvrací ani revizionista Bozo, který sice uvádí, že francouzská zahraniční politika si již od de Gaulla uvědomovala nevyhnutelnost rozpadu bloků, ale de Gaullova vize převzata Mitterrandem („Vše co pomůže zrušit Jaltu je dobré.“) však byla vždy míněna „v dlouhodobé perspektivě“ (Bozo 2007: 462). Jak se změní *status quo* v mezinárodních vztazích po sjednocení Německa (a rozpadu sovětského bloku) a jaké to bude mít následky pro Francii? Nebude ohrožen evropský integrační proces? Nebude oslabena francouzsko-německá spolupráce? Nebude se Německo orientovat více na východ než na západ? Kde budou hranice sjednoceného Německa? Jaké zahraničně-bezpečnostní vztahy bude vyznávat sjednocený stát? Téma německé jednoty bylo pro Francii silně zakotveno v historické zkušenosti. Sovětský svaz, Francie i Británie přistupovali skrze své vrcholné představitele ke znovusjednocení Německa více z historizující perspektivy než čtvrtá vítězná mocnost Spojené státy (Helmut Kohl vzpomíná, že v „zásadě samozřejmě platilo, že ti, kdo netrpěli pod německou okupací, to měli mnohem jednodušší.“ Proto Kohl odhadoval, že pro německou jednotu tenkrát byli bez výhrad jen špa-

nělský premiér Felipe Gonzáles a irský předseda vlády Charles Haughey /Kohl 1997: 136-137/). Zatímco SSSR viděl ve znovusjednocení ohrožení svých velmocenských zájmů a Francie a ještě více Velká Británie zprvu tápaly v rychlém běhu událostí, USA se jako první snažily najít přijatelné řešení pro Německo a pro svět s ohledem na budoucnost a v souladu s americkými a německými zájmy. Americko-německý vztah znovusjednocení posílilo, pro vztah francouzsko-německý bylo toto období nepříjemnou zkouškou.

Rozdělení Evropy, Francouzi označované jako „řád z Jalty“ (rozdělení sfér vlivu v Evropě mezi dvěma supervelmocemi během II. světové války), bylo samotnými Francouzi chápáno jako nespravedlivé. Jeho rychlé rozpouštění na konci roku 1989 ale mnohé francouzské politiky trápilo (Wickert 1993: 128). Kolem nespravedlnosti „řádu z Jalty“ se ve Francii vytvořila rozsáhlá mytologie; možnost rychlé změny tohoto stavu ale mezi francouzskými politiky vyvolala překvapení a nejistotu. Poválečné uspořádání světa se totiž v posledních desetiletích ukazovalo jako stabilní systém, v němž existovala rovnováha založená na vzájemné jaderné hrozbě. Nezpůsobí rozklad řádu z Jalty zrod německé „Čtvrté říše“ a nevžene Evropu do nové války? byly základní obavy nejen francouzských politiků té doby (Müller-Brandeck-Bocquet 2004: 88).

Sjednocení Německa bylo součástí německé otázky pocházející z konce II. světové války, ale docházelo k němu více než čtyři desetiletí po bezpodmínečné kapitulaci nacistického státu a řada věcí se změnila: největšími změnami prošel status samotné Spolkové republiky. Z okupovaného území pod správou vítězných mocností se stal hospodářsky nejsilnější stát Evropy, významný hráč v obranné strategii NATO a člen mnoha mezinárodních organizací. Přesto zůstávala v platnosti povinnost vítězných velmocí nést zodpovědnost za Německo a Berlín jako celek. Konflikt mezi stále sebevědomějším a ostatními státy uznávaným postavením, které si SRN během své existence vydobyla, a z doby politiky trestu vůči Německu pocházející právo vítězných velmocí na rozhodování o Německu, byl jednou z příčin napětí, ke

kterému v mezinárodní politice došlo, když se okamžik sjednocení přiblížil. Konkrétně Francie se musela vyrovnávat se skutečností, že rozpad bipolárního světa s nástupnou etapou globálního světa zmenší význam francouzských jaderných zbraní, ale posílí německé hospodářství.

Řetězový pád komunistických režimů přišel nečekaně. Od počátku roku 1989 bylo možné pozorovat „trhliny ve zdi“, mírné ústupky směrem k demokratizaci jak v SSSR, tak v dalších státech bloku, ale západní politici se vesměs domnívali, že takto zahájený proces bude nadále postupovat po krůčcích a přechod těchto států k demokracii bude mít evoluční charakter. „Německá otázka nebude vyřešena dříve než v příštím století,“ napsal bývalý spolkový kancléř Schmidt pro týdeník *Die Zeit* 22. září 1989 (Moïsi, Rupnik 1991: 110). Zůstalo-li by toto rozhodnutí jen na politicích, mohlo by tak tomu být. Rozhodujícím faktorem pro zrychlení událostí však byly masy občanů ve východoevropských socialistických státech: v případě NDR uprchlíci obléhající západoněmecká velvyslanectví v Praze, Varšavě a Budapešti a demonstranti na náměstích východoněmeckých měst.

Ani Mitterrand nebyl v tomto ohledu výjimkou. Jeho příznivci z řad politologů, historiků a úředníků sice nacházejí řadu jeho citací z období jeho první sedmiletky v úřadě prezidenta republiky, kdy se pozitivně vyjádřil o vyhlídkách německého národa na sjednocení (Sautier et al. 2005; Vernet 2003: 168) nebo v širším rámci o konci „světa z Jalty“ (Bozo 2005: 95), v roce 1989 byl však stejně zaskočen jako jeho kolegové v ostatních státech.

Odhady francouzských diplomatů o možných způsobech překonání Jalty, tak jak je nastiňuje Frédéric Bozo, se do velké míry minuly s realitou. Sbližování bloků mělo probíhat na bázi vyjednávání o odzbrojení a posílení vzájemné důvěry a bezpečnosti, přičemž mělo dojít k obnovení „plynulosti“ na evropském kontinentě a navázání jak politických tak mezilidských vztahů napříč bloky. Státy sovětského bloku měly během tohoto procesu znovu nalézt své místo v Evropě národů. A právě jako součást celoevropského procesu překonávání „blokové

logiky“ mělo dojít také ke sblížení SRN a NDR. Francouzi předpokládali, že prvotním impulsem bude celoevropský pohyb, který umožní vyřešení německé otázky (Bozo 2003: 96). Nejlepším institucionálním nástrojem k usměrňování tohoto procesu si Francouzi představovali KBSE. Pro otázky, které KBSE neřešila by pak byla vytvořena evropská organizace, jejímž členy by byly všechny evropské státy bez SSSR: „Evropa, o které můžeme snít v dlouhodobém horizontu“ (Bozo 2005: 97-98).

Na společné tiskové konferenci šéfů vlád při 54. francouzsko-německých konzultacích 2. a 3. listopadu 1989 v Bonnu Mitterrand prohlásil: „Tento problém [sjednocení] nesmí být vyjednáván v atmosféře obav nebo hledání souhlasu [velmocí] (...). Nejdůležitější je vůle a rozhodnost národa (...). Ne, nemám strach ze znovusjednocení. Ta událost je tady a já ji beru takovou, jaká je.“ (Mitterrand 2001: 53) „Nemám strach ze znovusjednocení“ se stalo novinářů, politiků i akademiků mnohokrát opakovanou Mitterrandovou frází, především proto, že její vyznění nekorespondovalo zcela s jejím obsahem. Řada politiků a novinářů usuzovala z Mitterrandova vystupování, že politik, který nemá ze znovusjednocení strach, se chová jinak. Pozitivní zabarvení Mitterrandových slov však vystoupí na povrch, porovnáme-li je s projevy Mitterrandova politického rivala Giscarda d'Estaing, který upřednostňoval opatrnější postup. *Le Figaro Magazine* z 10. listopadu 1989 Giscardovi položil otázku: „François Mitterrand mluví o tom, že nemá strach ze znovusjednocení Německa. Sdílíte s ním tento názor?“ Giscard odpověděl: „Myslím, že to, co říká prezident, je předčasné. I přes zrychlení událostí v Německé demokratické republice, jde François Mitterrand příliš rychle a příliš daleko. (...)“ (Mitterrand 2001: 56). Ve stejný den uvedl Giscard v rozhlasové relaci na RFI důvody pro opatrnost: osmdesátimilionové Německo se svou dominantní ekonomikou a usazené zpět ve svém císařském hlavním městě Berlíně, by znamenalo, že se ocitneme v Evropě velmi vzdálené od jednotného trhu. Abychom zamezili tomuto nebezpečí, je nezbytné federalizovat Evropské hospodářské společenství. „Moje představa je taková, že by impuls vzešlý

z východního Německa měla převzít federální Evropa a nikoliv pouze Spolková republika sama. Kdy? Podle mne do konce století.“ (Mitterrand 2001: 57)

Při tiskové konferenci Mitterrand dále uvedl, že pro sjednocení je důležité udržení míru a demokratická cesta, po které se tento proces bude ubírat. Připomněl, že znovusjednocení se týká také dalších zemí, nejen Německa. Kohl zdůraznil ukotvení Německa v západních strukturách (SRN není „cestovatel mezi světy“) a shodl se s Mitterrandem, že sjednocení nesmí poškodit Evropské společenství (ADG 1989: 34085). Na otázku novináře z deníku Le Monde Luka Rosenzweiga týkající se změn hranice na Odře a Lužické Nise, která se zakrátko stala středobodem oficiálních francouzských obav ze znovusjednocení, odpověděl Mitterrand: „Nevidím důvod, proč bychom se měli k tomuto tématu vracet“ (Mitterrand 2001: 54). O několik dní později vzhledem k nečekanému otevření hranic mezi NDR a SRN a nakročení ke změně režimu v „Pankowě“ zde vyjádřené souznění mezi Mitterrandovým a Kohlovým pohledem na věc vystřídala nedůvěra a rozdílné pohledy na modalitu sjednocovacího procesu.

Kohl ve svých pamětech oceňuje Mitterrandovo přihlášení se k myšlence znovusjednocení během francouzsko-německých konzultací 2. a 3. listopadu v Bonnu, ale zároveň uvádí, že si nedělal „žádné iluze o názorech politických špiček ve Francii (...). Nebylo možno přehlédnout, že tam opět panuje k nám Němcům nedůvěra. ‚Teď mluví Němci znovu o sjednocení národa, nyní už se o Evropu nezajímají,‘ říkalo se. (...) Opět se objevily staré obavy, že Němci příliš zesílí.“ (Kohl 1997: 108) Mezi oběma stranami rychle vzklíčilo semeno nedůvěry: němečtí politici se cítili dotčeni, že jejich francouzští partneři váhají s podporou uskutečnění dlouhodobého cíle německo-německé politiky, realizací „německého snu“ sjednocení studenou válkou rozděleného národa, zatímco v Elysejském paláci a na Quai d'Orsay zavládlo znepokojení ze změny priorit zahraniční politiky Bonnu, ze zrodu „osamělého německého jezdce“ (Vernet 2003: 170).

2.2. ...a nebo spadne hned

Od počátku roku 1989 bylo zřejmé, že se situace v socialistickém táboře rychle mění. Posílení opoziční činnosti v NDR a Československu, částečná demokratizace režimů v Polsku a Maďarsku a především pokračování Gorbačovovy politiky přestavby byly signály nadcházejících změn.

Úvahy o sjednocení Německa posilovaly především změny v konzervativní NDR generálního tajemníka Ericha Honeckera. Zintenzivnění činnosti opozičních uskupení, komplikovaný masový exodus občanů do západního Německa a počátek veřejných demonstrací byly rostoucím tlakem na politické změny. „Kdo přijde pozdě, toho potrestá život,“ varoval Gorbačov při své návštěvě NDR u příležitosti oslav 40. výročí jejího založení Honeckera (Görtemaker 2005b: 25). Několik dní na to, 18. října byl Honecker, oficiálně „ze zdravotních důvodů“, uvolněn ze všech funkcí a nahrazen Egonem Krenzem. NDR musela přestat spoléhat na pomoc ze strany SSSR. „Brežněvova doktrína“ (teze o omezené suverenitě států sovětského bloku formulovaná v reakci na ospravedlnění 21. srpna 1968), na kterou spoléhali představitelé konzervativních socialistických režimů v NDR a Československu byla vystřídána „Sinatrovou doktrínou“, která odkazovala na text známé písně Franka Sinatry *My Way*, a SSSR tímto deklaroval zrušení teze o omezené suverenitě států svého bloku. Pro SED to znamenalo převzetí odpovědnosti za další vývoj ve své zemi.

Dvanáctého září bylo oficiálně založeno opoziční, z evangelických kruhů pocházející, sdružení *Demokratie jetzt*, o několik dní dříve vznikla nejvýznamnější opoziční skupina *Neues Forum*. V říjnu se přidalo uskupení *Demokratischer Aufbruch*. Ve městech se začalo veřejně demonstrovat. První z velkých pondělních demonstrací se uskutečnila v Lipsku 9. října na náměstí před kostelem svatého Mikuláše. Alarmující byla především situace východoněmeckých uprchlíků, kteří od července 1989 po tisících utíkali do SRN, a to přes západoněmecká velvyslanectví ve Varšavě, Praze a Budapešti. Přeplněná velvyslanectví jen stěží zvládala ná-

por východoněmeckých občanů. Maďarsko se 11. září rozhodlo otevřít hranice s Rakouskem a umožnit občanům NDR přechod. Především akutní problémy s tisíci východoněmeckých uprchlíků tlačily politické vedení NDR do kouta. Odtud potom vtíp, že sjednocení Německa začalo ještě před pádem zdi: transferem 16 milionů Němců z východu na západ (Vernet 1989: 1).

Pád berlínské zdi, symbolu rozděleného světa, přišel nečekaně rychle po tiskové konferenci konané 9. listopadu 1989, na které člen politbyra Günter Schabowski oznámil zjednodušení cest občanů NDR do zahraničí. Opatrné a nejednoznačné prohlášení bylo „ulicí“ interpretováno jako okamžité otevření hranic. Spontánní tlak občanů NDR na hranici mezi Západním a východním Berlínem a neschopnost státních orgánů účinně jednat pak dopomohly před půlnocí z 9. na 10. listopadu k prolomení zdi. Krátce po otevření hranice přilétá Helmut Kohl z Varšavy, kde přerušil oficiální návštěvu Polska, do východních Berlína a uštědřuje Polákům politický políček: „Uznávám hranici s Polskem jako občan SRN, ale nejsem oprávněn mluvit jménem celého Německa a historie má svou dynamiku“ (Attali 1995: 337; Attali 2005: 313). „Jsou to šťastné události“, okomentoval pád zdi 10. listopadu Mitterrand z Kodaně a přidal známou větu, že nemá strach a že půjde o běh na dlouhou trať (Bozo 2005: 131). Pádem zdi a nedemokratického režimu v NDR, ke kterému došlo souběžně s pády komunistických vlád a změnami režimů v dalších státech východního bloku, začala fáze hledání odpovědi na německou otázku, v širších souvislostech pak období hledání nového *statu quo* v mezinárodních vztazích.

2.3. V okamžiku překvapení: evropská odpověď

Události let 1989-1991 jsou charakteristické především nečekanou rychlostí změn v mezinárodních vztazích. Rozpad světové socialistické soustavy a rozdrobení východního

bloku včetně supervelmoci Sovětského svazu na nástupnické státy vedlo k vytvoření mezinárodního systému s jedním hegemonem, Spojenými státy (Krauthammer 1991). SRN této situace končící studené války využila pro naplnění dlouhodobého politického cíle; zatímco mnohonárodnostní státy východního bloku se drolily pod tlakem rostoucích separatistických tendencí, Německo vyšlo z konce studené války jako jediný evropský stát geopoliticky posílené.

K úspěšnému završení procesu znovusjednocení bylo potřeba současně postupovat v zahraničněpolitickém i vnitropolitickém vyjednávání. Zatímco vnitropolitické vyjednávání bylo záležitostí SRN a NDR (přičemž nezkušenost vlády NDR a koncepce přistoupení NDR k SRN vedla k dominantní roli SRN), zahraničněpolitická úroveň, která byla do jisté míry nadřazena vnitropolitické, byla „cirkusem s mnoha manéžemi“ (Robert Zoellick), v němž bylo pro vlády a diplomaty obtížné pečlivě sledovat jednu linii (Kiessler, Elbe 1993: 114).

Pro ranou fázi vyjednávání v druhé polovině listopadu a dále v prosinci a částečně v lednu byl pravděpodobně rozhodujícím faktorem pevný postoj Kohla a jeho vlády podporovaný vládou USA (hlavní americkou podmínkou vyslovenou na summitu Severoatlantického paktu 4. prosince 1989 bylo setrvání sjednoceného Německa v NATO). V bezprostředních telefonických rozhovorech po 9. listopadu s kancléřem Kohlem doufala Margaret Thatcherová v úspěšnou demokratickou přeměnu NDR vycházející zevnitř státu (obava z vnuceného sjednocení vycházejícího z Bonnu), zatímco Mitterrand vyjádřil názor, že tento velký okamžik dějin vyústí v rozvoji Evropy (DzD 1998: 506, 512). V obou západoevropských politicích však vývoj v NDR příliš upřímného nadšení nevyvolával. Thatcherová o znovusjednocení mlčela a v telefonátu s Bushem se vyjádřila pro opatrný postup v podpoře reform, aby nebyl ve své pozici ohrožen Gorbačov (DzD 1998: 547; Bush, Scowcroft 1999: 152). Všichni hlavní představitelé západních vítězných mocností se v této době shodli na tom, že urychlený vývoj událostí ohledně německé jednoty by byl ke škodě věci. Podobná byla i oficiální sovětská reakce, ale ve skutečnosti bylo zřejmé, že hlavní mezinárodní překážkou znovusjednocení budou prá-

vě Sověti, kteří chápali existenci NDR jako záruku „evropské“, jinými slovy své vlastní, bezpečnosti.

Mitterrand viděl znovusjednocení sice jako „legitimní“ úsilí odehrávající se v souladu s „logikou dějin“, ale také jako proces, který bude „obtížný a zdoluhavý“. V Le Monde 24. listopadu vyšel článek shrnující prezidentovy obavy (Amalric 1989: 1). Základním zdrojem nejistoty byla přílišná rychlost dějinných událostí poslední doby, která by mohla vést k situaci, kdy se vývoj „vymkne z rukou“ a namísto mezinárodních vztahů pro dvacáté první století se svět ocitne zpět v situaci století devatenáctého. Zde je také veřejně vyjádřena obava o setrvání Gorbačova v křesle generálního tajemníka v případě příliš rychlého vývoje německé otázky, která by mohla ohrozit ruské „strategické, historické a geopolitické zájmy“. Odpovědí na rozpad bipolárního světa a možné znovuoživení nacionalistických sil ve střední a východní Evropě pak mělo být, stejně tak jako na německou otázku, posílení ES přijetím nové legislativní normy primárního práva.

Mitterrand, jakožto hlava předsedajícího státu Evropského společenství, svolal na 18. listopadu do Paříže mimořádné zasedání Evropské rady. Prvotními tématy jednání byl postup dvanáctky ve věci hospodářské a měnové unie a evropské sociální charty, přirozeně se ale očekávalo nastolení tématu aktuálního vývoje v sovětském bloku, v NDR a Berlíně, Polsku a Maďarsku (DzD: 541-546). Kohl potvrdil přesvědčení SRN zůstat nadále členem ES. Thatcherová byla pro posílení role NATO a dočasně také Varšavského paktu. Během večere pak Kohl citoval z jakési deklarace Severoatlantického paktu z roku 1970, která říkala, že NATO je pozitivně naladěné k otázce znovusjednocení. Následná reakce Thatcherové pak byla charakteristická pro postoj Velké Británie a částečně i Francie ke znovusjednocení: „Ale tato deklarace pochází z doby, kdy jsme mysleli, že se [sjednocení] neuskuteční!“ (Attali 1995: 343) Thatcherová trvala sveřepě na zachování stávajících hranic, a to včetně hranice vnitro-německé (Kohl 1997: 108).

Mitterrand posléze formuloval pět ústředních problémů německé jednoty: (1) uznání hranice na Odře a Lužické Nise, (2) shoda čtyř vítězných mocností na odstoupení od svých zvláštních práv ve vztahu k Německu jako celku, (3) rezignace Německa na vlastnictví atomových, biologických a chemických zbraní, (4) příslušnost Německa k NATO, (5) posílení německé angažovanosti v ES (Mitterrand 1997: 33). Klíčovými adjektivy doplňujícími slovo „znovusjednocení“ se pro Mitterranda stala slova „demokratické“ a „mírové“, přičemž „demokratické“ se vztahovalo na vnitrostátní demokratickou legitimitu sjednocení, především na vyjádření vůle ke sjednocení občany NDR ve volbách, a „mírové“ bylo myšleno jako mezinárodní souhlas se sjednocením, především na bázi čtyř vítězných velmocí (Mitterrand 1997: 32; Wickert 1993: 296). Na zasedání Evropské rady Mitterrand formuloval dva postuláty, které se staly základem multilaterální odpovědi na znovusjednocení: zaprvé „německá otázka je evropská otázka“ a za druhé „na Východě evoluce a na Západě konstrukce“ (myšlena demokratizace na Východě a evropská integrace na Západě) (Vernet 2003: 167).

Přelomovým krokem v otázce znovusjednocení se stal Desetibodový plán kancléře Kohla přednesený 28. listopadu 1989 před Spolkovým sněmem, který přišel stejně nečekaně jako pád berlínské zdi – bez konkrétních zahraničních konzultací. Dokonce i ministr zahraničí Genscher byl postaven před hotovou věc. Horst Teltschik, který se na přípravě dokumentu podílel, tento krok později Genscherovi odůvodnil nutností jednat rychle, než se iniciativy chopí F.D.P. nebo SPD (Genscher 1995: 670), což opět potvrdilo jakou důležitost kladl Kohl na vnitropolitické vyznění procesu sjednocování před jeho mezinárodně politickými ohlasy.

Zástupci čtyř vítězných velmocí reagovali na tento krok rozdílně. Nejostřejší byla reakce Moskvy, méně vyhraněné, ale spíše negativní byly reakce z Londýna a Paříže a jediná pozitivní odpověď, i když s výhradami, přišla z Washingtonu (DzD 1998: 560-564). I tam totiž dorazil text dokumentu *de facto* až po jeho zveřejnění v západoněmeckém parlamentu.

V hodnocení recepce Desetibodového plánu francouzskou diplomacií existují rozdílná svědectví. Nejpeprnější, emocionálně determinovaná, jsou Attaliho líčení rozlíceného Mitterranda, který Kohlův krok chápal jako útok proti konzultacím stanovených Elysejskou smlouvou. Uklidnění nacházel francouzský prezident ve svém přesvědčení o nepřekonatelnosti rozdílů ještě trvajících bipolárního světa („Nepotřebuji se tomu stavět na odpor, Sověti to udělají za mě. Uvažujte, oni nikdy nedopustí velké Německo!“ /Attali 1995: 350/) a úvahách o nejednotnosti německého národa („A navíc NDR to nebude chtít. To jsou Prusové. Ti nebudou chtít být pod bavorskou kontrolou.“ /Attali 1995: 350/). V revidované verzi Attaliho paměti byly tyto citace o roli SSSR a prusko-bavorských vztazích vypuštěny, zůstává pouze shrnutí, že „Gorbačov bude zuřit. To nedopustí!“ (Attali 2005: 320). Védrinovo svědectví se omezuje na konstatování, že „po čtyřiaadvaceti hodinách zneklidnění, prezident Mitterrand ho [Desetibodový plán] pochopil. Nešlo o nic šokujícího ani dobrodružného.“ (1996: 430). S odstupem pěti let pak Mitterrand pro BBC hodnotil tento okamžik s velkou dávkou střízlivosti: „Nedali mi předem vědět. Byl bych radši, kdyby dali. Ale nemuseli. Ta řeč byla pronesena. Já si ji přirozeně rozebral a viděl jsem, že je mimořádně opatrná.“ (Védrine 1996: 430, pozn. 2).

Z obsahového hlediska chyběly Mitterrandovi v Desetibodovém plánu tři důležité věci: otázka hranic, otázka příslušnosti k bezpečnostním paktům a zmínka o právech čtyř vítězných velmocí (Mitterrand 2001: 67-68). V telefonickém rozhovoru s Kohlem téhož dne Mitterrand vyslovil tři podmínky pro francouzský souhlas s Desetibodovým plánem, jež mají být splněny ještě před sjednocením: 1) zahájit jednání o evropské unii, 2) uznat hranice s Polskem, 3) potvrdit zřeknutí se jaderných zbraní Spolkovou republikou (Attali 2005: 320). Bozo si rovněž všímá spíše evropské dimenze Desetibodového plánu, který byl zveřejněn v okamžiku francouzského napjatého očekávání v otázce vyjednávání o společné měnové a hospodářské politice. Elysejský palác spíše než úvahy o SSSR a bavorsko-pruských vztazích zaměstnávaly do-

hady o evropské budoucnosti. „Jak udržet pozornost na evropské scéně?“ poznamenal si jako shrnutí následků Desetibodového plánu Jacques Blot (Bozo 2005: 147).

Teltschik naopak ve svých pamětech argumentuje, že Kohl s Mitterrandem aktuální vývoj kolem německé otázky před zveřejněním Deseti bodů důkladně probral a sice ve vzájemné shodě. „Kromě toho by ani Mitterranda nenapadlo konzultovat vládu partnerského státu dříve, než by se sám veřejně vyjádřil k otázce zásadního národního významu.“ (Teltschik 1993: 61). Kohl mínil, že „deset bodů bylo v plném souladu s tím, co Západ v německé otázce požadoval spolu s námi. Plán neobsahoval nic, co by neodpovídalo dlouholeté politice Západu“ (Kohl 1997: 128).

Pro francouzskou stranu byly při hodnocení Desetibodového plánu rozhodující jeho účinky na evropskou úroveň. Názorový rozchod spočíval v otázce priorit – má přednost sjednocení Německa před sjednocením Evropy (západoněmecká verze) nebo naopak (francouzská verze)? Tento důraz na evropskou rovinu mezinárodní politiky je v řadě prací (nikoliv náhodu v těch, které jsou vůči Mitterrandovi nekritičtější) opomíjen či nedoceňován. Den před zveřejněním plánu, 27. listopadu, přišla z Bonnu depeše, kde se Kohl snažil vyhnout nezvratným rozhodnutím v měnových otázkách před sjednocením, potažmo před celoněmeckými volbami plánovanými na podzim roku 1990. Psal o velkých rozdílech mezi ekonomikami členských států, navrhoval přijetí rozhodnutí o svolání mezivládní konference o HMU na zasedání Evropské rady v prosinci 1990 a upřednostňoval zahájení debaty o politické unii, o institucionální reformě (Bozo 2005: 141). Delegátka francouzské vlády pro evropské záležitosti, Elisabeth Guigou, označila tento návrh za „ochromující“ (Attali 2005: 319). Šlo o pravý opak francouzského cíle (v říjnu 1989 se Mitterrand před Evropským parlamentem vyslovil pro nutnost posílení sjednocování Evropy před jejím rozšiřováním, čili preference „deepening“ a „widening“ před „enlargement“), který měl být dosažen za několik dní na summitu Evropské rady ve Štrasburku (Védrine 1996: 431). Mitterrand ve svých pamětech však tomuto dopisu přisuzuje

pozitivní roli a konsensuální obsah, ovšem s „malým rozdílem“ v názorech na časový plán: Kohl si přál posunout rozhodnutí o zahájení procesu na dobu italského předsednictví, zatímco Mitterrand očekával přijetí závazného rozhodnutí už na summitu ve Štrasburku (Mitterrand 2001: 83-85). Po výměně dopisů a kuloárním jednání mezi Mitterrandem a Kohlem na summitu NATO v Bruselu na začátku prosince, přišel tři dny před štrasburským zasedáním do Paříže vzkaz, že SRN souhlasí se zahájením mezivládní konference o otázkách společné měny během italského předsednictví plánovaného na druhou polovinu roku 1990 (Védrine 1996: 431). Genscher označil francouzský tlak na závazné přijetí kalendáře ve věci HMU za „lakmusový test“, který měl prokázat kvalitu vztahu Němců k evropské integraci (Genscher 1995: 390). Lze však také mluvit o odvetě za šok způsobený Desetibodovým plánem.

Štrasburský summit konaný 8. a 9. prosince 1989 přinesl důležitý úspěch francouzské diplomacie v otázce priorit sjednocení Německa a postupu evropské integrace. Dle Kohlových slov, „ledová atmosféra“ schůzky, byla chlazena hlavně zatvrzele nedůvěřivým postojem Thatcherové, ale také Mitterranda (Weidenfeld 1998: 146-147). Ten měl tvrdými až brutálními slovy Němcům vysvětlit, že francouzský souhlas ze znovusjednocením bude možný pouze pokud se stanoví pevné datum zahájení mezivládní konference o HMU, a to ještě před koncem roku 1990 (Brunn 2006: 266). Kohl připravenost své země zahájit mezivládní konferenci o HMU v prosinci příštího roku potvrdil a naproti tomu očekával od lídrů ES podporu ve sjednocení. Německý návrh na zahájení mezivládní konference v otázkách politické unie byl odročen. Na řadu přišla také otázka hranic Německa (viz s. 55). Výsledkem summitu byla shoda dvanáctky ve věci zahájení I. etapy HMU k 1. červnu 1990, svolání mezivládní konference pro určení plánu II. a III. etapy HMU v prosinci 1990 a souhlas jedenácti států (proti se vyslovila Thatcherová) s přijetím Sociální charty (Attali 2005: 433). Němci se dočkali zdrženlivě formulované podpory znovusjednocení: „Usilujeme o posílení míru v Evropě, v němž německý národ ve svobodném sebeurčení opět získá svoji jednotu“, a to „mírově a demokra-

ticky, při dodržení dohod a smluv stejně jako zásad pro dialog a spolupráci mezi Východem a Západem obsažených v závěrečném aktu z Helsinek“ (Plato 2003: 145).

Jaké další konkrétní reakce mohl u ostatních vyprovokovat Kohlův nečekaný Desetibodový plán? Hoffmann se domnívá, že podnikl Mitterrandovu cestu do Kyjeva na konzultaci s Gorbačovem (1993: 130). Dále je pravděpodobné, že Mitterranda *ne*odradil od cesty do NDR a dalším jeho plodem může být setkání velvyslanců čtyř vítězných velmocí v budově Spojenecké kontrolní rady v Berlíně, kde se naposledy na této platformě setkali před osmnácti lety.

Iniciativa k setkání čtyř velvyslanců byla sovětská a s potleskem se setkala jen v londýnské Downing Street. V Elysejském paláci a na Quai d'Orsay, stejně jako v Bílém domě se obávali negativní německé reakce. Setkání se uskutečnilo a ačkoliv byly diskutovány pouze otázky týkající se Berlína a toto setkání nepřineslo žádný konkrétní závěr, efekt „nejhorší fotografie roku“ čtyř velvyslanců před budovou spojenecké kontrolní rady zapůsobil: Spolková republika rozhořčeně zaprotestovala proti snaze jednat o německých záležitostech bez Němců (Bozo 2005: 160-163). Z této události bylo možné předvídat, že budoucí pokusy o modely jednání Čtyři plus Nula nebo i Čtyři plus Dva nebudou pro odpor SRN přijatelné.

2.4. Mechanismus 2 plus 4

Jako vedlejší téma agendy společné konference NATO a Varšavské smlouvy („Otevřené nebe“) 13. února 1990 v kanadské Ottawě byl ministry zahraničních věcí odsouhlasen formát oficiální mezinárodní vyjednávací platformy, a sice podle návrhu amerického ministerstva zahraničí v souladu s představami SRN. Formule *2 plus 4* znamenala dva německé státy a čtyři vítězné velmoci. Ostatní státy byly z jednání vyřazeny. Italského ministra zahraničí Gianniho de Michelise, který se v Ottawě, společně se svým nizozemským kolegou, snažil pro-

sadit zájmy svého státu a jeho účast na vyjednávání, odbyl Genscher břitce: „Vy nejste ve hře.“ („You are out of the game.“) To byla také odpověď všem ostatním případným zájemcům o účast na jednání. Jedinou výjimkou se nakonec stalo Polsko, kterému bylo přiznáno právo účastnit se té fáze jednání, kdy bude projednávána jeho hranice s Německem (Plato 2003: 282-284). Nervozita západoněmecké diplomacie stran účasti více států nad formát 2 plus 4 byla způsobena obavami, že v krajním případě by Kohl být vznesen požadavek na konání konference projednávající podmínky mírové smlouvy s kdysi poraženým Německem. V takovém případě by se jednání o sjednocení Německa zkomplikovalo možnou účastí nástupnických států bývalých koloniálních říší Velké Británie, Francie, Nizozemska, Portugalska. „O sjednocení Německa bychom tak museli vyjednávat s Keňou a Zambií, navíc se všemi latinskoamerickými státy (...),“ uvedl důvody pro svůj neoblomný postoj H.-D. Genscher (von Plato 2003: 207-208). Opačným extrémem, který by se líbil v Bonnu, ale byl noční můrou čtyř velmocí, by ovšem byl samostatný postup Německa bez ohledu na mezinárodní závazky (Weidenfeld 1998: 223).

Formulace 2 plus 4 měla vyjadřovat přednost německo-německého vyjednávání vnitřních otázek německé jednoty před mezinárodně politickými otázkami projednávány se čtyřmi velmocemi. Padly ovšem i jiné návrhy: Britové, Francouzi i Sověti dávali přednost formátu 4 plus 0 (Sověti případně nepovažovali za nutné zvat zástupce NDR), objevil se návrh platformy 2 plus 15 (členské státy NATO) nebo fórum 35 členských států KBSE (Görtemaker 2005c: 51-52). Pro Němce bylo důležité, že přijatý model 2 plus 4 nebyl 4 plus 2 (diktať vítězných velmocí po 45 letech od konce války), což se ovšem nelíbilo mnohým zahraničním politikům, kteří raději nadále říkali (alespoň v soukromí) 4 plus 2 nebo se této formulaci vyhýbali opisem „skupina šesti“ či „skupina z Ottawy“, čímž nebyl nikdo upřednostňován ani diskriminován (Bozo 2005: 213). Mitterrand sám ve svých pamětech používá formulaci „4 + 2“, přičemž v zápětí dodává, že Němci by ho hned opravili na „2 + 4“ (Mitterrand 2001: 147).

Navzdory dohodnutému pořadí se tak často v neněmecké literatuře setkáváme s pořadím opačným (např. Colard 1999: 42, Védrine 1996: 437).

Platforma skupiny šesti se však jako neúčinná rozpadala. Patrný byl společný postup dvojice USA a SRN a marginální byl vliv NDR. Americký návrh na koalici západních států proti SSSR francouzská diplomacie jednoznačně odmítla jako kontraproduktivní (Bozo 2005: 215). Podle Zelikowa a Riceové Sověti „podobně jako Francouzi a Britové neustále přemýšleli, jak využít rozhovory 2 plus 4 pro získání významnější role v probíhajících událostech“ (1997: 217), zatímco Bozo upozorňuje na úsilí Američanů, redukovat rozsah jednání 2 plus 4 na minimum a využívat jiné možnosti (2005: 220). V březnu, ještě před zahájením jednání, francouzská a sovětská diplomacie vzájemně zjišťovaly možnosti kooperace, ale brzy zkrachovaly na nepřekonatelném rozdílu ve vztahu k NATO (Bozo 2005: 219). Během června 1990, kdy došlo k zablokování postupu ve vyjednávání vinou sovětské taktiky „zpomalení“, se mechanismus 2 plus 4 stal neefektivní a byl dublován schůzkami 1 plus 1 (Bonn plus Moskva). Bozo poznamenává, že „2 plus 4 se stalo druhotným jevištěm; důležité části vyjednávání se odehrávaly jinde“ (2005: 227). Bozovy postřehy sdílí také český politolog Tomáš Ehler. Podle něj měla jednací platforma 2 plus 4 za cíl „vzbudit u Sovětů, Francouzů a Britů dojem, že jsou ‚ve hře‘“, a přitom všechny důležité otázky byly podle amerického záměru řešeny mimo toto fórum (2006: 123).

2.5. Aktivní vyjednávání v rámci 2 plus 4 (březen 1990 – červenec 1990)

Na bázi 2 plus 4 se konaly čtyři setkání šesti ministrů zahraničních věcí a osm setkání na úrovni vysokých úředníků ministerstev zahraničí. Francouzská diplomacie podobně jako sovětská a britská usilovala o co nejrychlejší zahájení rozhovorů, ale SRN si prosadila vyčkat až do výsledku voleb v NDR (Bozo 2005: 213). Francouzskými cíly byly průběh sjednocení

neohrožující stabilitu a jasné a konečné odpovědi na otázky vyvolané sjednocením (hranice, bezpečnostní vztahy, práva čtyř mocností). Kromě toho bylo francouzským cílem zabránit zpochybnění západních bezpečnostních struktur, které by mohla způsobit neutralizace Německa nebo přijetí zvláštního statusu pro jeho území (Bozo 2005: 217).

Na prvním setkání ministrů (5. května 1990 v Bonnu) byla artikulována sporná témata, která byla nicméně již delší dobu projednávána na různých úrovních: otázka členství sjednoceného Německa ve vojenských paktech a rychlost znovuzískání plné suverenity. Dále bylo rozhodnuto o účasti zástupce Polska na jednání 2 plus 4 v okamžiku projednávání hranice Odra-Nisa a o začlenění procesu znovusjednocení do celoevropských struktur pod hlavičkou KBSE (Weidenfeld, Wagner, Bruck 1999: 797).

Druhé setkání (22. června v Berlíně) nadále projednávalo příslušnost sjednoceného státu k vojenským paktům. Zatímco Kohl za SRN nepřestával prohlašovat, že členství sjednocené země v NATO je samozřejmostí, ministr zahraničí SSSR Ševarnadze trval na zevrubném projednávání politicko-vojenských otázek a formuloval sovětského stanoviska: mezi jinými požadavky zaznělo současné členství jednotného Německa v NATO a ve Varšavské smlouvě, omezení německé armády na 200 tisíc vojáků, stanovení přechodného období mezi sjednocením a suverenitou (Bozo 2005: 226; Weidenfeld, Wagner, Bruck 1999: 798). Zatímco německo-německý proces sjednocení pokračoval mílovými kroky (německo-německá státní smlouva upravující hospodářskou, měnovou a sociální unii vstoupila v platnost 1. července 1990), mezinárodní vyjednávání po sovětském vystoupení uvízlo ve slepé uličce a hrozilo, že „jednota předběhne suverenitu“ (Bozo 2005: 226-227). Francouzští diplomaté se snažili v Moskvě zjistit, proč Sověti náhle, po několika měsících, kdy bylo vyjednávání 2 plus 4 v běhu, přitvrdili. „Možnosti dalšího vyjednávání jsou otevřeny v oblasti bilaterálních jednání [Sovětů] s Američany a Němci“ přišlo v hlášení do Paříže (Bozo 2005: 2007).

Po odblokování sovětského odporu bilaterálními schůzkami (především 15.-16. července, kdy Kohl jednal v SSSR) stvrдила třetí schůze (17. července v Paříži) za přítomnosti polského ministra zahraničí Skubiszewského vyřešení otázky hranic. Bylo rozhodnuto, že neměnnost hranic bude součástí smlouvy 2 plus 4. Po změně strategie NATO (na summitu 5.-6. července), která nadále nepovažovala SSSR a Varšavskou smlouvu za nepřítel, byl SSSR ochotný akceptovat suverénní rozhodnutí sjednoceného státu o jeho členství ve vojenských paktech (Weidenfeld, Wagner, Bruck 1999: 799).

Na čtvrté a poslední schůzce (12. září v Moskvě) byl podepsán závěrečný dokument 2 plus 4 (Sověti přinesli vlastní návrh textace dokumentu, který ale západní státy odmítly). Následovala ratifikace smlouvy 2 plus 4 v šesti národních parlamentech, přičemž poslední sovětská ratifikace umožnila smlouvě vstoupit v platnost až 15. března 1991 (bez ohledu na to byla ale spojenecká práva suspendována ke Dni německé jednoty, 3. října 1990) (Weidenfeld, Wagner, Bruck 1999: 799-800).

Výsledný obsah Smlouvy 2 plus 4 byl více ústupkem ze sovětské strany než ze strany západních států. Dlouhý spor o členství ve vojenských paktech (Genscherova „Tutzingská formulace“ z 31. ledna 1990, která předpokládala, že na území NDR nebudou rozmístěny jednotky NATO versus americké a západoněmecké plné začlenění teritoria sjednoceného Německa do NATO a sovětské návrhy dvojího členství v NATO i Varšavské smlouvě nebo neutralizace) byl vyřešen kompromisem: sjednocené Německo bude členem NATO se zvláštním režimem na území východního Německa: sovětské jednotky se stáhnou do konce roku 1994 (a za německé finanční asistence) a do roku 1995 zde mohou být umístěny pouze německé jednotky a to bez atomových zbraní nebo nosičů atomových zbraní. Dále budou německé ozbrojené síly omezené na 370.000 vojáků a SRN se nadále zřekne vlastnictví atomových, biologických a chemických zbraní. Smlouva stvrдила neměnnost stávajících hranic, výslovně pak hranice na Odře a Nise. Spolkové republika se přiznala plná suverenita a čtyři vítězné velmoci

se vzdaly svých práv a odpovědností za Berlín a Německo jako celek (Görtermaker 2005c: 58-59, Weidenfeld, 2007: 119-120).

2.6. Mitterrand mezi evropským multilateralismem a národním bilateralismem

Pro prezidenta Françoise Mitterranda byla politická vyjednávání kolem znovusjednocení Německa spíše nepříjemnou epizodou jeho zahraniční politiky. Za svůj nejednoznačný a zdrženlivý postoj byl v době svého prezidentství spíše kritizován než chválen, a to jak politiky kolegy, tak tiskem. Především tisk se pak podílel na vytvoření stereotypizované představy, kterou Schabert nazývá „legenda“ a Bozo „dominantní narativní schéma“ (*schéma naratif dominant*) (Saunier et al. 2005): obraz Mitterranda jako „brzdíče“ znovusjednocení. Jedním ze stavebních materiálů této „legendy“ byla interpretace schůzky Mitterrand-Gorbačov v Kyjevě 6. prosince, státní návštěva Mitterranda v NDR 20.-22. prosince nebo diplomatická pomoc Polsku v otázce mezinárodně právního zafixování polsko-německé hranice.

Mitterrand byl narozdíl od ostatních politiků vítězných mocností ve „dvojím ohni“ a to také determinovalo jeho politiku: vztah k SRN založený na Elysejské smlouvě ho zavazoval k podpoře svého partnera, hrozba evropské nestability, růstu nacionalismu a oslabení vlastního státu následkem umrtvení evropského integračního procesu ho vedla k obezřetnosti. Zde se také zásadně rozcházejí klasické a revizionistické interpretace. Pokud si stanovíme cestu k Maastrichtské smlouvě jako podmínku francouzské diplomacie pro znovusjednocení, chápeme pak platnost Mitterrandových kroků v zájmu posílené integrace Evropy. Pokud oddělíme rovinu evropské politiky od bilaterální diplomacie, ztrácíme pak přehled o Mitterrandových motivacích a na jejich místo nastupují domněnky o brždění, kde Evropa je jen záminkou pro nátlak na západoevropské partnery.

Věcí individuálního výběru je potom hodnocení Mitterrandových osobních motivací. Zatímco pro klasiky byla pro prezidentův postoj určující „střepina z německého granátu, kterou [od II. světové války, kdy byl vězněn v táboře Rudolstadt u Výmaru] stále ještě nosil v těle“ (Spiegel 1990: 27), revizionisté chápali jeho válečnou zkušenost jako prospěšnou pro pochopení údělu rozděleného národa. „Zažil jsem rozdělení Francie v době německé okupace. Dobře vím, jak Němci uvažují a co cítí,“ řekl podle Schaberta Mitterrand. Odtud pak Schabert vyvozuje závěr, že Mitterrand byl tak trochu „německým patriotem“ (Saunier et al. 2005).

Mitterrand si oficiálně kladl na sjednocovací proces dvě základní podmínky: (1) aby probíhal „mírově“ a (2) „demokraticky“. Revizionistický pohled pak tato adverbia doplňuje dalšíma dvěma. Překonání Jalty podle francouzského scénáře má být „postupné“ (*progressive*) a „pod kontrolou“ (*controlled*) (Bozo 2007: 462). Odpovědí na změnu váhy Francie a Německa po nalezení nové podoby mezinárodních vztahů po pádu komunismu pak Mitterrandovi byla zrychlená evropská integrace směrem k hospodářské a měnové unii. Mitterrandovy cíle tak byly daleko komplexnější než diplomacií XIX. století inspirované záměry Thatcherové. Francouzskému prezidentovi šlo o současné řešení čtyř témat: (1) jednota Německa, (2) jednota západní Evropy, (3) vytvoření nových celoevropských bezpečnostních struktur a (4) podpora generálního tajemníka Gorbačova (Plato 2003: 423).

Dva hlavní Mitterrandovy cíle byly více spojeny s multilaterálními vztahy mezi evropskými státy než s německou jednotou samotnou: prohlubování (*deepening* a *widening*) ES a vytvoření nové bezpečnostní struktury, „Evropské konfederace“. Jak poznamenává Bozo, prezident dával přednost evropským cílům před atlantickými (2005: 208). Tomu odpovídá i úspěch v souhlasu partnerů v ES s dalším prohlubováním a naproti tomu prohra v otázce bezpečnosti, kde „Evropská konfederace“ byla vytlačena americkým projektem rozšiřování NATO o bývalé signatářské státy Varšavské smlouvy.

Kromě francouzské účasti na jednání skupiny šesti a dalších multilaterálních i bilaterálních setkáních, se Mitterrand pokoušel ovlivnit průběh mezinárodních vyjednávání o německé jednotě diplomatickou aktivitou ve třech směrech: (1) věřil, že roli spojence k vyvážení tandemu Bonn-Washington může sehrát Gorbačovův SSSR, neboť pro SSSR byla ztráta NDR nepřijatelná; (2) vyjádřil podporu další nezávislé státní existenci NDR po pádu zdi svou oficiální návštěvou; (3) poté, co v únoru 1990 Gorbačov zveřejnil svůj obecný souhlas se znovusjednocením, se úsilí francouzské diplomacie zaměřilo k polsko-německé hranici, kde se Francie stala advokátem polských zájmů.

Krom toho se Mitterrandovi nabídla možnost (4) kooperovat proti sjednocení s Velkou Británií, jejíž premiérce se představa Německa v jednotném čísle vůbec nelíbila a byla ochotná proti němu podniknout konkrétní kroky.

2.6.1. Sázka na Gorbačova?

Ve francouzském uvažování o německé jednotě nepřestávala platit úvaha, že rovnováha sil dvou mocenských bloků a otázka míru je svázána existencí dvojí německé státnosti. Jakkoliv byla jaltská konfigurace nespravedlivá, Francie z ní uměla profitovat. Mitterrand a francouzská diplomacie ve svých úvahách vycházely z přesvědčení, že SSSR nemůže dopustit sjednocení NDR a SRN, protože by se tím zpochybnila existence Organizace Varšavské smlouvy, v níž NDR hrála důležitou roli jednak jako její součást (Národní lidová armáda), jednak jako strategicky položené nástupiště pro případ války proti NATO. V NDR bylo kasernováno přes tři sta tisíc sovětských vojáků a byly zde instalovány strategické obranné systémy. Prvního září 1989, dva měsíce před pádem zdi, zaznamenal Attali Mitterrandovu úvahu na toto téma: „Gorbačov nikdy nedovolí členství sjednoceného Německa v NATO. A Američané nedovolí, aby SRN opustila Alianci. Tudíž nemějme obavy: říkejme, že se stane to, co si

Němci rozhodnou, ale přitom vezme, že nás supervelmoci podpoří.“ (Attali 1995: 297). O měsíc později sázel více než na společný zájem supervelmocí na pokračování stavu rovnováhy sil na nepřijatelnost znovusjednocení pro zájmy SSSR. „Ti, kteří mluví o německém znovusjednocení ničemu nerozumí. Sovětský svaz to nikdy nedovolí. To by byla smrt Varšavské smlouvy: dovedete si to představit?“ (Attali 1995: 313) Ideálním vyústěním politické změny v NDR by pro Mitterranda v určitém okamžiku byla další existence NDR jako demokratického, ale samostatně stojícího státu. Mitterrand ve svém strategickém uvažování kalkuloval s tím, že se Francie může spolehnout na těžko překonatelný odpor SSSR (a tuto představu také šířil dál – např. telefonický rozhovor s Bushem dne 26. února 1990 Mitterrand uzavřel „upozorněním, že SSSR je stále ještě silou, s kterou je třeba počítat“ /Zelikow, Rice 1997: 217/). Zatímco Francie viděla ve sjednocení Německa ohrožení pro dynamiku evropské integrace a hrozbu pro rovnováhu a stabilitu sil v Evropě, pro SSSR mělo jít o zásadní otázku zmenšení jeho zájmové sféry v Evropě. Francouzská diplomacie tudíž předpokládala, že rozhodnost SSSR povede k postupnému a z obou stran řízenému překonání blokového uspořádání se zájmem na co nejmenších ztrátách. Sovětská zahraniční politika však během Gorbačovovy vlády postupně upouštěla od imperiálního vztahu k zemím svého bloku především proto, že SSSR byl stále více pohlcován svými vnitřními problémy.

Poprvé po pádu zde se Mitterrand s Gorbačovem setkal v ukrajinském Kyjevě 6. prosince 1989, přičemž toto setkání se konalo čtyři dny po summitu Bush-Gorbačov na Maltě, kde byly srovnávány vzájemné pohledy na možnosti znovusjednocení. Hoffmann v této cestě viděl dokonce přímou reakci na Desetibodový plán a náznak francouzsko-sovětské koalice (1993: 130) – Schabert naopak dospěl k závěru, že „to byl především evropský patriotismus, který přivedl francouzského prezidenta 6. prosince do Kyjeva“ (Schabert 2002: 417). Tisk Mitterrandovi vytýkal, že jede do SSSR brzdit sjednocení Německa – z jeho pohledu však šlo o další postup v „demokratickém“ a „mírovém“ procesu znovusjednocení

(Mitterrand 2001: 93). Podle Weidenfelda však byla kyjevská jednání komplexnější a odehrávala se na dvou scénách: mezi Mitterrandem a Gorbačovem a mezi jejich poradci Attalim a Zagladinem (Weidenfeld 1998: 156-157).

Gorbačov spojoval otázku znovusjednocení se svým postem generálního tajemníka, pokračování přestavby a udržení míru v Evropě. Nevyhranil se zcela proti znovusjednocení, ale přesto řekl: „Pomozte mi zabránit německému znovusjednocení. Jinak bude v mém křesle sedět generál. Pokud mi nepomůžete, ponese zodpovědnost za válku.“ (Attali 1995: 366) Této Gorbačovovy úvahy, která byla také zveřejněna v tisku, se chopili jako argumentu odpůrci „rychlého“ průběhu sjednocení. Mitterrand odpověděl: „Nechci Němcům ublížit, ale řekl jsem jim, že německý problém přijde na řadu *po* vyřešení jiných otázek: na Západě otázka Společenství, na Východě otázka evoluce.“ (Attali 2005: 322)

Gorbačov sdílel s Mitterrandem obavy o opakování špatných zkušeností z minulosti. Gorbačov nechtěl návrat k Evropě před rokem 1913, protože „léta 1913-1989 přinesla jen málo šťastných událostí“. Raději si přál udržet současný stav, než riskovat zopakování nepříjemných historických událostí. Gorbačov připomněl tezi o velkoněmeckém revanšismu směřujícímu ke vzniku Čtvrté říše: kdo zaručí, že podobný postup jako v případě sjednocení SRN a NDR, nebude aplikován také na „Rakousko nebo Polsko“, „Slezsko, Královec atd.“? (Mitterrand 2001: 80)

Kohlův Desetibodový plán považoval sovětský vůdce „za slona v porcelánu“. Třetí bod tohoto plánu byl „diktátem“ vůči SSSR (Třetí bod sliboval poskytnout NDR rozsáhlou pomoc, pokud „se NDR vydá závazně a nezvratně cestou zásadní politické a hospodářské přeměny“ (ADG 1989: 33995). Ševarnadze v rozhovoru s Genscherem řekl: „Dokonce ani Hitler nepoužíval takový slovník!“ (Attali 1995: 366/) Mitterrand se při této návštěvě přesvědčil, že stejně jako jemu ani Gorbačovovi se Desetibodový plán nelíbil. Pro Gorbačova bylo zabránění sjednocení Německa důležitou otázkou dalšího vnitřního vývoje SSSR. Ztratí-li ze svého

vlivu NDR může to vést až k válce. Konfederaci dvou německých států sice nevyloučil, ale nebylo vůbec jasné, jaké vnější vztahy má tato konfederace mít (Attali 2005: 322).

Druhý zaznamenaný rozhovor se odehrál mezi Attalim a Zagladinem a jak poznamenává Weidenfeld, v tomto případě bylo možné mluvit bez skrupulí a jinotajů. Attali prohlásil, že Francie za žádných podmínek nechce znovusjednocení Německa a že Mitterrandovi se ulevilo, když zjistil, že Gorbačov tento postoj sdílí (Weidenfeld 1998: 157). Tuto epizodu v Attaliho pamětech nenalezneme. Na rozhovor si nepamatuje, ale nevyloučil ho a Weidenfeldovo podání odpovídá tomu, „jak jsme tehdy uvažovali“. Postrádá však jedno důležité přídavné jméno – „bezpodmínečné“: „Oponovali jsme ‚bezpodmínečnému‘ znovusjednocení Německa.“ (Vernet 2003: 177). Schabertova ani Bozova kniha tuto informaci nepřináší.

Jednání možnost znovusjednocení nevyloučilo. Základními podmínkami pro něj ale bylo posílení stávající rovnováhy v Evropě a rozvážné tempo (ADG 1989: 34019). Mitterrand kladl důraz na jednání v rámci KBSE, jež měla být svolána v roce 1990, jako záruka evropské rovnováhy, záruka zachování stávajících hranic a jako stávající panevropská struktura, která by mohla sloužit jako východisko ze studené války – a podle Attaliho obrana proti německým jednostranným krokům a úsilí po hegemonii (Weidenfeld 1998: 157). Oba politici se shodli na svolání schůze 35 členských států KBSE (tzv. Helsinky 2) v roce 1990 do Paříže namísto původního termínu až v roce 1992.

Pro Mitterranda byla obava o vyznění německo-německých událostí v SSSR jednou z velkých starostí, jak na několika místech opakuje Bozo (2005: 89; 157). Von Plato však dokazuje, že obava západních mocností o Gorbačovovo „křeslo“, které se mohlo otřást vlivem sjednocení Německa, byla přehnaná: ani zastánci tvrdé linie (Ligačov, Achromejev, Krjučakov) nebyli proti znovusjednocení; šlo jim však o to, aby znovusjednocení nebylo se SRN a USA vyjednáno příliš lacino (Plato 2003: 416).

Obavy o udržení Gorbačova v křesle generálního tajemníka zazněly při setkání Mitterranda s Thatcherovou během zasedání Rady Evropy ve Štrasburku (8.-9. prosince 1989). Oba politici se shodli, že Kohlova politika sjednocení je příliš uspěchaná a že by mohla zažehnout jiskru nacionalismu. Thatcherová vytáhla ze své kabelky „dvě zmačkané mapy Evropy vystřižené z jednoho britského časopisu“, na nichž našla Slezsko, Pomořansko a východní Prusko. „To všechno si vezmou a Československo taky“ (Attali 1995: 369). Podle Thatcherové se může mluvit o sjednocení, až v NDR bude demokracie fungovat 15 let. Uvažování obou státníků se neslo v duchu argumentace historií. Nesmíme se dostat do „situace Mnichova“, západoněmecká politika nás tlačí k alianci Velká Británie, Francie a Rusko jako před I. světovou válkou, musíme obnovit zvláštní vztahy mezi Francií a Velkou Británií jako v roce 1913 a 1938 (Attali 1995: 369-370).

Sovětský odpor, na který spoléhal také Mitterrand a Thatcherová, byl zlomen 10. února 1990 při návštěvě Kohla a Genschera v Moskvě. Gorbačov se s Kohlem shodl, že znovusjednocení je především věcí Němců samotných (Kohl: „Generální tajemník Gorbačov a já se shodujeme v tom, že rozhodnutí o společném životě v jednom státě je výhradním právem německého národa.“ /Kiessler, Elbe 1993: 97/). Za toto rozhodnutí, oficiálně ovšem jako pomoc pro odsun sovětských jednotek z území NDR, se SRN zavázala poskytnout SSSR finanční pomoc. Tím navázala na materiální pomoc, která ze SRN do SSSR proudila už od jara 1989. Jak poznamenává britský politolog Timothy Garton Ash, nelze tvrdit, že německá jednota byla koupena za několik tisíc tun hovězího (přesněji „52.000 tun hovězího, 50.000 tun vepřového, 20.000 tun másla, 15.000 tun mléka v prášku, 5.000 tun sýru“), ale svůj význam tato pomoc nepochybně měla (Ash 1994: 350). Řada dílčích otázek zůstala ovšem nadále otevřená (např. umístění jednotek NATO na území NDR, mírové počty armády znovusjednoceného Německa, ale také uznání hranice na Odře a Nise a v neposlední řadě konečná výše sumy, kterou SRN zaplatí jako pomoc SSSR).

V Paříži i Londýně vyvolalo obměkčení sovětských politiků penězi rozhořčení. Do-
mněnka, že SSSR zůstane neústupný, se nepotvrdila. Mitterrand se rozčiloval: „Co si vlastně
Gorbačov myslí? Mně říká, že ho nikdo neobměkčí – a teď to všechno dovolí! Co mu za to
Kohl dal? Kolik miliard marek?“ (Attali 1995: 415-416). Thatcherová zase viděla ve výsledku
tohoto jednání konec všech nadějí na „zpomalení“ procesu znovusjednocení. Roli peněz
v procesu vyjednávání viděla realistickými očima: ačkoliv si podle ní Sověti zřejmě mysleli,
že dostali obrovskou sumu, mohli určitě dostat ještě mnohem víc (Thatcher 1993: 1105).

Srovnáme-li hodnocení setkání v Kyjevě 6. prosince 1989 v Bozově a von Platově kni-
ze, nenajdeme velké rozdíly (Bozo 2005: 156-160; Plato 2003: 137-140). Zato obraz dvou-
stranného jednání uskutečněného 25. května 1990 se u obou autorů z části rozchází a poukazuje
na rozdílné preference obou autorů. Ačkoliv se v zásadě shodují, že z tohoto jednání vplynu-
la bezmocnost obou zabránit spojené západoněmecké-americké vůli po členství jednotného
Německa v NATO, von Plato si na základě moskevského protokolu všímá řady detailů, které
Bozovi unikají (Bozo 2005: 264-266; Plato 2003: 340-345).

Ve stále nevyřešené otázce blokové příslušnosti jednotného Německa obhajoval Mitter-
rand rozpuštění obou paktů a jejich nahrazení celoevropskou bezpečnostní strukturou. Zásad-
ně se oba autoři rozcházejí v Mitterrandově hodnocení Gorbačovova návrhu na současné člen-
ství jednotného Německa v obou paktech. Zatímco podle Boza ohodnotil Mitterrand tento ná-
vrh jako „směšný“, podle von Plata naopak Mitterrand řekl, že jde o „vlastně chytrý“ návrh,
ale vyhlídky na jeho realizaci jsou pro odpor Američanů i Němců malé (Bozo 2005: 265; Pla-
to 2003: 344). Zatímco Bozo cituje Mitterrandova slova jen v obecnější rovině („SSSR si mů-
že prosadit svou, ale riskuje tím celkovou destabilizaci Evropy“ /Bozo 2005: 265/), von Plato
nevynechává „šťavnaté“ části rozhovoru (Mitterrand o možnostech zabránit členství Německa
v NATO: „(...) A co můžu dělat? Poslat tam divizi?“ Gorbačov: „Pro nás je to snazší, naše
divize už tam jsou.“ /Plato 2003: 344/) a neopomíjí pasáž, kde Mitterrand naznačuje, jaká

možnost se Gorbačovovi nabízí: „Máme dojem, že otázka příslušnosti budoucího Německa k NATO bude spojena s průběhem jednání o odzbrojení. Abych byl konkrétní, byl byste pro takové spojení při Vídeňských rozhovorech? Přece se nevzdáte takových trumfů jako jsou rozhovory o odzbrojení.“ (Plato 2003: 345). Bozův závěr, že Mitterrandův vliv na obměkčení Gorbačova byl významný, částečně sdílí i von Plato, který ovšem dodává jednu podstatnou věc: Mitterrand něco jiného říkal Gorbačovovi a něco jiného Kohlovi. V otázce blokové příslušnosti „jsem hájil vaše stanovisko“ (členství v NATO), oznámil do Bonnu po skončení návštěvy Mitterrand (svoje hodnocení Gorbačovova postoje jako „vlastně chytrého“ nezmínil). A dále byla spolková vláda z Paříže vyrozuměna, že „Gorbačov spojil proces odzbrojování s budoucím vojenským statusem Německa“. Že tuto kartu vložil Gobračovovi do ruky vlastně Mitterrand se v Bonnu z pařížského hlášení nedočeti a nedá se dočíst ani z Bozova textu (Plato 2003: 344-345). Na tomto příkladu se ukazuje určitá selektivnost revizionistického pohledu.

Von Plato dále poukazuje ještě na jeden dosud nevysvětlený rys jednání Gorbačova s Mitterrandem. Ačkoliv mezi oběma státníky panovala během zmíněných schůzek shoda a důvěra, dva Mitterrandovy důležité návrhy nechal sovětský vůdce padnout pod stůl: v prosinci 1989 možnost společné oficiální návštěvy NDR a v květnu 1990 návrh na rozpuštění obou bloků a vytvoření nové evropské obranné struktury (Plato 2003: 425). Francouzsko-ruská koalice, i přes vzájemné porozumění, tak vlastně neobživla. Možným vysvětlením je úvaha z Mitterrandových pamětí, že Gorbačov „potřeboval Německo stejně tak jako Německo potrebovalo jeho, podle čehož se na konci dal předvídat kompromis“ (Mitterrand 2001: 93).

2.6.2. „Pankow“ je a zůstane realitou?: Cesta do NDR

Francie, Velká Británie i SSSR určitou dobu po pádu Berlínské zdi doufaly v demokratizaci a další možnou samostatnou existenci NDR, jakožto záruky udržení rovnováhy sil v Evropě. Vůle tamních občanů a schopnost jejich politiků udržet státnost východní části Německa by totiž mohlo být jedno z ideálních řešení odložení znovusjednocení. Pro SSSR byla NDR navíc základním stavebním kamenem Organizace Varšavské smlouvy a její bojové strategie, zatímco pro Francii byla NDR vítaným produktem dějin, který pomohl zmenšit strach z velkého Německa (proslulý výrok Françoise Mauriaka „Mám rád Německo natolik, že jsem šťastný, že existují dvě“ /N'Sonde 2006: 115/).

Cestu do východního Německa plánoval Mitterrand v rámci svých oficiálních cest po zemích východního bloku již delší dobu. Tyto cesty začal podnikat od počátku roku 1988 s cílem posílit pozici Francie v této části Evropy. Francii hrozilo; že SRN získá přílišný vliv v lépe fungujících zemích sovětského bloku jako byly Maďarsko, Československo a NDR, zatímco na Francii zbudou nesolventní země Polsko, Bulharsko a Rumunsko (Favier, Martin-Roland 1996: 190). Cesta do NDR byla politicky nejsložitější, protože za čtyřicet let její existence ji oficiálně nenavštívil žádný vrcholný představitel západního státu (s výjimkou spolkového kancléře). S ohledem na jedinečné vlastnosti státního charakteru NDR se se snižující stabilitou vlády SED a změnami v SSSR začala během druhé poloviny roku 1989 zdát další existence „sezónního státu“ pochybná. V situaci po pádu zdi se pak jevila oficiální návštěva rozpadajícího se státu jako nešťastná.

Impuls k cestě do NDR vzešel v lednu 1988, kdy byl Honecker na návštěvě v Paříži a Mitterrandovi pozvání oplatil (Favier, Martin-Roland 1996: 193). Egon Krenz, nový generální tajemník ústředního výboru, pak pozvánku pro francouzského prezidenta obnovil. V rozhovoru s Kohlem 9. prosince ve Štrasburku Mitterrand o smyslu své návštěvy zapochyboval, společně však došli k závěru, že pokud se situace nezmění, není důvod, aby francouz-

ský prezident návštěvu NDR rušil. Mýlí se tudíž Zelikow a Riceová, když tvrdí, že „Mitterrand nekonzultoval s Bonnem“ (1997: 117).

Francouzská diplomacie obtížně hledala vhodný termín cesty. Nejdříve byl posunut, když proběhla personální výměna na postu generálního tajemníka, poté se obtížně hledal v nastalém nepřehledném revolučním období. Nakonec byl stanoven na 20.-22. prosince 1989, čímž však byl rozhořčen Kohl, který také plánoval cestu do NDR a potřeboval ji vměstnat mezi období po sjezdu CDU a Vánoce (nakonec ji zahájil 19. prosince v Drážďanech) (Schabert 2002: 452).

Caroline de Margerie, která na začátku prosince odcestovala do NDR, aby tam projednala Mitterrandovu návštěvu, se vrátila v rozpacích. Když jí Mitterrand překvapivě osobně zatelefonoval a zeptal se, jestli má podle ní do NDR odjet a ačkoliv mu cestu do NDR nedoporučila, za několik dní bylo v televizi oznámeno, že se uskuteční (Plato 2003: 153).

Jiným kanálem, přes ministryni pro evropské záležitosti Edith Cressonovou, se k Mitterrandovi ovšem zase donesla důvěrná prosba východoněmeckého ministra zahraničního obchodu Gerharda Beila, aby při návštěvě zdůraznil státní suverenitu NDR a společné plány s Francií – nemůže přeci být ve francouzském zájmu, aby se Německo rozrostlo v osmdesátimilionový stát (Weidenfeld 1998: 159).

Mitterrand se stal první a poslední hlavou západní vítězné mocnosti II. světové války, která navštívila NDR. Hlavními cíly jeho návštěvy byla města Berlín a Lipsko (symbolika „centra revoluce“, což vyhovovalo Bonnu). Zde pak Mitterrand pokračoval ve své „schizofrenní“ (podle slov Thatcherové) politice. V rozhovoru pro východoněmeckou televizi řekl, že snaha nastolit téma změny hranic nepřipadá v úvahu a otevření tohoto tématu by mohlo být „velmi nebezpečné“. V rozhovoru s Hansem Modrowem se pak k otázce znovusjednocení vyjádřil opět zdrženlivě a zdůraznil, že „žádná země nemůže jiné zemi vnucovat svůj politický

systém.“ V rozhovoru s Manfredem Gerlachem se potom Mitterrand zmínil o možných oblastech spolupráce mezi NDR a Francií jako mohou být např. „výměna mládeže, podpora ochrany životního prostředí či šíření francouzštiny“ (ADG 1989: 34048). Mitterrand v tomto směru učinil otevřenou nabídku: Francie je připravena uzavřít s NDR jakoukoli smlouvu, která pro ni bude výhodná a bude v zájmu obou zemí (Kiessler, Elbe 60). Oba politici se shodli na prospěšnosti intenzifikace vztahů svých zemí. (Jako přípitek k zahájení večere pořádané Gerlachem v první den návštěvy pronesl Mitterrand větu: „Německá demokratická republika a Francie, máme toho společně ještě mnoho před sebou.“ /Favier, Martin-Roland 1996: 247/) Toto přesvědčení dostalo konkrétní podobu v řadě dohod k posílení vzájemné spolupráce, které byly během prezidentovy návštěvy podepsány.

V saském městě Lipsku navštívil Mitterrand Univerzitu Karla Marxe a v rámci přednášky pro studenty zde uvedl, že znovusjednocení je záležitostí Němců po obou stranách hranice a Francie bude jejich rozhodnutí respektovat. Přesný obraz o tom, co Němci ohledně sjednocení chtějí, mohou podle Mitterranda podat „pouze svobodné, otevřené, demokratické volby“ (Favier, Martin-Roland 1996: 248). Není ale možné opomenout „evropskou realitu“, existence dvou vojensko-politických bloků, a že debata o změně hranic by mohla rozvířit diskuse o změně hranic také v jiných částech Evropy: německo-německá hranice je sice jako hranice dělící jeden národ jedinečná, ale také běžné hranice mezi dvěma národy nejsou vždy spravedlivé (ADG 1989: 34048).

V závěru Mitterrandovy návštěvy pak přišel návrh od Kohla, aby Mitterrand zůstal v Berlíně o několik hodin déle a společně pak prošli nově otevřenou Braniborskou branou, kudy nedávno procházela hranice mezi východním a Západním Berlínem. Tuto demonstraci francouzsko-německého vztahu a společného pohledu na konec existence rozděleného Německa však Mitterrand odmítl s odůvodněním, že jde o vnitroněmeckou záležitost. Nechtěl legitimovat to, proti čemu se neveřejně bouřil. Jean-Louis Bianco, Mitterrandův generální ta-

jemník, byl přesvědčen o tom, že Mitterrand viděl v této akci „německo-německou slavnost“ a nechtěl vypadat jako „bratranec, který se vnucuje na svatební fotografii“ (Favier, Martin-Roland 1996: 251). Vedle tohoto důvodu by však svou účastí na rozebírání berlínské zdi společně s Kohlem a Modrowem de facto popřel poselství své návštěvy NDR: „Kohl mi neřekl o svém Desetibodovém plánu a odmítá uznat hranici na Odře a Nise. A teď chce, abych legitimoval, jak se zmocňuje NDR? To je příliš!“ (Attali 1995: 381). Mitterrandova cesta měla za úkol povzbudit východoněmecké politiky k úsilí o zachování samostatné existence demokratizované a hospodářsky reformované NDR. Zahraničněpolitická podpora NDR však byla slabou silou, která by udržela pohromadě rozklížený východoněmecký stát: především kácející se hospodářství, rozkládající se politické a správní struktury a vzrůstající sociální napětí způsobené neustávajícím proudem občanů NDR stěhujícími se do SRN.

Výsledky Mitterrandovy cesty do NDR nevzbudily v Bonnu žádné nadšení. Tam panovalo přesvědčení, že stávající představitelé NDR jsou jen „přechodnou vládou“, že návštěva je „anachronistická“ (Teltschik 1993: 95) a že vizionářské představy o spolupráci NDR a Francie ze strany francouzského prezidenta jsou přehnané a neodpovídající pravděpodobnému vývoji východoněmecké státnosti, neboli cestě k znovusjednocení (Kiessler, Elbe 1993: 60). Helmutu Kohlovi nestála Mitterrandova návštěva v pamětech za víc než poznámku, že „Mitterrandovu státní návštěvu v NDR nevzala veřejnost téměř na vědomí“ (Kohl 1997: 156).

Frédéric Bozo upozorňuje, že návštěva byla plánovaná dlouho dopředu a byla konzultována s Kohlem, který proti ní nevznesl námitku, a navíc to byl sám Kohl, který mluvil o několikaleté budoucí existenci NDR před okamžikem jednoty (Bozo 2005: 165). Motivem Mitterrandovy návštěvy pak podle Boza byla starost o zachování rovnováhy mezi právem Němců na sebeurčení a udržením stability (Bozo 2003: 166).

2.6.3. Advokátem polských zájmů? Polsko-německá hranice

Otázka polské západní hranice patřila k jedním z otevřených problémů, které měla definitivně vyřešit až mírová konference a z ní vycházející mírová smlouva s Německem, a jejichž řešení bylo z důvodu rozštěpení antihitlerovské koalice do dvou znepřátelených bloků odročeno na neurčito.

Francie patřila ústy de Gaulla už za války ke stoupcům polské západní hranice na Odře a Nise. Tato územní změna v neprospěch Německa byla jednak v souladu s de Gaullovým tvrdým politickým kurzem vůči Německu, jednak s určitou tradicí úvah o francouzských zárukách bezpečnosti Polsku před II. světovou válkou. Znovuzískání ztracených území na východě bylo v poválečném západním Německu více či méně důležitým politickým tématem.

NDR tuto hranici uznala záhy po svém vzniku Zhořeleckou smlouvou z roku 1950 jako předpoklad navázání přátelských vztahů s Polskem. V západním Německu byla ale tato územní změna ve prospěch Polska dlouhou dobu považována za provizorní (s odkazem na Postupimskou dohodu se mluvilo o územích „dočasně pod polskou správou“). To byl názor nejen organizací sdružujících Němce odsunuté z těchto oblastí, ale také některých politických stran, např. CDU-CSU – přičemž šlo spíše o tahy na volební šachovnici než o fakticky zamýšlený cíl. Napětí a nejistotu zmírnila po změně vládní koalice v roce 1969 sociálně demokratická vláda Willyho Brandta, která v oblasti zahraniční politiky začala uplatňovat novou politiku vůči Východu (*Ostpolitik*). V případě Polska bylo jejím výsledkem podepsání a ratifikování Varšavské smlouvy (1970). Tato smlouva především potvrdila stávající západní hranici Polska (linie Odra-Nisa), potvrdila „nedotknutelnost“ stávajících hranic „nyní i v budoucnosti“ a „neomezené respektování územní integrity“ obou signatářských států (ABD 1995: 431). Skupina opozičních poslanců za unionistické strany ovšem podala žalobu k Spolkovému ústavnímu soudu, který ve svém rozsudku z roku 1975 potvrdil, že smlouva „obsahuje pouze závazek k nepoužití násilí, nikoliv však uznání hranice na Odře a Nise“ (Ur-

ban 2005: 173). Z hlediska mezinárodního práva tak stále existovala možnost na zpochybnění konečné příslušnosti „území pod dočasnou polskou správou“ k Polsku, resp. části východního Pruska k SSSR. Západoněmecká ústava navíc v článku 23 pamatovala na rozšiřování území státu, což bylo především ve východoevropských zemích chápáno jako „revanšistický“ článek ústavy.

V Polsku strach z německého revanšismu zveličovala propaganda a polská komunistická strana využívala toto téma jako jeden z prostředků upevnování své moci a odůvodňování nutnosti příslušnosti lidového Polska k Varšavské smlouvě. Právě poválečné uspořádání mezinárodních vztahů, především trojúhelník NDR-Polsko-SSSR, bylo zárukou stability této hranice. Hranice na Odře a Nise, i přes její mezinárodněprávní zakotvení ve Varšavské smlouvě (1970), byla nejistá především v případě změny státoprávních kvalit Německa (otázku její garance nastolil např. Lech Wałęsa při návštěvě Bonnu 8. září 1989). Poláci byli zneklidněni kancléřovými dvojakými výroky, kdy polskou stranu uklidňoval plaností Varšavské smlouvy a nedotknutelnosti hranic, ale zároveň odmítal jejich konečné uznání.

Dvojitá hra kancléře Kohla a hroucení nespravedlivého, ale poměrně stabilního „řádu z Jalty“, které začalo na podzim roku 1989, roztočilo nové kolo mezinárodních tlaků na uznání této hranice Německem. Z hranice na Odře a Nise, která už tak byla v Polsku nanejvýš citlivým tématem pro polsko-německé vztahy, se stal předmět zájmu čtyř vítězných velmocí, které vztahovaly zodpovědnost za Německo jako celek i na uznání této hranice. Zatímco USA chápaly uznání této hranice Německem jako nutnou formalitu, SSSR, Velká Británie a Francie přikládaly tomuto problému větší váhu a Kohlova vyhýbavá prohlášení zvyšovala vzájemné napětí. V tomto konfliktu sehrála svou roli především Francie, která se hájila nutností podpořit polský požadavek v zájmu udržení a posílení stability v Evropě.

Kohlovo manévrování kolem uznání hranice bylo zapříčiněno jeho vnitropolitickým cílem: úspěchem CDU-CSU ve volbách do Spolkového sněmu plánovaných na podzim 1990.

Nedávné volební úspěchy Republikánů, ultrapravicové strany tematizující německou minulost, v zemských volbách v Bavorsku, Západním Berlíně a ve volbách do Evropského parlamentu, byly důvodem ke znepokojení nejen ze ztráty voličů, ale z celkového rozvíření „revanšistických“ nálad.

Západoněmecký ministr zahraničí Genscher potvrdil ve svém projevu 27. září 1989 před valným shromážděním OSN, že hranice jsou historicky dané a „jejich nedotknutelnost je základem mírového soužití v Evropě“ (Genscher 1995: 653). Podobně laděnou rezoluci pak odhlasoval německý spolkový sněm 8. listopadu 1989 jako předpoklad pro možné sjednocení Německa. Se stejným poselstvím pak přijel Kohl na oficiální návštěvu Polska (9.-14. listopadu 1989) (ADG 1989: 33966). Rozruch kolem hranice však vyvolala bezprostředně po pádu zdi odpověď kancléře Kohla, při jeho krátké návštěvě východního Berlína, kdy prohlásil, že nemůže hranici uznat za celé Německo, ale jen za jeho západní část (Attali 1995: 337).

Kancléř Kohl trval na svém stanovisku, že v době bouřlivých změn nemá smysl se o hranicích bavit a jejich uznání má být svěřeno až nově zvolenému celoněmeckému parlamentu. Chápal otázku uznání hranice jako formální akt, jehož pozitivní ohlas v německo-polském vztahu, resp. vztahu ke čtyřem vítězným velmocím, by nedokázal vyrovnat negativní následky ve vnitropolitickém životě ve Spolkové republice. Kohl se proto snažil otázce uznání hranice vyhýbat a odsouvat ji až na dobu po sjednocení Německa a především po volbách plánovaných na podzim 1990. V Polsku, které doposud považovalo SRN jakožto členskou zemi NATO za nepřátelský stát, však Kohlovo jednání vyvolalo obavy. Za zájmy Polska se, s různou intenzitou, postavily také čtyři vítězné mocnosti, které spojily souhlas se sjednocením Německa s nutností uznat hranici na Odře a Nise (k ukončení dvojité hry a uznání hranice vyzval Bonn také Evropský parlament, jinak povstane „strašidlo Německa, které požaduje hranice z roku 1937“).

Mitterrand spojil otázku hranice Odra-Nisa s principem „mírového“ uskutečnění znovusjednocení Německa. Zdůrazňoval platnost a nedotknutelnost stávajících hranic (v určitých okamžicích, především v prvních týdnech po pádu zdi, měl na mysli i vnitroněmeckou hranici). Snaha o jejich revizi by mohla rozpoutat řetězovou reakci. Varoval také před zpomalením demokratické přeměny Polska, protože i přes postupující demokratizaci zůstávalo v otázkách obrany partnerem SSSR a členem Varšavského paktu – právě také kvůli nejistotě ve věci své západní státní hranice (Mitterrand 2001: 82-83).

Sedmnáctého ledna 1990 přidal Kohl při návštěvě Francouzského institutu pro mezinárodní vztahy v Paříži další z úhybných vysvětlení svého postoje k uznání hranice Odra-Nisa: za prvé „žádné významné západoněmecké politické uskupení nesní o *Großdeutschland*“ (Velkém Německu) a tím se také diskuse o hranici stává „umělou“ a „zbytečnou“. Kohl ale také zopakoval svůj postoj, že spolková vláda nemůže mluvit jménem sjednoceného Německa a jeho jménem přijímat závazky, v platnosti však zůstává Varšavská a Moskevská smlouva, které nedotknutelnost hranic zakotvují. Kohl navíc rozlišil mezi politickým a právnickým významem uznání hranice: právně platí zmíněné smlouvy a nová může být podepsána až po sjednocení (ADG 1989: 34265). Pokud by mělo k určité deklaraci dojít před sjednocením bylo by to politické gesto, které by ale právně otázku hranic neřešilo.

Mitterrand přešel do ofenzívy na schůzce s Kohlem v Paříži 15. února 1990. V závažném rozhovoru, jehož hlavním tématem byla hranice, se snažil Kohla dovést k souhlasu s uznáním hranice ještě před sjednocením: ačkoliv právně nebude mít žádný smysl, politicky by to mohlo být velmi prospěšné. Pobouřený Kohl odvětil, že tento problém se příliš zveličil a že jde o „hlubokou ránu a rány se obvykle namísto polévání rozpáleným olejem obkládají obvazy“ (Favier, Martin-Roland 1996: 237). Jako příklad uvedl postup československého prezidenta Havla, který při návštěvě SRN vyjmenoval všechno bezpráví, které se stalo sudetským Němcům po roce 1945 a výsledkem byla do čtyřiceti osmi hodin odpověď

Sudetoněmeckého krajanského sdružení, že hranice Československa jsou neměnné (Attali 1995: 422-423).

Ministr zahraničí Roland Dumas při návštěvě Západního Berlína 3. března v takto nastavené linii pokračoval. Co brání oběma německým parlamentům, aby se dnes vyjádřily k hranicím, kladl si na tiskové konferenci řečnickou otázku Dumas. Nyní je hranice neměnná, pokračoval, to však musí být ihned řečeno, aby byly zardoušeny neklid a obavy jakožto zárodek nestability (PEF 1990: 3). Každé váhání, každé taktizování v otázce hranic způsobí velké problémy nejen v Polsku, ale i na Západě (Genscher 1995: 738). „Pouhá prohlášení, jakkoliv slavnostní, nestačí. Takto zásadním otázkám přísluší smluvní ujednání, která musejí být ratifikována.“ Dumas také odůvodnil, proč se Francie tolik angažuje v tomto problému: „Francie se přihlásí ke své zodpovědnosti a německá jednota se tak ve vztahu k sousedům odehraje v atmosféře stability a důvěry.“ (PEF 1990: 3) Na Kohlovu neoficiální podrážděnou poznámku: „Co ten [Dumas] má co dělat v Berlíně?“ odpověděl Mitterrand chladnokrevně: „To, o co jsem ho požádal.“ (Mitterrand 2001: 153)

Z rostoucího tlaku a kvadratury kruhu nakonec Kohl našel východisko ve vypracování deklarace k hranici Odra-Nisa (založenou na deklaraci přijatou spolkovým sněmem 8. listopadu 1989), která bude následně schválena oběma německými parlamenty ve stejném znění. Nejbližší možný termín byl odhadován na dobu po volbách v NDR. Takovou deklaraci by ale chtěl Kohl spojit s polským zřeknutím se nároku na reparace a s otázkou německé menšiny v Polsku (Teltschik 165-166).

Propojení těchto požadavků s uznáním hranice se sešlo s ostrou kritikou jak z polské strany, tak ze strany SPD, Zelených, F.D.P. i dalších partnerů. Polská mluvčí vlády řekla, že Polsko zatím otázku hranic nespojovalo s jinými tématy jako je odškodnění nuceně nasazených, ale jeho vláda může svůj názor změnit (Weidenfeld 1998: 487-488). Ministr zahraničí Genscher viděl v tomto kroku škodlivé účinky na důvěru všech Evropanů k Německu: odlišný

názor F.D.P. a CDU-CSU rozklížil vládní koalici a hrozil jejím rozpadem (Weidenfeld 1998: 488).

Kohlovo jednání znovu přivedlo Poláky ke vznesení požadavku na účast na jednáních 2+4, který byl podporovaný také Moskvou. Polský premiér Tadeusz Mazowiecki dále požadoval, aby uznání hranice bylo zakotveno v německé ústavě a aby sjednocení neproběhlo podle článku 23 ústavy, resp. tento byl změněn (Weidenfeld 1998: 492).

V kontrastu s postojem spolkové vlády bylo stanovisko nově zvolené vlády NDR Lothara de Mazièra. Jak vláda, tak Lidová sněmovna NDR, se jednoznačně shodly na nutnosti garantovat stávající německo-polskou hranici a vyjít vstříc Mazowieckého požadavkům. První cesta ministra zahraničí NDR Meckela vedla do Varšavy, kde navrhl, aby se jedno z ministerských kol jednání v rámci 2+4 konalo právě v polském hlavním městě (Weidenfeld 1998: 492).

Francouzská diplomacie ustoupila do pozadí a věc se stala polsko-německou záležitostí. Na konci dubna 1990 vznikl návrh smlouvy o hranicích mezi Polskem a Německem a spolkový prezident Weizsäcker při návštěvě Varšavy prohlásil, že otázka hranic je „jednoznačná“ a „vysvětlená“. Francie dosáhla svého: Němci se museli přizpůsobit francouzsko-polskému požadavku v zájmu evropské stability.

Oba parlamenty, spolkový sněm i lidová sněmovna, přijaly usnesení k polsko-německé hranici 21. června 1990; ve Spolkovém sněmu bylo 14 poslanců proti (ADG 1990: 34626). Toto usnesení připomnělo jak „hrozné utrpení“ (*schreckliches Leid*) Poláků za II. světové války, tak „velké bezpráví“ (*großes Unrecht*) na německých vyhnancích a uznalo stávající hranici mezi Polskem a „sjednoceným Německem“ za neměnnou nyní ani v budoucnu (ABD 1995: 226).

Závěrečná fáze jednání se odehrála v rámci 3. kola ministerských jednání 2+4 za účasti polských zástupců. Hlavním tématem tohoto kola, které se konalo 17. července 1990 v Paříži bylo právě uznání polské západní hranice Německem. Závěrečné pětibodové usnesení stanovilo, že sjednocené Německo se bude skládat ze současného území SRN, NDR a Berlína, že oba německé státy jsou zavázány vypustit z ústavy všechny části, které by mohly být podkladem pro teritoriální rozpínavost a že sjednocené Německo nebude mít žádné územní požadavky. V listopadu 1990 potom byla hraniční smlouva mezi Polskem a Německem podepsána a následně ratifikována nově zvoleným celoněmeckým parlamentem. Vedle členství SRN v NATO patrně nejdéle řešená otázka znovusjednocení byla úspěšně uzavřena.

2.6.4. Francouzsko-britská koalice?

Velká Británie byla zhruba až do společné konference NATO a Varšavské smlouvy v Ottawě (12. února 1990) ostře proti znovusjednocení. Hlavním aktérem v této věci byla předsedkyně vlády Margaret Thatcherová vedená jednak svými germanofobními pocity, jednak osobní nesnášenlivostí vůči osobě spolkového kancléře Helmuta Kohla. Svou roli hrál i premiérčin zdrženlivý postoj k projektu evropské integrace, konkrétně k hospodářské a měnové unii a Sociální chartě a v podstatě vůči jakémukoli dalšímu přenosu pravomocí na supranacionální úroveň.

Snaha o společný postup v otázce znovusjednocení na ose Londýn-Paříž nevyústila v obnovenou *entente cordiale*, nýbrž se zařadila bok po boku k dalším nevydařeným pokusům o koalici mezi těmito dvěma státy. V německé otázce a potažmo v celém konfliktu Východ-Západ hrály Francie a Velká Británie „druhé housle“. I při přeměně politické mapy světa v letech 1989-1991 zbyly na tyto dvě západoevropské země méně důležité role. Vzdálenost

mezi francouzským a britským pohledem na otázku znovusjednocení byl ovšem tak velký, že k vytvoření akceschopné koalice nedošlo.

Jedna z příčin rozporu mezi pohledem Mitterranda a Thatcherová ve fázi před pádem zdi může být vyjádřen jejich setkáním 1. září 1989 na zámku v Chequers. Oba státníci se sice shodli na zdrženlivém postoji ke znovusjednocení, ale zatímco Thatcherová ho považovala za *možné*, Mitterrand ho v tuto chvíli chápal jako *nerealizovatelné* (Attali 1995: 297). Thatcherová upřednostňovala aktivní odpor proti znovusjednocení, zatímco Mitterrand byl stoupencem opatrného vyčkávání, přičemž aktivní roli bude hrát SSSR, z jehož strany se výhrady proti znovusjednocení očekávají.

Také Thatcherová si byla vědoma, že znovusjednocení nelze zcela zabránit, ale bude nutné jej zpomalit, „abychom mohli pečlivě zkoumat možné následky“ (Talbot, Beschloss 1993: 180). Na tom se shodla s Gorbačovem při své návštěvě Moskvy 23. září 1989. Taktikou Thatcherové se tady stala snaha zpomalit rychlost politického procesu na cestě ke sjednocení s cílem sjednocení oddálit.

Při setkání s prezidentem Georgem Bushem při návštěvě Camp Davidu 24. listopadu 1989 se Thatcherové amerického prezidenta o nutnosti vyčkat se sjednocením přesvědčit nepodařilo, ačkoliv Bush bezprostředně po pádu zdi s Thatcherovou souhlasil, že sjednocení není na pořadu dne (Thatcherová 1993: 1098). Jako argument Thatcherová uvedla, že nejdříve je třeba dát čas východní Evropě k provedení demokratických reforem a zavedení funkčního tržního hospodářství a to při zachování stávajících hranic a vojenských paktů, jinak by mohla být podkopána pozice Gorbačova a ve východní Evropě by mohlo dojít k ohrožení míru a stability (Thatcherová 1993: 1097-1099). Bush, který se však už v říjnu 1989 vyslovil, navzdory opatrným postojům Francie a Velké Británie, pro sjednocení, pokračoval dál zcela jednoznačně v linii podpory Kohlovy sjednocovací politiky (Kiessler, Elbe 1993: 57).

Thatcherová se obávala, že znovusjednocení by vyvolalo v Evropě vlnu nestability. Jedna změna hranic by roztočila spirálu požadavků na další změny, přičemž by z rejstříku možných následků nebyla vyloučena ani válka. Politická svoboda by mohla být zárodkem pro etnické konflikty a touhy po hraničních změnách (Thatcherová 1993: 1094). V otázce NDR upřednostňovala nejdříve demokratizaci, a teprve potom se zabývat otázkou sjednocení. Jejím cílem bylo projednávat otázku změny politického režimu NDR odděleně od otázky znovusjednocení (Thatcherová 1993: 1097). Bohužel si nebyla, tak jako mnoho politiků, vědoma skutečnosti, že NDR je na pokraji hospodářských možností své samostatné existence a že neudržitelná finanční situace donutí de Mazièra, který si sám přál, aby NDR vydržela důstojně alespoň do roku 1991 nebo 1992, dne 2. srpna 1990 k „cestě do Canossy“ – požádat Kohla o urychlené sjednocení, které by vyřešilo hrozící platební neschopnost NDR (Plato 2003: 332).

Postoj Velké Británie a Francie ke znovusjednocení bývá někdy spojován pro řadu podobných rysů. Dle názoru autora této práce však rozdíly překonaly společné zájmy. V uvažování Thatcherové především chyběla rovina evropské integrace jako prostoru, kde je možné vyvážit účinky znovusjednocení. Pro ni zůstávalo ES hospodářskou organizací. Představy o posílení komunitárních pravomocí na úkor suverenity členských států jí byly nepřijemné a dávala přednost nadřazenosti národních států nad Společenstvím.

Přes blízkost v některých dílčích názorech se tak francouzský prezident a britská premiérka nemohli shodnout, a proto také později popsala Mitterrandovo chování jako „schizofrenní“. Na jednu stranu při návštěvě NDR v prosinci 1989 řekl, že „není z těch, kteří tahali za brzdu,“ na druhou stranu údajně souhlasil při schůzce s ní s (tajnou) francouzsko-britskou spoluprací na zpomalení znovusjednocení. V revizionistické interpretaci však tato francouzsko-britská *entente cordiale* proti německému sjednocení existovala pouze v „Thatcherové představivosti“ (Bozo 2007: 463).

Na onu schůzku s Mitterrandem v Paříži 20. ledna 1990 si Thatcherová připravila podklady pro možné navázání spolupráce ve věci společného zájmu na zpomalení znovusjednocení. Podle Thatcherové byl Mitterrand rozzlobený kvůli stanoviskům a chováním západoněmecké vlády. Připouštěl sice právo Němců na sebeurčení, nepřipouštěl ale, že by uplatnění tohoto práva mělo rozvrátit politickou realitu v Evropě. Vadilo mu také, že by znovusjednocení mělo mít přednost před ostatními tématy. Společně se také obávali o přílišný nárůst německého vlivu v Československu, Maďarsku a Polsku. Britská premiérka pak nezapomněla varovat před Kohlem, který prý chce, aby mu ostatní státy znovusjednocení zaplatily (Attali 1995: 400). „Kdo není z celého srdce pro znovusjednocení Německa, bude označen jako nepřítel Německa,“ postěžoval si také podle Thatcherová Mitterrand. Přes všechny Mitterrandovy výhrady, na nichž se s Thatcherovou shodl, však není v Evropě žádný stát, který by znovusjednocení Německa mohl zabránit. Na to jeho britský protějšek odpověděl, že přinejmenším je možné napnout všechny síly směrem ke zpomalení znovusjednocení. Opravdový problém však je, že ostatní vlády nejsou ochotny zaujmout veřejně toto stanovisko – a jak se záhy ukázalo, byl to i případ francouzské vlády (Thatcherová 1993: 1103-1105).

Mitterrand se rozhodl pro řešení odpovídající francouzským zájmům a možnostem: udržet Spolkovou republiku jako jeden z důležitých pilířů, ně němž bude stát zesílená konstrukce ES, a soustředit se na neměnnost hranic (Mitterrand 2001: 48-49).

Přestože se tedy Mitterrand s Thatcherovou v zásadě shodli v analýze situace a jejich schůzka se odehrála ve „skvělé atmosféře“ (Weidenfeld 1998: 349), následovaly ze strany francouzského prezidenta „jen malé nebo vůbec žádné praktické kroky ve věci německé otázky“, tak jak by si je představovala Thatcherová (Thatcherová 1993: 1105). Mitterrand nebyl „schopný spojit důvěrná slova s veřejnými činy“ a na tom ztroskotala francouzsko-britská koalice proti německému znovusjednocení (Thatcherová 1993: 1105). Mitterrand o takovou koalici s odpůrkyní prohlubování pravomocí ES nestál. A to především pro základní neshodu

ve věci pokroku v realizaci HMU (Velká Británie byla proti svolání mezivládní konference o hospodářské a měnové unii; na summitu v Madridu ve dnech 26.-27. června 1989 byla však ostatními ve svém negativním stanovisku přehlasována. Později získala z hospodářské a měnové unie opt-out /Fiala, Pitrová 2003: 124/.)

Mitterrand nebyl germanofob a nesdílel ostrovní konzervativní vizi evropského vývoje. Výjevy britské germanofobie typu premiérkou svolané vědecké konference o německém národním charakteru na zámek v Chequers nebo emocionální články ve vlivném tisku varující před vznikem Čtvrté říše, byly pro Francouze, po desetiletí konfrontované se západoněmeckou realitou a vychovávané k usmíření s dědičným nepřitelem, přehnané. Možnost spolupráce politiků s takto rozdílnými názory a cíly se ukázala jako vyloučená.

2.6.5. Je „německý problém“ „evropským problémem“?

Evropský integrační proces se stal pro Francii nejdůležitějším řešením pro uspořádání vztahů mezi státy západní Evropy. Jak gaullistická vize Evropy upřednostňující suverenitu národních států, tak Mitterrandova preference posílení supranacionálních pravomocí Společenství sledovaly jeden cíl: „prodloužení a aktualizaci tradičních funkcí francouzského státu na evropskou úroveň“ (Kahn 2007: 36). Silnější ES chápali v této době francouzští politici jako silnější Francii. Kámen úrazu však spočíval ve volbě přiměřené varianty přenosu pravomocí na nadnárodní úroveň tak, aby tento přenos přinesl Francii výhody. Proto Francouzi úzkostlivě upřednostňovali prohlubování a rozšiřování pravomocí před rozšiřováním geografickým, které by mohlo způsobit „rozmělnění“ Společenství. V příštích „deseti nebo dvaceti letech“ proto Francouzi s rozšiřováním o další členy nepočítali (Bozo 2005: 99).

V představách francouzské diplomacie se počítalo se „třemi kruhy“, třemi skupinami evropských států. Prvním kruhem mělo být ES jako společenství západoevropské dvanáctky,

druhý kruh, tzv. „zone tampon“, měly vytvořit ostatní, dosud nezapojené západoevropské státy (např. Rakousko) a třetím kruhem měly být desovětizované a dekomunizované státy východní Evropy. Tyto tři kruhy by pak horizontálně propojila nová struktura, „Evropská konfederace“ (Bozo 2005: 98-99). Přední zájem však Francie projevovala o vývoj „prvního kruhu“, tedy ES.

Francouzský postulát, že „německý problém je evropský problém“ se zdál být právě v listopadu a prosinci 1989 ohrožen. Německá strana sice nesčetněkrát své partnery ujistila o své oddanosti evropskému projektu, její priority v evropských otázkách však jednak byly odlišné od francouzských, jednak byla německo-německá úroveň bližší než německo-evropská. Kancléř Kohl ve svém Desetibodovém plánu se jménem SRN jednoznačně a důrazně přihlásil k evropské integraci na bázi ES, nezapomněl však také zmínit, že „ES nesmí končit na Labi, ale musí přinést svobodu také na východ“ (viz. s. 95). Výše popsany konflikt mezi Němci a Francouzi v otázce HMU nebo politické unie a stanovení kalendáře práce mezivládních konferencí, který se odehrál na přelomu listopadu a prosince, byl zapříčiněn francouzskými obavami z jednostranných německých řešení a Kohlovým cílem stát v čele německé vlády i po podzimních volbách v roce 1990. V první polovině roku 1989 sice Kohl přijal rozhodnutí o svolání mezivládní konference k revizi zakládajících smluv, v listopadu ale viděl věci jinak: „obětovat marku na oltář sjednocení Evropy by mohlo povážlivě zmenšit jeho šance na znovuzvolení“ (Brunn 2006: 264).

Spolkový kancléř nakonec se zahájením práce mezivládní konference o HMU v prosinci 1990 souhlasil. Na schůzce s Mitterrandem 4. ledna 1990 v Latché se pak státníci shodli, že německé a evropské sjednocení má stejnou důležitost a musí probíhat současně. Německý požadavek na institucionální reformu byl pak vyslyšen na zasedání Evropské rady 28. dubna 1990, kdy bylo rozhodnuto, že v prosinci 1990 budou zahájeny dvě paralelní mezivládní konference: jedna o HMU a druhá o politické unii (Brunn 2006: 266-267).

I Němci ovšem hledali část odpovědi na řešení problému rozdělení svého národa na evropské úrovni. Jedním z aktuálních témat bylo začlenění území NDR a Berlína do ES. Má se s NDR nakládat jako s ostatními státy východní Evropy nebo má být považována za zvláštní případ? V tomto případě byl stěžejní postoj předsedy Evropské komise Delorse. Ten se odvolal na německé prohlášení v souvislosti s přijetím Římských smluv v roce 1957, kde se pravidlo, že v okamžiku, kdy se přiblíží okamžik jednoty, bude členství SRN v ES přehodnoceno - což ovšem také mohlo znamenat oslabení evropského angažmá sjednoceného Německa. Proto Delors na podzim 1989 připravil interpretaci, že „jakmile se východní Německo stane pluralitní demokracií s otevřeným tržním hospodářstvím, získá tato země své místo ve Společenství“ (Weidenfeld 1998: 384). Území NDR získalo status „zvláštního případu“, který se nemusí řídit pravidly pro ostatní země východní Evropy, a Evropská komise začala rychle připravovat plán na jeho začlenění. Podle logiky německého sjednocení, které se uskutečnilo podle článku 23 Základního zákona jako rozšíření území a nikoliv vznik nového státu s novou ústavou (čl. 146), proběhlo také přistoupení NDR k ES jako rozšíření území stávajícího členského státu. Proto byla vyjednávání vedena pouze mezi Komisí a Spolkovou vládou a nebyla sepsána a ratifikována přístupová smlouva. Členské státy jako Belgie, Nizozemsko, Velká Británie, ale i Francie tomuto vývoji přihlížely s nelibostí. Především francouzským diplomátům byla tímto krokem narýsována čára přes rozpočet: rozšíření vlastně předběhlo prohloubení. Určitou útěchou byla připravenost západoněmecké vlády převzít náklady spojené s transformací nových spolkových zemí a nezatěžovat jimi evropský rozpočet a dále odložit zvýšení počtu německých poslanců o 18 až do dalších voleb, které byly plánované na rok 1994.

2.7. Následky

Dne 3. října 1990 vstoupil na mezinárodní scénu staronový suverénní stát a čtyři vítězné velmoci II. světové války ztratily svá práva a povinnosti ve vztahu k Německu. V této souvislosti vyvstala otázka, zda po více než čtyřiceti letech rozdělení a různých mezinárodních omezení vyroste SRN v novou velmoc a případně se odkloní od dosavadního zahraničně-politického kurzu. „(...) sjednocené Německo se nemůže chovat jako ‚velké Švýcarsko‘, bohaté a neutrální. Jako ‚normální‘ stát této velikosti a bohatství musí nechat zaznít svůj hlas a pocítit svou přítomnost“ (Arnold 1991: 462). Německo vyšlo z konce studené války jako jediný evropský stát posíleno. Zatímco řada státních útvarů ve střední a východní Evropě se rozpadla, Německo se sjednotilo. Vznikl stát s 80 miliony obyvatel, nejlidnatější členský stát ES. Právně nešlo o rozšíření ES, ale o rozšíření území stávajícího členského státu. Fakticky se ale zvýšil počet obyvatel SRN o 16 milionů a tím se i zvýšila politická váha Německa v evropských institucích. Německo se stalo nejsilnějším hráčem Společenství. ES hlasem Komise sice podporovalo znovusjednocení, ale zároveň si lámalo hlavu, jak omezit přílišný vliv jednoho státu (tj. Německa) na chod společných institucí (Wallace 1991: 656). Tuto obavu pregnantně formuloval Hoffmann: „Německo by mohlo dominovat institucím, které měly jeho dominanci omezit“ (1993: 136). Vedle otázky institucionální reformy štěpila ES v roce 1990 otázka budoucího vývoje: bude prioritou rozšiřování o další státy (*enlargement*, či *opening*) nebo prohlubování stávající fáze integrace (*deepening*)? (Wallace 1991: 648). V tomto konfliktu byla Francie zastánkyní přednosti procesu prohlubování před rozšiřováním o nově vznikající demokracie ve střední východní Evropě („Bude trvat desítky let než se tyto státy stanou členy ES,“ prohlásil Mitterrand v roce 1991 v Praze /Hoffmann 1993: 141/). Německo ale tíhlo spíše k rozšiřování ES směrem na východ, což odpovídalo německé koncepci Evropy: sjednotit německých národ v rámci ES. Hassner si klade řečnickou otázku, zda může být odmítnuto Rakousko, když bude přijata NDR, a když bude přijato Rakousko, zda může být

odmítnuto Maďarsko (1990: 464). Pravděpodobně ne, a proto se přiklání k Delorsově „formulaci z Brugg“, která jakékoli sblížení ES s Východem svazuje s prohlubováním stavu integrace na Západě (Hassner 1990: 464). Rovnováha ve francouzsko-německých vztazích založená na vztahu „bomby“ a „marky“ (Dominique Moïsi) se během roku 1990 dočasně vychýlila ve prospěch „marky“, ale díky zvýšené francouzské aktivitě byla tato výhoda záhy přenesena na evropskou úroveň ve formě hospodářské a měnové unie zakotvené v Maastrichtské smlouvě (1992). Francie v tomto případě svým jednáním potvrdila svou vizi Evropy jako možnosti prosazovat svůj vliv tam, kde její vlastní státní struktury nestačí. Jak poznamenává Wæver, překonáním Jalty se dlouhodobý pokřik francouzské zahraniční politiky „Chceme překonat Jaltu“ stal bezpředmětným. Zvýšená francouzská aktivita ve prospěch Evropy byla tudíž nutná ze tří důvodů: (a) k omezení Německa, (b) k udržení kroku s Německem, (c) jako nové téma za ztracenou „Jaltu“ (Wæver 1990: 488). Konec „Jalty“ však předznamenal také konec „francouzské“ Evropy, jejímž předním zájmem, anekdoticky řečeno, byly dotace francouzských zemědělců (Kahn 2007: 36-40). Nicméně nutno uznat, že v otázce znovusjednocení Francie úspěšně spojila otázku rozšíření s otázkou prohloubení ES (Arnold 1991: 466).

Důležitým tématem bylo nastolení „nového světového řádu“ po rozpadu mezinárodně bezpečnostních vztahů bipolárního světa. Francie, která byla členkou pouze politických struktur NATO, si ústy prezidenta Mitterranda přála vytvořit celoevropský bezpečnostní systém, který by odpovídal gaullistické představě Evropy „od Atlantiku po Ural“ nebo Gorbačovově „společnému evropskému domu“. Toto téma bylo také nastolováno při jednáních mezi Mitterrandem a Gorbačovem. Mitterrandův návrh „Evropské konfederace“ byl veřejně přednesen na konci roku 1989 a jeho plánem bylo vystavět mezinárodní platformu pro kolektivní bezpečnost na bázi Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), která měla tehdy 35 členských států včetně SSSR. Podle Arnolda sledoval francouzský návrh dva cíle: nabídnout novým demokraciím ve střední a východní Evropě členství v této organizaci namísto

členství v ES (nechut' Francie k rozšiřování) a omezit členství na demokratické státy (1991: 466). Plán byl neúspěšný – Zielonka viděl nemožnost úspěchu navrhovaného systému kolektivní bezpečnosti v tom, že „zatím nikdo neví jak harmonizovat zájmy a cíle mezi tolika různými státy“ (1991: 136). „Evropská konfederace“ na bázi KBSE se nekonala a naopak NATO redefinovalo svoje cíle a zůstalo zachováno. Francouzský vztah k Severoatlantickému paktu prochází od té doby stavem přehodnocování. Ideální francouzské řešení překonání rozdělení kontinentu celoevropskou strukturou se neuskutečnilo.

3. FRANCOUZSKÉ VNÍMÁNÍ ZNOVUSJEDNOCENÍ

Kromě samotného zahraničně politického procesu je v souvislosti se znovusjednocením možné sledovat francouzské domácí reakce jako podhoubí francouzské zahraniční politiky. Toto podhoubí můžeme rozdělit na postoje politických stran, na diskurs v hromadných sdělovacích prostředcích a na nálady obyvatelstva podle výsledků průzkumů veřejného mínění.

3.1. Politické strany

Na francouzské politické scéně vystupovaly v období 1989-1990 vedle vládní Socialistické strany (PS) tyto významné opoziční strany: středopravicová *Unie pro francouzskou demokracii* (UDF; tvořená koalici *Republikánské strany /PR/* a *Ústředí demokracie a pokrok /CDS/*), gaullistické *Sdružení pro republiku* (RPR), krajně levicová *Komunistická strana Francie* (PCF) a krajně pravicová *Národní fronta* (FN).

Mezi velkými stranami PS, UDF a RPR panovala shoda ve věci správného rozhodnutí budovat úzký francouzsko-německý vztah, neboť mezi členy každé z těchto stran byla osobnost, která se v poválečné historii velkou měrou zasadila o vzájemné sblížení obou zemí (Brand Crémieux 2004: 84). Jejich okamžité reakce v listopadu a prosinci 1989 však vykazovaly rozdíly.

V koaličním uskupení UDF byla myšlenka znovusjednocení přijata jinak v PR a jinak v CDS. CDS a její předchůdkyně se historicky zasazovaly pro vřelé vztahy s Německem (členem předchozí formace MRP byl Robert Schuman), a proto se zde projekt znovusjednocení setkal s pozitivními ohlasy. Bernard Bosson a François Froment-Meurice se vyslovili proti starému preludu „německého nebezpečí“, v němž stále ještě vězeli někteří Francouzi (Brand

Crémieux 2004: 92). O dost více podmínek a záruk navršilo před možnost znovusjednocení PR, strana bývalého prezidenta Giscarda, jehož kroky v této otázce byly vedeny obavou ze síly německého hospodářství a rozbití rovnováhy mezi Francií a Německem (Brand Crémieux 2004: 85). Podle Giscarda tak znovusjednocení nebylo ani aktuální ani žádoucí a federální sjednocení Německa podle něj nemělo předběhnout federální sjednocení Evropy (Brand Crémieux 2004: 95). Sólovým hráčem zde byl Michel Debré, který po celou dobu konzistentně před Němci varoval

RPR Jacquesa Chiraka se znovusjednocením od prvních listopadových dnů „principiálně“ souhlasila. Pierre Messmer v článku z 15. listopadu 1989 zdůvodnil nutnost dopřát Němcům právo na sebeurčení tak jako bylo dopřáno Alžíránům – pokud takové právo Francie přiznala Alžíránům, nemůže ho odmítnout Němcům (Brand Crémieux 2004: 93). Pro odpověď na řadu otázek pak členové RPR často odkazovali k myšlenkám de Gaulla.

Vládní PS pečlivě zkoumala možnosti dalšího vývoje v NDR, především možnost demokratizace a další samostatné existence tohoto státního útvaru. V PS se rozlišovaly varianty „jednoty států“ (méně výhodná) a „jednoty národa“ (v týdnech po pádu zdi v PS upřednostňována). Tuto víru posilovaly domněnky o existenci „východoněmeckého národa“ a možnostech politické reformy NDR (Brand Crémieux 2004: 96-97).

Zásadně odmítala myšlenku znovusjednocení pouze PCF, což mělo své historické kořeny. PCF byla, od přepadení SSSR v červnu 1941, mimořádně aktivní v protinacistickém odboji a z II. světové války vyšla jako strana „75 000 zastřelených“ (Andreani 1990: 9). Německá otázka byla touto stranou a jejími sympatizanty nahlížena ze silně historizující perspektivy a německá karta měla v politice PCF vždy vysokou hodnotu. Obvyklá byla komunistická varování před „oživením minulosti“ a znovuzrozením „Čtvrté Říše“ (Brard 1990: 2). Jako důkaz poukazovali na vzrůstající preference a volební výsledky ultrapravicových Republikánů. Spolková republika ztělesňovala pro PCF vše zlé, proti čemu strana bojovala: „fašismus, mili-

tarismus, imperialismus, kapitalismus“. „Komunistický antigermanismus“ se však zastavoval na Labi“, píše vtípně Brand Crémieux, protože pád zdi pro PCF neznamenal ani prohru komunismu v NDR, ani konec NDR (2004: 87).

Jiné motivy svého odporu k politickým změnám v NDR měla FN. V rámci své antikomunistické (a nacionalistické) ideologie vykládala demokratizační změny v NDR jako sovětský komplot, který má pouze zastříti skutečné plány komunistů. Exodus východoněmeckých občanů například považovali za jednu z akcí komunistického spiknutí vedeného Gorbačovem. FN neměla zvláštní představy o sjednocení Německa, protože nešlo o primární oblast jejího politického zájmu. V některých otázkách se orientovala podle podobně zaměřené německé strany Republikáni, a to třeba v souvislosti s hranicí na Odře a Nise (Brand Crémieux 2004: 90).

Na konci zimy roku 1990 už ale většina politických sil ve Francii znovusjednocení přijala jako správné řešení. I Giscard a Jean-Marie Le Pen chápali tento krok jako legitimní. Zatvrzelými odpůrci zůstali pouze komunisté a gaullista Michel Debré.

3.2. Názorové póly ve francouzském celostátním tisku

Roli francouzských tištěných zpravodajských médií celostátního charakteru se věnuje několik prací (Lehmann 1996, Brand Crémieux 2004, Buttler 2006). Analýza mediálních sdělení není smyslem této práce, proto budou shrnuty jen některé základní body. Pro hrubou sumarizaci je možné použít kategorizaci, kterou přináší Brand Crémieux v kapitole *Národní zpravodajský tisk* (2004: 51-82). Ta strukturuje svůj text chronologicky podle toho, kudy se ubíral aktuální vývoj v německé otázce. Pád zdi byl podle ní přijat se sympatiemi a radostí z vítězství svobody na východě Evropy, navíc v roce dvoustého výročí Velké francouzské revoluce. Následovala široká debata o modalitách sjednocení, které sahaly od další existence

dvou německých států přes konfederaci až po federaci. Dále si všímá opakovaně se objevující kritiky jednostranných kroků kancléře Kohla a pozornost k problému sjednocování: „obavy a rozčarování“ občanů NDR z malé schopnosti přizpůsobit se západnímu způsobu života a „žárlivost a egoismus“ západních Němců, kteří nejsou připraveni dělit se o práci a bohatství (Brand Crémieux 2004: 66). Jeden okruh témat se zabývá strachem z Německa („Mitteleuropa“, „Velkoněmecko“, „Reich“), později možnými následky znovusjednocení pro Evropu a Francii (členství v NATO versus neutralizace, právní záruky neměnnosti hranic, pokračování evropské integrace).

Obsahy francouzských tištěných zpravodajských médií celostátního charakteru nelze ve vztahu ke znovusjednocení nijak spolehlivě rozdělit do skupin příznivců nebo odpůrců ani podle jejich politické afinity ani obsahového formátu – s jedinou výjimkou, jíž je komunistické L'Humanité. Lehmann dochází k závěru, že „na rozdíl od L'Humanité, Figara a zpravodajských časopisů Nouvel Observateur, L'Express a Le Point nevyjádřily Le Monde, Libération a L'Évènement du Jeudi žádné obavy ze sjednocení, avšak často se atmosférou strachu, která ve Francii vznikla, zabývaly“ (Lehmann 1996: 732).

Tiskový orgán PCF L'Humanité odsuzoval záměr rozpustit „první stát dělníků a rolníků na německé půdě“ a nechat ho pohlit „imperialisticko-kapitalistickou“ Spolkovou republikou. V duchu tradiční komunistické rétoriky se L'Humanité snažilo obživit autoritu francouzských komunistů jako vítězů nad nacistickým Německem a znovuaktivovat odboj proti německému nebezpečí, které ohrožuje nejen polské Slezsko za hranicí na Odře a Nise, ale také francouzské Alsasko a Lotrinsko (*Grand Reich*) za Rýnem (Lehmann 1996: 725-726). Namísto NATO si L'Humanité představovalo evropský bezpečnostní systém a Německo mělo být neutrálním demilitarizovaným státem, zatímco pro ostatní média byla právě neutralizace nejhorším možným koncem (L' Express: „posmrtný triumf Stalinovy strategie“ /Lehmann 1996: 736/). Společně s některými dalšími médii (Libération: rozšíření ES o území NDR bude kaž-

dého Francouze stát ročně 200 franků /Lehmann 1996: 734/, L'Évènement du Jeudi: nebude Berlín žádat přes Brusel peníze po Paříži? /Lehmann 1996: 735/) pak L'Humanité sdílelo obavy, že na znovusjednocení a rozšíření ES o nové spolkové země doplatí přes rozpočet ES také Francie, což nebude bez vlivu „na každodenní život Francouzek a Francouzů, na platy, pracovní místa, sociální spravedlnost, vzdělávání“ (Lehmann 1996: 726). Strach ze znovusjednocení naháněný čtenářům L'Humanité byl patrně mezi francouzskými médii nejostřejší.

Figaro a levicový zpravodajský časopis Nouvel Observateur vyjadřovaly obavy z geopolitických změn, ze ztráty rovnováhy v Evropě; hororové scénáře o budoucí roli osmdesátimilionového „kolosu“, o jeho možném obratu od západní orientace na východní, o možném znovuzrození konceptu „Mitteleuropa“, ale prokládaly je také méně dramatickými prognózami budoucnosti na bázi evropské integrace a posílené francouzsko-německé spolupráce (Lehmann 1996: 727-729).

Levicově liberální deník Libération pregnantně naznačil dilema znovusjednocení: bude-li okamžité, mohlo by dojít k „výbuchu ES“, bude-li se mu ale odporovat, mohly by být „v Německu vyprovokovány reakce ublíženého nacionalismu“ (Lehmann 1996: 734). Hledání odpovědi na otázky budoucnosti v minulých zkušenostech s Německem jako důsledek „kolektivních přestav o porážkách 1871, 1914 a 1940“ (Figaro) (Lehmann 1996: 728) vyvracel například Le Monde přesvědčením, že historické reminiscence přítomné ve francouzském diskursu v souvislosti se znovusjednocením jsou liché, protože „dnešní Německo je syté Německo a nebylo nikdy méně romantické a militaristické“ (Lehmann 1996: 733).

Vlivný deník Le Monde sice artikuloval řadu obav, ale narozdíl od jiných se je snažil spíš kriticky analyzovat než využívat k šíření paniky. Taková byla třeba série *Le pays européens face à l'unification allemande*, která v několika článcích rozebírala nálady v Británii, Dánsku, Belgii, Nizozemsku, Itálii a v severských zemích. Jiný soubor článků promýšlel geopolitické následky sjednocení, především příspěvek italského ministra zahraničí Gianni de

Michelise o proměnách střední Evropy a ředitele Evropské geopolitické observatoře Michela Fouchera o polských hranicích (Michelis 1989: 2; Foucher 1990: 2). V několika člancích byla artikulována komunistická představa hrozby Čtvrté říše; jinde byl ale názor PCF zlehčován s ohledem na jejich výjimečný vztah k II. světové válce (Lajoine 1990: 10; Brard 1990: 2).

Jako společné motivy francouzského tisku lze shrnout tato témata: (a) zvětšení SRN z dosud podle počtu obyvatelstva srovnatelné země s Francií na nejlidnatější stát ES, (b) změna bezpečnostní situace, budoucnost vojenských paktů a rovnováhy v mezinárodních vztazích a především otázka budoucnosti ES, (c) vypočítavá politika kancléře Kohla (*kohlonisation*), (d) budoucnost NDR, způsob financování obnovy nových spolkových zemí, (e) uznání hranice Odra-Nisa.

3.3. Průzkumy veřejného mínění

Z řady průzkumů veřejného mínění vyplývá, že obecně Francouzi přijímali myšlenku znovusjednocení pozitivně, ale toto pozitivní mínění se mísilo s řadou obav. Na základní otázku, zda sjednocení ano či ne, odpovídali Francouzi většinou ano, ovšem při dalších otázkách na obavy z hospodářské hegemonii sjednoceného Německa, vzkříšení německého nacionalismu či zkomplikování evropské integrace se podíl pochybujících zvětšil.

V průzkumu z 21.-23. listopadu 1989 pro SOFRES-Figaro 71% respondentů označilo znovusjednocení za „příhodné“ (*souhaitable*) v kratším či delším časovém horizontu; v průzkumu z 19.-22. ledna 1990 bylo 61% dotázaných „ve prospěch“ (*favorable*) k otázce znovusjednocení; ve stejné době *L'Expansion* zveřejnil, že 73% Francouzů považuje sjednocení dvou německých států za „dobrou věc“ (*une bonne chose*); počátkem března se v průzkumu pro SOFRES-*La Croix* vyjádřilo 71% Francouzů „ve prospěch“ (*en faveur*) ve věci sjednocení Německa (Brand Crémieux 2004: 37-38). Na přímou otázku „Má se podle vás

Francie obávat znovusjednocení?“ odpovědělo 10.-11. listopadu 1989 60% „ne“ a 28% „ano“ (Brand Crémieux 2004: 40). Z těch kteří byli nejvíce v opozici měly nadproporcionální podíl skupiny obyvatel nad 65 let a voliči radikálních politických stran jako PCF a FN. Většina Francouzů tak alespoň podle průzkumů zásadní obavy z aktu znovusjednocení východního souseda neměla.

V určitých problémových okruzích však výsledky vypadaly jinak. Výsledky průzkum z 16.-17. února 1990 ukázaly, že 78% respondentů předpovídala budoucí obchodní dominanci Německa ve východoevropských zemích a 64% tušila hospodářskou dominanci „v Evropě“ (Brand Crémieux 2004: 45). Největší obavy z možných následků znovusjednocení potom vzbuzoval návrat nacionalismu (62%) a znovuzrození nacismu (77%) (Brand Crémieux 2004: 47). V listopadu 1989 podle *SOFRES-Figaro* bylo 40% dotázaných přesvědčeno, že německá jednota učiní složitějším politickou unii Evropy; na konci února 1990 věřilo podle *Louis Harris-L'Express* 40%, že německá jednota bude zřejmě překážkou evropské integraci (Brand Crémieux 2004: 44-45).

Kritické hlasy v médiích i zdrženlivé či nečitelné chování některých politiků bylo přesto v kontrastu s celkovými výsledky průzkumů veřejného mínění. Ty totiž od počátku více či méně potvrzovaly, že zatímco pro politiky byla představa znovusjednocení nepřijemná, větší na Francouzů a Francouzek vnímala úsilí o německou jednotu v obecné rovině pozitivně. Zde se ale také ukazuje určité omezení výzkumů veřejného mínění, které neváže otázky podle logiky příčiny a následku: sjednocení je samo o sobě dobrá věc, ale pokud přinese špatné věci, zůstává stále ještě dobrým?

3.4. „Peur du IV Reich“

Všechny francouzské obavy, ať už se týkaly hospodářství, bezpečnosti nebo kultury, vycházely z jednoduchého předpokladu: sjednocené Německo bude příliš velké a silné a tudíž se stane v systému mezinárodních vztahů po suspenzi práv čtyř vítězných mocností těžko zvladatelné. Ačkoli otázka, zda se má Francie bát znovusjednocení, byla formulována různě, stala se klíčovým tématem veřejné debaty. Obohacení veřejného diskursu o „hrozbu Čtvrté říše“ pak bylo především zásluhou PCF (Brard 1990: 2; Lajoine 1990: 10).

Spojení nejvyspělejšího státu ES (SRN) a RVHP (NDR) budilo obavy z ekonomické dominance. Nerovné partnerství mezi SRN a NDR a Kohlova převaha vedly ve Francii k představám „anšlusu“, „kolonialismu“ či „kohlonialismu“, „revanše“ (N'Sonde 2006: 117). SRN může snadno využívat rozvinuté vztahy NDR se zeměmi střední a východní Evropy k pronikání do této oblasti, NDR může v tomto ohledu sloužit jako „trampolína“. NDR je navíc zemí intenzivní zemědělské produkce. Respekt také budila německá marka, silná a stabilní měna, která se snadno mohla stát orientační měnou regionu. Tradiční německý kulturní vliv na země střední a východní Evropy, kde dosud žijí zbytky německých menšin, může být posilován skrz zakládání Goethe institutů (N'Sonde 2006: 116-117). Sjednocené Německo tak bude moci jednak snadno ekonomicky, politicky a kulturně pronikat do zemí střední a východní Evropy, jednak bude bez rovnocenných partnerů největší silou v ES (N'Sonde 2006: 120). Brand Crémieux shrnuje, že se mnohdy u článků s titulky o strachu a obavách z Německa jednalo o trik, jak přilákat čtenářovu pozornost, neboť samotný článek si drží od takových představ odstup (Brand Crémieux 2004: 69).

ZÁVĚR

Hodnocení francouzského přínosu k proměně Evropy po studené válce a konkrétně ke sjednocení Německa se rozcházejí. Zatímco starší práce z pera nefrancouzských autorů se shodovaly v názoru, že francouzská zahraniční politika byla zdrženlivá až protijdoucí („zabrzdit“ nebo „zablokovat“ sjednocení) a navenek působila nejistě a nečitelně, revizionistické pojetí reprezentované Němcem Tilo Schabertem a Francouzem Frédérikem Bozem založené na studiu dosud nepřístupných archivních dokumentů francouzské proveniencce přehodnocuje Mitterrandovo prezidentství ve vztahu k německé otázce jako přínosné a důležité a odmítá hypotézy o snaze zpomalit nebo zastavit znovusjednocení: šlo především o stabilitu a budoucnost ES. Některé sporné kroky jsou pak relativizovány nebo reinterpretovány v Mitterrandův prospěch, případně se jimi autoři narozdíl od jiných (Plato, Weidenfeld) nezaobývají.

Tento vývoj ve výzkumu francouzské zahraniční politiky má podobnou strukturu jako interpretace francouzské okupační politiky v Německu. Tak jako v případě let 1945-1948, tak i v letech 1989-1990 bude možné po zveřejnění a prosazení revizionistického pohledu mluvit o dvojí francouzské politice. Zatímco většina dosud dostupných pramenů poukazuje spíše na negativní prvky ve francouzském postoji, vyvracejí Schabert a Bozo tyto narativní struktury jako domněnky založené na nespolehlivých pramenech. Jako argument úspěšnosti francouzské politiky uvádějí především Maastrichtskou smlouvu. Tu můžeme chápat jako výsledek francouzského zájmu o sublimaci části výhod získaných Německem v roce 1990 ve výhody na úrovni ES. Z německého pohledu bylo zase úspěchem završené sjednocení, Smlouva 2 plus 4 a hladké začlenění NDR do ES bez nutnosti zdlouhavého přístupového procesu.

Podle autora této práce se Mitterrand nesnažil udržet „řád z Jalty“ a brzdit kolo dějin, nýbrž mu šlo o udržení míru, o pokračování evropské integrace jako odpovědi na rozpad bipolárního světa a o zajištění francouzských pozic v rodícím se novém světovém řádu. Jeho nejistota vyplývala z obavy, že jakákoli pravděpodobná změna může být snadno ke škodě Francie. Sjednocení Německa bylo pro něj přípustné za současného splnění francouzských podmínek, které byly v zásadě tři: (a) sjednocení nesmí ohrozit mír (např. konflikt kvůli hranici na Odře a Nise, „čínské řešení“ ze strany NDR, sesazení Gorbačova), (b) občané NDR musí vyjádřit svou vůli po sjednocení ve volbách a (c) jednotné Německo musí pokračovat v evropské integraci. Kompromis mezi francouzskými a německými zájmy byl nalezen ve dvou smlouvách: ve smlouvě 2 plus 4 (1990) a v Maastrichtské smlouvě (1992). Smlouva 2 plus 4 umožnila sjednocení Německa a jeho návrat mezi plně suverénní státy, ale zároveň vymezovala pokračování některých omezení týkajících se zbrojení (Německo nebude vlastnit jaderné, chemické a biologické zbraně a početní stavy Bundeswehru budou omezeny na 370 tisíc vojáků). Maastrichtská smlouva byla krokem k hospodářské a měnové unii a k vytvoření širšího a pevnějšího rámce evropské integrace; jinými slovy zavázala nejsilnější stát ES, Německo, k dalšímu integračnímu úsilí.

V Mitterrandově politice ohledně německé otázky jsou patrné tři tendence, které všechny poukazují na francouzský zájem o „druhé“: (a) důvěrný vztah ke Gorbačovovi, (b) zájem o budoucnost NDR, (c) diplomatická pomoc Polsku při prosazování mezinárodně právního uznání německo-polské hranice. Konečně v určité rané fázi vyvstává hypotéza o možnostech užší spolupráce Francie a Velké Británie, která byla iniciativou ze strany Thatcherové a pro nezájem Mitterranda se nenaplnila. V taktice bilaterálních jednání je také možné vidět Mitterrandovu snahu vyvážit neúčast francouzských zástupců při klíčových jednáních odehrávajících se na dvoustranné úrovni mezi Sověty a Němci. Naposled je třeba jmenovat Mitterrandův neúspěšný plán na vytvoření „Evropské konfederace“.

Francouzský zájem „o druhé Evropany“ vycházel ze zájmu o budoucnost francouzské vize Evropy. Je možné souhlasit s hypotézou, že Francie byla jediná ze čtyř velmocí, která se na znovusjednocení dívala optikou evropského integračního procesu. Přední starostí USA byla budoucnost NATO, SSSR se staral o rozpad svého impéria a Británie za Thatcherové byla naladěná europesimisticky v zájmu národní suverenity. Francie přispěla k mezinárodnímu rámci uspořádání německé jednoty jako změny, která neohrozila vývoj v evropském integračním úsilí. V tomto úsilí ovšem Francie upřednostňovala prohlubování před rozšiřováním o nové členy, přičemž kompromis byl nalezen v současném naplňování obojího.

Konečně se Francie snažila vytvořit nový systém kolektivní bezpečnosti, který měl být náhradou za rozpad Varšavské smlouvy a NATO. Mitterrand o něm mluvil jako o „Evropské konfederaci“. Představa o využití struktur KBSE a členství všech evropských států včetně SSSR ale neuspěla. Zaprvé, organizace kolektivní bezpečnosti tohoto druhu měla potíže s definováním společných zájmů a cílů, a zadruhé, narozdíl od Varšavské smlouvy se NATO nerozpadlo, redefinovalo svoje cíle, a zůstalo významným bezpečnostním uskupením s možností rozšiřování na východ Evropy.

Konec studené války znamenal překreslení mapy mezinárodních vztahů. Francie si byla vědoma nebezpečí, že během krátké doby může hodně ztratit ze svých dosavadních pozic. Správnou odpovědí na přelití nevýhod ve výhody, které byla Francie s to prosadit, bylo vytvoření Evropské unie a utužení francouzsko-německých vztahů (například dokončení projektu společné vojenské jednotky).

ENGLISH RÉSUMÉ

The dissertation “France and the unification of Germany (1989-1990)” deals with the influence of French politics on German reunification from 1989-1990. More than forty years of French-German post-war relations made up the prologue to this historical period. The French interests have been interpreted by two schools. The classic interpretation claims that French politicians were afraid of powerful Germany to emerge and even though they had tried to enforce the end of the “order of Yalta”, in the decisive moments they acted indecisive. The revisionist views represented by Tilo Schabert and Frédéric Bozo challenge this narrative on grounds of an in-depth research in de-classified French archive documents. According to this interpretation, the French contribution to German unity was important for the successful continuance of the European integration effort.

Whilst French public opinion was, with some minor reservation, in favour of the reunification, the politicians seemed to feel uncomfortable with it. This was supported by the public debate of the elites that set the topic of the “Fourth Reich”. The main actor in French foreign politics was the President of the Republic François Mitterrand. Firstly, he attempted to encircle the expanding Federal Republic by a hint of French support to the East German state and by tête-à-têtes with Soviet leader Gorbachov and British Prime Minister Thatcher. An episode with advocating Polish concerns about the Polish-German border on the Oder and the Neisse followed. At the same time, the French tried to figure out a means of minimising unification’s impact. The EC was believed to be the means to earth Germany from possible tactless and nationalist advancements. French priority to deepening of the EC over enlargement (or “opening”) was bargained for progress of both of them. United Germany being a member of the EC agreed on creating the EU with the prospect of common currency, while France tempered its objection to the enlargement.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Desetibodový plán

Přepis projevu spolkového kancléře Helmuta Kohla předneseného dne 28. listopadu 1989 před Spolkovým sněmem v Bonnu. Tento projev se v literatuře označuje zkráceně jako Desetibodový plán (*Zehn-Punkte-Plan, le plan en dix points*), plným názvem ovšem Desetibodový plán (program) k překonání rozdělení Německa a Evropy (*Zehn-Punkte-Programm zur Überwindung der Teilung Deutschlands und Europas*).

Der Weg zur deutschen Einheit, das wissen wir alle, ist nicht vom "grünen Tisch" oder mit einem Terminkalender in der Hand zu planen. Abstrakte Modelle kann man vielleicht polemisch verwenden, aber sie helfen nicht weiter.

Aber wir können, wenn wir nur wollen, schon heute jene Etappen vorbereiten, die zu diesem Ziel hinführen.

Ich möchte diese Ziele an Hand eines Zehn-Punkte-Programms erläutern:

Erstens: Zunächst sind Sofortmaßnahmen erforderlich, die sich aus den Ereignissen der letzten Wochen ergeben, insbesondere durch die Fluchtbewegung und die neue Dimension des Reiseverkehrs.

Die Bundesregierung ist zu sofortiger konkreter Hilfe dort bereit, wo diese Hilfe jetzt benötigt wird. Wir werden im humanitären Bereich und auch bei der medizinischen Versorgung helfen, soweit dies gewünscht wird und auch nützlich ist.

Wir wissen auch, daß das Begrüßungsgeld, das wir für jeden Besucher aus der DDR einmal jährlich zahlen, keine Lösung für die Finanzierung von Reisen sein kann. Letztlich muß die DDR selbst ihre Reisenden mit den nötigen Devisen ausstatten.

Wir sind aber bereit, für eine Übergangszeit einen Beitrag zu einem Devisenfonds zu leisten.

Voraussetzung dafür ist allerdings, daß der Mindestumtausch bei Reisen in die DDR entfällt, Einreisen dorthin erheblich erleichtert werden und die DDR einen eigenen substantiellen Beitrag zu einem solchen Fonds leistet.

Unser Ziel ist und bleibt ein möglichst ungehinderter Reiseverkehr in beide Richtungen.

Zweitens: Die Bundesregierung wird wie bisher die Zusammenarbeit mit der DDR in allen Bereichen fortsetzen, die den Menschen auf beiden Seiten unmittelbar zugute kommt. Das gilt insbesondere für die wirtschaftliche, wissenschaftlich- technologische und kulturelle Zusammenarbeit. Besonders wichtig ist eine Intensivierung der Zusammenarbeit im Bereich des Umweltschutzes. Hier kann schon in aller Kürze, wie immer sonst die Entwicklung sein mag, über neue Projekte entschieden werden.

Das gleiche gilt für einen möglichst baldigen umfassenden Ausbau der Fernsprechverbindungen mit der DDR und des Telefonnetzes der DDR.

Über den Ausbau der Eisenbahnstrecke Hannover-Berlin wird weiter verhandelt. Ich bin allerdings der Auffassung, daß dies zu wenig ist und daß wir angesichts der jetzt eingetretenen Entwicklung uns einmal sehr grundsätzlich über die Verkehrs- und Eisenbahnlinien in der DDR und in der Bundesrepublik Deutschland unterhalten müssen.

Vierzig Jahre Trennung bedeuten ja auch, daß sich die Verkehrswege zum Teil erheblich auseinanderentwickelt haben. Das gilt nicht nur für die Grenzübergänge, sondern beispielsweise auch für die traditionelle Linienführung der Verkehrswege in Mitteleuropa, für die Ost-West-Verbindungen.

Es ist nicht einzusehen, weshalb die klassische Route Moskau-Warschau-Berlin- Paris, die ja immer über Köln führte und zu allen Zeiten große Bedeutung hatte, im Zeitalter schneller Züge und am Vorabend des Ausbaus eines entsprechenden europäischen Verkehrswesens nicht mit eingebracht werden sollte.

Drittens: Ich habe angeboten, unsere Hilfe und unsere Zusammenarbeit umfassend auszuweiten, wenn ein grundlegender Wandel des politischen und wirtschaftlichen Systems in der DDR verbindlich beschlossen und unumkehrbar in Gang gesetzt wird. "Unumkehrbar" heißt für uns und vor allem für mich, daß sich die DDR-Staatsführung mit den Oppositionsgruppen auf eine Verfassungsänderung und auf ein neues Wahlgesetz verständigt.

Wir unterstützen die Forderung nach freien, gleichen und geheimen Wahlen in der DDR unter Beteiligung unabhängiger, das heißt selbstverständlich auch nichtsozialistischer, Parteien. Das Machtmonopol der SED muß aufgehoben werden.

Die geforderte Einführung rechtsstaatlicher Verhältnisse bedeutet vor allem die Abschaffung des politischen Strafrechts und als Konsequenz die sofortige Freilassung aller politischen Gefangenen.

Herr Präsident, meine Damen und Herren, wirtschaftliche Hilfe kann nur dann wirksam werden, wenn grundlegende Reformen des Wirtschaftssystems erfolgen. Dies zeigen die Erfahrungen mit allen RGW-Staaten - mit Belehrungen von unserer Seite hat das nichts zu tun. Die bürokratische Planwirtschaft muß abgebaut werden.

Wir wollen nicht unhaltbar gewordene Zustände stabilisieren. Wir wissen: Wirtschaftlichen Aufschwung kann es nur geben, wenn sich die DDR für westliche Investitionen öffnet, wenn sie marktwirtschaftliche Bedingungen schafft und privatwirtschaftliche Betätigungen ermöglicht. Wer in diesem Zusammenhang den Vorwurf der Bevormundung erhebt, den verstehe ich nicht.

In Ungarn und in Polen gibt es jeden Tag Beispiele dafür, an denen sich doch die DDR - ebenfalls Mitgliedstaat des RGW - ohne weiteres orientieren kann.

Unser und mein dringender Wunsch ist es, daß es möglichst rasch zu einer solchen Gesetzgebung kommt. Denn es wäre für uns ein wenig erfreulicher Zustand, wenn - was ich ebenfalls wünsche - Privatkapital aus der Bundesrepublik Deutschland in Polen und noch mehr - die

Dinge entwickeln sich sehr erfreulich - in Ungarn investiert würde und mitten in Deutschland diese Investitionen ausbleiben. Wir wollen, daß möglichst viele derartige Investitionen von möglichst zahlreichen Unternehmen getätigt werden.

Ich will es noch einmal klar unterstreichen: Dies sind keine Vorbedingungen, sondern das ist schlicht und einfach die sachliche Voraussetzung, damit Hilfe überhaupt greifen kann. Im übrigen kann kein Zweifel daran bestehen, daß dies auch die Menschen in der DDR wollen. Sie wollen wirtschaftliche Freiheit, und sie wollen damit die Früchte ihrer Arbeit endlich ernten und mehr Wohlstand gewinnen.

Wenn ich heute die Diskussion zu diesen Thema - der künftigen Wirtschaftsordnung in der DDR - innerhalb der SED selbst verfolge - wir werden es in ein paar Tagen auf dem Parteitag der SED vor aller Öffentlichkeit erleben können -, dann kann ich beim besten Willen nicht erkennen, daß derjenige, der das hier ausspricht, sich in die inneren Angelegenheiten der DDR einmischt. Ich finde das ziemlich absurd.

Viertens: Ministerpräsident Modrow hat in seiner Regierungserklärung von einer Vertragsgemeinschaft gesprochen. Wir sind bereit, diesen Gedanken aufzugreifen. Denn die Nähe und der besondere Charakter der Beziehungen zwischen den beiden Staaten in Deutschland erfordern ein immer dichteres Netz von Vereinbarungen in allen Bereichen und auf allen Ebenen. Diese Zusammenarbeit wird zunehmend auch gemeinsame Institutionen erfordern. Bereits bestehende Kommissionen könnten neue Aufgaben erhalten, weitere könnten gebildet werden. Ich denke dabei insbesondere an die Bereiche Wirtschaft, Verkehr, Umweltschutz, Wissenschaft und Technik, Gesundheit und Kultur.

Ich brauche nicht zu betonen, daß bei all dem, was jetzt zu geschehen hat, für uns Berlin voll einbezogen bleiben muß. Das war, ist und bleibt unsere Politik.

Fünftens: Wir sind aber auch bereit, noch einen entscheidenden Schritt weiterzugehen, nämlich konföderative Strukturen zwischen beiden Staaten in Deutschland zu entwickeln mit dem

dem Ziel, eine Föderation, daß heißt eine bundesstaatliche Ordnung, in Deutschland zu schaffen. Das setzt aber eine demokratisch legitimierte Regierung in der DDR zwingend voraus.

Dabei könnten wir uns nach schon bald freien Wahlen folgende Institutionen vorstellen:

- einen gemeinsamen Regierungsausschuß zur ständigen Konsultation und politischen Abstimmung,
- gemeinsame Fachausschüsse,
- ein gemeinsames parlamentarisches Gremium
- und manches andere mehr angesichts einer völlig neuen Entwicklung.

Die bisherige Politik gegenüber der DDR mußte sich angesichts der Verhältnisse im wesentlichen auf kleine Schritte beschränken, mit denen wir vor allem versuchten, die Folgen der Teilung für die Menschen zu mildern und das Bewußtsein für die Einheit der Nation wachzuhalten und zu schärfen. Wenn uns künftig eine demokratisch legitimierte, daß heißt frei gewählte Regierung als Partner gegenübersteht, eröffnen sich völlig neue Perspektiven.

Stufenweise können neue Formen institutioneller Zusammenarbeit entstehen und ausgeweitet werden. Herr Präsident, meine Damen und Herren, ein solches Zusammenwachsen liegt in der Kontinuität der deutschen Geschichte. Staatliche Organisation in Deutschland hieß in unserer Geschichte fast immer auch Konföderation und Föderation. Wir können doch auf diese historischen Erfahrungen zurückgreifen.

Wie ein wiedervereinigtes Deutschland schließlich aussehen wird, daß weiß heute niemand. Daß aber die Einheit kommen wird, wenn die Menschen in Deutschland sie wollen, dessen bin ich sicher.

Sechstens: Die Entwicklung der innerdeutschen Beziehungen bleibt eingebettet in den gesamteuropäischen Prozeß, das heißt immer auch in die West-Ost-Beziehungen. Die künftige Architektur Deutschlands muß sich einfügen in die künftige Architektur Gesamteuropas. Hierfür hat der Westen mit seinem Konzept der dauerhaften und gerechten europäischen Friedensord-

nung Schrittmacherdienste geleistet.

Generalsekretär Gorbatschow und ich sprechen in der Gemeinsamen Erklärung vom Juni dieses Jahres, die ich bereits zitiert habe, von den Bauelementen eines "gemeinsamen europäischen Hauses". Ich nenne beispielhaft dafür:

-Die uneingeschränkte Achtung der Integrität und der Sicherheit jedes Staates. Jeder Staat hat das Recht, das eigene politische und soziale System frei zu wählen.

-Die uneingeschränkte Achtung der Grundsätze und Normen des Völkerrechts, insbesondere Achtung des Selbstbestimmungsrechts der Völker.

-Die Verwirklichung der Menschenrechte.

-Die Achtung und Pflege der geschichtlich gewachsenen Kulturen der Völker Europas.

Mit alledem wollen wir - so haben es Generalsekretär Gorbatschow und ich festgeschrieben - an die geschichtlich gewachsenen europäischen Traditionen anknüpfen und zur Überwindung der Trennung Europas beitragen.

Siebtens: Die Anziehungs- und Ausstrahlungskraft der Europäischen Gemeinschaft ist und bleibt eine entscheidende Konstante der gesamteuropäischen Entwicklung. Wir wollen und müssen sie weiter stärken.

Die Europäische Gemeinschaft ist jetzt gefordert, mit Offenheit und Flexibilität auf die reformorientierten Staaten Mittel-, Ost- und Südosteuropas zuzugehen. Dies haben die Staats- und Regierungschefs der EG-Mitgliedstaaten kürzlich bei ihrem Treffen in Paris ja auch so festgestellt. Hierbei ist die DDR selbstverständlich eingeschlossen:

Die Bundesregierung befürwortet deshalb den baldigen Abschluß eines Handels- und Kooperationsabkommens mit der DDR, das den Zugang der DDR zum Gemeinsamen Markt erweitert, auch was die Perspektive 1992 betrifft.

Wir können uns für die Zukunft sehr wohl bestimmte Formen der Assoziierung vorstellen, die die Volkswirtschaften der reformorientierten Staaten Mittel- und Südosteuropas an die EG he-

ranführen und damit das wirtschaftliche und soziale Gefälle auf unserem Kontinent abbauen helfen. Das ist eine der ganz wichtigen Fragen, wenn das Europa von morgen ein gemeinsames Europa sein soll.

Herr Präsident, meine Damen und Herren, den Prozeß der Wiedergewinnung der deutschen Einheit verstehen wir immer auch als europäisches Anliegen. Er muß deshalb auch im Zusammenhang mit der europäischen Integration gesehen werden. Ich will es ganz einfach so formulieren: Die EG darf nicht an der Elbe enden, sondern muß die Offenheit auch nach Osten wahren.

Nur in diesem Sinne - wir haben das Europa der Zwölf immer nur als einen Teil und nicht als das Ganze verstanden - kann die Europäische Gemeinschaft Grundlage einer wirklich umfassenden europäischen Einigung werden. Nur in diesem Sinne wahrt, behauptet und entwickelt sie die Identität aller Europäer. Diese Identität, meine Damen und Herren, ist nicht nur in der kulturellen Vielfalt Europas, sondern auch und vor allem in den Grundwerten von Freiheit, Demokratie, Menschenrechten und Selbstbestimmung begründet.

Soweit die Staaten Mittel- und Südosteuropas die erforderlichen Voraussetzungen erfüllen, würden wir es auch begrüßen, wenn sie dem Europarat und insbesondere auch der Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten beitreten.

Achtens: Der KSZE-Prozeß ist ein Herzstück dieser gesamteuropäischen Architektur. Wir wollen ihn vorantreiben und die bevorstehenden Foren nutzen:

- die Menschenrechtskonferenzen in Kopenhagen 1990 und in Moskau 1991,
- die Konferenz über wirtschaftliche Zusammenarbeit in Bonn 1990,
- das Symposium über das kulturelle Erbe in Krakau 1991 und
- nicht zuletzt das nächste Folgetreffen in Helsinki.

Dort sollten wir auch über neue institutionelle Formen der gesamteuropäischen Zusammenarbeit nachdenken. Wir könnten uns eine gemeinsame Institution zur Koordinierung der West-

Ost-Wirtschaftszusammenarbeit sowie die Einrichtung eines gesamteuropäischen Umweltra-
tes sehr gut vorstellen.

Neuntens: Die Überwindung der Trennung Europas und der Teilung Deutschlands erfordern
weitreichende und zügige Schritte in der Abrüstung und Rüstungskontrolle. Abrüstung und
Rüstungskontrolle müssen mit der politischen Entwicklung Schritt halten und, wenn notwen-
dig, beschleunigt werden.

Dies gilt im besonderen für die Wiener Verhandlungen über den Abbau konventioneller Stre-
itkräfte in Europa und für die Vereinbarung vertrauensbildender Maßnahmen ebenso wie für
das weltweite Verbot chemischer Waffen, das, wie ich hoffe, 1990 kommen wird. Dies erfor-
dert auch, daß auch die Nuklearpotentiale der Großmächte auf das strategisch erforderliche
Minimum reduziert werden können.

Das bevorstehende Treffen zwischen Präsident Bush und Generalsekretär Gorbatschow bietet
eine gute Gelegenheit, den jetzt laufenden Verhandlungsrunden neue Schubkraft zu geben.

Wir bemühen uns - auch in zweiseitigen Gesprächen mit den Staaten des Warschauer Paktes
einschließlich der DDR -, diesen Prozeß zu unterstützen.

Zehntens: Mit dieser umfassenden Politik wirken wir auf einen Zustand des Friedens in Eu-
ropa hin, in dem das deutsche Volk in freier Selbstbestimmung seine Einheit wiedererlangen
kann. Die Wiedervereinigung, das heißt die Wiedergewinnung der staatlichen Einheit Deut-
schlands, bleibt das politische Ziel der Bundesregierung.

Wir sind dankbar, daß wir in der Erklärung des Brüsseler NATO-Gipfels vom Mai dieses Ja-
hres dafür erneut die Unterstützung unserer Freunde und Partner gefunden haben.

Meine Damen und Herren, wir sind uns bewußt, daß sich auf dem Weg zur Deutschen Einheit
viele schwierige Fragen stellen, auf die korrekterweise heute niemand eine abschließende An-
twort geben kann. Dazu gehört vor allem auch - ich betone das - die ebenso schwierige wie
entscheidende Frage übergreifender Sicherheitsstrukturen in Europa.

Die Verknüpfung der deutschen Frage mit der gesamteuropäischen Entwicklung und den West-Ost-Beziehungen - wie ich sie eben in zehn Punkten erläuterte - ermöglicht eine organische Entwicklung, die den Interessen aller Beteiligten Rechnung trägt und - dies ist unser Ziel - einer friedlichen und freiheitlichen Entwicklung in Europa den Weg bahnt.

Nur miteinander und in einem Klima des wechselseitigen Vertrauens können wir die Teilung Europas, die immer auch die Teilung Deutschlands ist, friedlich überwinden.

Das heißt, wir brauchen auf allen Seiten Besonnenheit, Vernunft und Augenmaß, damit die jetzt begonnene - so hoffnungsvolle - Entwicklung stetig und friedlich weiterverläuft.

Was diesen Prozeß stören könnte, sind nicht Reformen, sondern deren Verweigerung. Nicht Freiheit schafft Instabilität, sondern deren Unterdrückung. Jeder gelungene Reformschritt bedeutet für ganz Europa ein Mehr an Stabilität und einen Zugewinn an Freiheit und Sicherheit.

Herr Präsident, meine Damen und Herren, in wenigen Wochen beginnt das letzte Jahrzehnt dieses Jahrhunderts, ein Jahrhundert, das so viel Elend, Blut und Leid sah.

Es gibt heute viele hoffnungsvolle Zeichen dafür, daß die neunziger Jahre die Chancen für mehr Frieden und mehr Freiheit in Europa und in Deutschland in sich tragen. Es kommt dabei - jeder spürt dies - entscheidend auch auf unseren, den deutschen Beitrag an. Wir alle sollten uns dieser Herausforderung der Geschichte stellen.

Pramen: <http://www.bundestag.de/geschichte/parlhist/dokumente/dok09>

Příloha 2: Smlouva 2 plus 4

Francouzské znění *Smlouvy o konečném uspořádání ve vztahu k Německu* (běžně označována jako Smlouva 2 plus 4), která byla podepsána zástupci šesti států (SRN, NDR, Francie, SSSR, USA a Velké Británie) na konferenci v Moskvě 12. září 1990 a která upravuje zahraničně politické aspekty sjednocení Německa.

Traité portant règlement définitif concernant l'Allemagne

La République fédérale d'Allemagne, la République démocratique allemande, les États-Unis d'Amérique, la République française, le Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord et l'Union des Républiques socialistes soviétiques,

Conscients que leurs peuples vivent mutuellement en paix depuis 1945 ;

Ayant à l'esprit les changements historiques survenus récemment en Europe, qui permettent de surmonter la division du continent ;

Prenant en considération les droits et responsabilités des Quatre Puissances relatifs à Berlin et à l'Allemagne dans son ensemble ainsi que les accords et décisions correspondants des Quatre Puissances au temps de la guerre et de l'après-guerre ;

Résolus, conformément aux obligations qui leur incombent en vertu de la Charte des Nations Unies, à développer entre les nations des relations amicales fondées sur le respect du principe de l'égalité de droits des peuples et de leur droit à disposer d'eux-mêmes, et à prendre toutes autres mesures propres à consolider la paix du monde ;

Rappelant les principes de l'Acte final de la Conférence sur la Sécurité et la Coopération en Europe, signé à Helsinki ;

Reconnaissant que ces principes ont établi des bases solides pour l'édification d'un ordre de paix juste et durable en Europe ;

Déterminés à tenir compte des intérêts de sécurité de chacun ;

Convaincus de la nécessité de surmonter définitivement les antagonismes et de développer la coopération en Europe ;

Confirmant leur disposition à renforcer la sécurité, en particulier en adoptant des mesures efficaces de contrôle des armements, de désarmement et de confiance ; leur volonté de ne pas se considérer les uns les autres comme des adversaires mais d'oeuvrer en faveur d'une relation de confiance et de coopération ; et par conséquent leur disposition à envisager positivement la mise en place d'arrangements institutionnels appropriés dans le cadre de la Conférence sur la Sécurité et la Coopération en Europe ;

Saluant le fait que le peuple allemand, exerçant librement son droit à l'autodétermination, a affirmé sa volonté d'établir l'unité étatique de l'Allemagne pour servir la paix du monde en tant que membre égal et souverain d'une Europe unie ;

Convaincus que l'unification de l'Allemagne en un État aux frontières définitives représente une contribution importante à la paix et à la stabilité en Europe ;

Désireux de conclure le règlement définitif concernant l'Allemagne ;

Reconnaissant que, par là et avec l'unification de l'Allemagne en tant qu'État démocratique et pacifique, les droits et responsabilités des Quatre Puissances relatifs à Berlin et à l'Allemagne dans son ensemble perdent leur fonction ;

Représentés par leurs ministres des Affaires Étrangères qui, conformément à la déclaration adoptée à Ottawa le 13 février 1990, se sont réunis le 5 mai 1990 à Bonn, le 22 juin 1990 à Berlin, le 17 juillet 1990 à Paris avec la participation du ministre des Affaires Étrangères de la République de Pologne, et le 12 septembre 1990 à Moscou ;

sont convenus de ce qui suit :

Article premier

1. L'Allemagne unie comprendra le territoire de la République fédérale d'Allemagne, de la République démocratique allemande et de l'ensemble de Berlin. Ses frontières extérieures seront les frontières de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande et seront définitives à partir de la date d'entrée en vigueur du présent Traité. La confirmation du caractère définitif des frontières de l'Allemagne unie constitue un élément essentiel de l'ordre de paix en Europe.
2. L'Allemagne unie et la République de Pologne confirmeront la frontière existante entre elles par un traité ayant force obligatoire en vertu du droit international.
3. L'Allemagne unie n'a aucune revendication territoriale quelle qu'elle soit envers d'autres États et n'en formulera pas à l'avenir.
4. Les gouvernements de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande feront en sorte que la Constitution de l'Allemagne unie ne comporte aucune disposition incompatible avec ces principes. Cela vaut en conséquence pour les dispositions contenues dans le préambule, l'article 23, phrase 2 et l'article 146 de la Loi fondamentale de la République fédérale d'Allemagne.

5. Les gouvernements des États-Unis d'Amérique, de la République française, du Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord et de l'Union des Républiques socialistes soviétiques prennent formellement acte des engagements et déclarations correspondants des gouvernements de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande, et déclarent que leur mise en oeuvre confirmera le caractère définitif des frontières de l'Allemagne unie.

Article 2

Les gouvernements de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande réaffirment leurs déclarations selon lesquelles seule la paix émanera du sol allemand. Selon la Constitution de l'Allemagne unie, les actes susceptibles de troubler les relations pacifiques entre les nations ou entrepris dans cette intention, notamment en vue de préparer une guerre d'agression, sont anticonstitutionnels et constituent une infraction punissable. Les gouvernements de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande déclarent que l'Allemagne unie n'emploiera jamais aucune de ses armes que conformément à sa Constitution et à la Charte des Nations Unies.

Article 3

1. Les gouvernements de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande réaffirment leur renonciation à la fabrication, à la possession et au contrôle d'armes nucléaires, biologiques et chimiques. Ils déclarent que l'Allemagne unie respectera également ces engagements. En particulier les droits et obligations découlant du Traité du 1er juillet 1968 sur la non-prolifération des armes nucléaires continueront à s'appliquer à l'Allemagne unie.

2. Le gouvernement de la République fédérale d'Allemagne, en plein accord avec le gouvernement de la République démocratique allemande, a déclaré à Vienne, le 30 août 1990, au cours des négociations sur les forces armées classiques en Europe, ce qui suit :

« Le gouvernement de la République fédérale d'Allemagne s'engage à réduire dans un délai de trois à quatre ans le niveau des effectifs en personnels des forces armées de l'Allemagne unie à 370.000 (forces terrestres, aériennes et navales). Cette réduction commencera au moment de l'entrée en vigueur du premier traité FCE. Dans les limites de ce plafond global, un maximum de 345.000 hommes appartiendront aux forces terrestres et aériennes, qui, conformément au mandat agréé, sont seules l'objet des négociations sur les forces armées classiques en Europe. Le gouvernement fédéral considère son engagement de réduire les forces terrestres et aériennes comme une contribution allemande importante à la réduction des forces armées classiques en Europe. Il présume que dans les négociations de suivi les autres participants aux négociations contribueront également au renforcement de la sécurité et de la stabilité en Europe, y compris par des mesures de limitation des effectifs en personnels. »

Le gouvernement de la République démocratique allemande s'est expressément associé à cette déclaration.

3. Les gouvernements des États-Unis d'Amérique, de la République française, du Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord et de l'Union des Républiques socialistes soviétiques prennent acte de ces déclarations des gouvernements de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande.

Article 4

1. Les gouvernements de la République fédérale d'Allemagne, de la République démocratique allemande et de l'Union des Républiques socialistes soviétiques déclarent que l'Allemagne unie et l'Union des Républiques socialistes soviétiques régleront par traité les conditions et la durée de la présence des forces armées soviétiques sur le territoire de l'actuelle République démocratique allemande et de Berlin, ainsi que le déroulement du retrait de ces forces armées, qui devra être achevé à la fin de l'année 1994, en relation avec l'exécution de l'engagement des gouvernements de la République fédérale d'Allemagne et de la République démocratique allemande mentionné au paragraphe 2 de l'article 3 du présent Traité.

2. Les gouvernements des États-Unis d'Amérique, de la République française et du Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord prennent acte de cette déclaration.

Article 5

1. Jusqu'à l'achèvement du retrait des forces armées soviétiques du territoire de l'actuelle République démocratique allemande et de Berlin conformément à l'article 4 du présent Traité, seules seront stationnées sur ce territoire, en qualité de forces armées de l'Allemagne unie, des unités allemandes de défense territoriale qui ne sont pas intégrées aux structures d'alliance auxquelles les forces armées allemandes sont affectées sur le reste du territoire allemand. Pendant cette période et sous réserve des dispositions du paragraphe 2) du présent article, des forces armées d'autres États ne stationneront pas sur ce territoire et n'y mèneront aucune autre activité militaire.

2. Pendant la période de présence des forces armées soviétiques sur le territoire de l'actuelle République démocratique allemande et de Berlin, des forces armées des

États-Unis d'Amérique, de la République française et du Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord demeureront, sur demande de l'Allemagne unie, stationnées à Berlin, par accord à cet effet entre le gouvernement de l'Allemagne unie et les gouvernements des États concernés. Le niveau des effectifs et des armements de toutes les forces armées non allemandes stationnées à Berlin ne sera pas plus élevé qu'au moment de la signature du présent Traité. Les forces non allemandes n'y introduiront pas de nouvelles catégories d'armement. Le gouvernement de l'Allemagne unie conclura avec les gouvernements des États dont les forces armées stationnent à Berlin des accords établissant des conditions justes tenant compte des relations existantes avec les États concernés.

3. Après l'achèvement du retrait des forces armées soviétiques du territoire de l'actuelle République démocratique allemande et de Berlin, des unités des forces armées allemandes affectées aux structures d'alliance de la même manière que les unités stationnées sur le reste du territoire allemand pourront également stationner dans cette partie de l'Allemagne, bien que sans vecteurs d'armes nucléaires. Ceci ne s'applique pas aux systèmes d'armes classiques qui peuvent avoir d'autres capacités en sus de leur capacités classiques mais qui, dans cette partie de l'Allemagne, sont équipés à des fins classiques et affectés seulement à celles-ci. Des forces armées et des armes nucléaires ou des vecteurs d'armes nucléaires étrangers ne seront pas stationnés dans cette partie de l'Allemagne et n'y seront pas déployés.

Article 6

Le droit de l'Allemagne unie d'appartenir à des alliances, avec tous les droits et obligations qui en découlent, n'est pas affecté par le présent Traité.

Article 7

1. Les États-Unis d'Amérique, la République française, le Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord et l'Union des Républiques socialistes soviétiques mettent fin par le présent Traité à leurs droits et responsabilités relatifs à Berlin et à l'Allemagne dans son ensemble. En conséquence, il est mis fin aux accords, décisions et pratiques quadripartites correspondants, qui s'y rattachent, et toutes les institutions des Quatre Puissances y afférentes sont dissoutes.

2. L'Allemagne unie jouira, en conséquence, de la pleine souveraineté sur ses affaires intérieures et extérieures.

Article 8

1. Le présent Traité sera soumis à ratification ou acceptation aussitôt que possible. En ce qui concerne l'Allemagne, la ratification sera effectuée par l'Allemagne unie. Le Traité s'appliquera par conséquent à l'Allemagne unie.

2. Les instruments de ratification ou d'acceptation seront déposés auprès du gouvernement de l'Allemagne unie. Celui-ci informera les gouvernements des autres Parties contractantes du dépôt de chaque instrument de ratification ou d'acceptation.

Article 9

Le présent Traité entrera en vigueur pour l'Allemagne unie, les États-Unis d'Amérique, la République française, le Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord et l'Union des Républiques socialistes soviétiques le jour de dépôt du dernier instrument de ratification ou d'acceptation par ces États.

Article 10

L'original du présent Traité dont les textes allemand, anglais, français et russe font également foi, est déposé auprès du gouvernement de la République fédérale d'Allemagne qui transmettra aux gouvernements des autres Parties contractantes des copies certifiées conformes.

En foi de quoi, les plénipotentiaires soussignés, dûment habilités à cet effet, ont signé le présent Traité.

Fait à Moscou, le 12 septembre 1990

Pramen: <http://mjp.univ-perp.fr/traites/1990traite2+4.htm>

BIBLIOGRAFIE

Primární prameny

- ABD (1995). *Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Dokumente von 1949 bis 1994*. Bonn: Auswärtiges Amt.
- ADENAUER, K. (1965a), *Erinnerungen 1945-1953*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt
- (1965b), *Erinnerungen 1953-1955*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- (1965c), *Erinnerungen 1955-1959*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- (1965d), *Erinnerungen 1959-1963*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- ADG (1989). *Archiv der Gegenwart*, ročník 59.
- ADG (1990). *Archiv der Gegenwart*, ročník 60.
- ATTALI, J. (1995), *Verbatim III. Chronique des années 1988-1991*, Paris: Fayard.
- (2005), *C'était François Mitterrand*, Paris: Fayard.
- BUSH, G., SCOWCROFT, B. (1999), *Eine neue Welt. Amerikanische Außenpolitik in Zeiten des Umbruchs*, Berlin: Ullstein.
- DUMAS, R., GENSCHER, H.-D., VÉDRINE, H. (1998), *Frankreichs Deutschlandspolitik 1989/90 im Rückblick*, in SAUZAY, B., THADDEN, R. von. Mitterrand und die Deutschen. Göttingen: Wallstein.
- DzD (1998). *Dokumente zur Deutschlandpolitik. Deutsche Einheit. Sonderedition aus der Akten des Bundeskanzleramtes 1989/90*, München: Oldenbourg.
- Die deutsche Frage. (1982). Hannover: Niedersächsische Landeszentrale für politische Bildung.
- GAULLE, Ch. de. (2000), *Mémoires*, Paris: Gallimard.
- GENSCHER. H.-D. (1995), *Erinnerungen*, Berlin: Siedler.
- GORBATSCHOW, M. (1999), *Wie es war. Die deutsche Wiedervereinigung*, Berlin: Ullstein.
- KOHL, H. (1997), *Chtěl jsem sjednocení Německa*, Praha: Karolinum.
- MITTERRAND, F. (2001), *De l'Allemagne, de la France*. Paris: Odile Jacob.
- PEF (1990). *Politique étrangère de la France. Textes et documents*, číslo března-dubna, Paris: La documentation française.
- SCHMIDT, H. (1990), *Die Deutschen und ihre Nachbarn*, Berlin: Siedler.
- TELTSCHIK, H. (1993), *329 Tage. Innenansichten der Einigung*, München: Goldman.
- THATCHER, M. (1993), *Downing Street No. 10*, Düsseldorf.: Econ.
- VÉDRINE, H. (1996), *Les mondes de François Mitterrand*, Paris: Fayard.

Sekundární prameny

- AMALRIC J. (1989), *Les inquietudes de M. Mitterrand*, in *Le Monde*, 24. listopadu 1989, s. 1.
- ANDREANI, J.-L. (1990), *Une vieille inquietude*, in *Le Monde*, 16. února 1990, s. 9.
- ARNOLD, E. (1991), *German foreign policy and unification*, in *International Affairs* 67 (3), s. 453-471.
- ASH, T. G. (1994), *In Europe's Name*, Vintage.
- BARIÉTY, J., POIDEVIN, R. (1977), *Les relations franco-allemandes 1815-1975*, Paris: Armand Colin.
- BELL, D. S. (2005), *François Mitterrand*, Cambridge: Polity.
- BÉLY, L. et al. (ed.) (2005), *Dictionnaire des Ministres des Affaires étrangères 1589-2004*, Fayard.
- BENDER, K.-H. (1995), *Mitterrand und die Deutschen (1938-1995)*, Bonn: Bouvier.
- BENZ, W. (1999), *Deutschland unter alliierter Besatzung 1945-1949/55*, Berlin: Akademie.
- BRAND CRÉMIEUX, M.-N. (2004), *Les Français face à la réunification allemande*, Paris: L'Harmattan.
- BRARD, J.-P. (1990), *La menace du IV Reich*, in *Le Monde*, 7. března 1990, s. 2.
- BOZO, F. (2005), *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande*, Paris: Odi-le Jacob.
- (2007), *Mitterrand's France, the End of the Cold War, and German Unification: A Reappraisal*, in *Cold War History*, 7 (4), s. 455-478.
- , PAOLINI, J. (1990), *Trois Allemagnes, deux Europes et la France*, in *Politique étrangère*, 55 (1), s. 119-138.
- BRUNN, G. (2006), *Die Europäische Einigung von 1945 bis heute*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- BUTTLAR, C. von. (2006), *Das vereinigte Deutschland in der überregionalen Presse Frankreichs 1989 bis 1994*, Berlin: Duncker & Humbolt.
- COLARD, D. (1999), *Le Partenariat franco-allemand. Du Traité de l'Elysée à la République de Berlin (1963-1999)*, Paris: Gualino éditeur.
- DAVIDSON, I. (1990), *The search for a new order in Europe*, in *International Affairs* 66(2), s. 275-283.
- DEUERLEIN, E. (1971), *Frankreichs Obstruktion deutscher Zentralverwaltung 1945*, in *Deutschland-Archiv* 4 (1971), s. 466-491.
- EHLER, T. (2006), *USA a znovusjednocení Německa*, Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- FAVIER, P., MARTIN-ROLAND, M. (1996), *La décennie Mitterrand 3. Les défis (1988-1991)*, Éditions du Seuil.

- FIALA, P., PITROVÁ, M. (2003), *Evropská unie*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- FOUCHER, M. (1990), *La Pologne face à ces frontières*, in *Le Monde*, 17, března 1990, s. 2.
- FROMENT-MEURICE, H. (2004), *Frankreich und die deutsche Einheit*, in TIMMERMANN, Heiner (ed.). *Das war die DDR*. Münster: Lit Verlag.
- GÖRTEMAKER, M. (2005a), *Die Deutsche Frage in der internationalen Politik*, in *Informationen zur politischen Bildung 250 (Der Weg zur Einheit)*, s. 4-10.
- (2005b), *Zusammenbruch des SED-Regimes*, in *Informationen zur politischen Bildung 250 (Der Weg zur Einheit)*, s. 21-32.
- (2005c), *Verhandlungen mit der Vier Mächten*, in *Informationen zur politischen Bildung 250 (Der Weg zur Einheit)*, s. 47-60.
- GROSSER, A. (1986), *Frankreich und seine Außenpolitik 1944 bis heute*, München, Wien: Carl Hanser.
- HASSNER, P. (1990), *Europe beyond partition and unity: disintegration or reconstruction?*, in *International Affairs* 66(3), s. 461-475.
- HOFFMANN, S. (1993), *French Dilemmas and Strategies in the New Europe*, in Keohane, R. O., NYE, J. S., HOFFMANN, S., *After the Cold War. International institutions and state strategies in Europe 1989-1991*, Harvard University, s. 127-147.
- (1990), *La France dans le nouvel ordre européen*, in *Politique étrangère* 55 (3), s. 503-512.
- HÜSER, D. (1996), *Frankreichs „doppelte Deutschlandspolitik“*, Berlin: Duncker & Humboldt.
- (1997), *Frankreich und die Potsdamer Konferenz – Die Deutsche Einheit in französischer Perspektive*, in TIMMERMANN, H. (ed.). *Potsdam 1945*. Berlin: Duncker & Humboldt.
- CHEVÈNEMENT, J.-P. (1990), *La France et la sécurité de l'Europe*, in *Politique étrangère* 55 (3), s. 525-531.
- JONES, C. (1994), *The Cambridge Illustrated History of France*, Cambridge: Cambridge University Press.
- JULIEN, E. (1999), *Les rapports franco-allemands à Berlin 1945-1961*, Paris : L'Harmattan.
- KAHN, S. (2007), *Géopolitique de l'Union Européenne*, Paris: Armand Colin.
- KERKHOFF, M. (1996), *Großbritannien, die Vereinigten Staaten und die Saarfrage 1945 bis 1954*, Franz Steiner: Stuttgart.
- KIELINGER, T. (1990), *Waking up in new Europe—with a headache*, in *International Affairs* 66(2), s. 249-263.
- KIESSLER, R. E., ELBE, F. (1993), *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken : der diplomatische Weg zur deutschen Einheit*, Baden Baden: Nomos.
- KOLBOOM, I. (1997), *France-Germany: Old Partnerships, New Responsibilities*, in DALY, P. M., FRISCHKOPF, W. H. et al. (eds.). *Germany Unified. A Five- and Fifty-Year Retrospective*. New York aj.: Peter Lang, s. 227-236.

- KRAUTHAMMER, C. (1991), *The Unipolar Moment*, in *Foreign Affairs* 70 (1), s. 23-33.
- LACOUTURE, J. (1998), *Mitterrand. Une histoire de Français. 2. Les vertiges du sommet*, Paris: Seuil.
- LACOUTURE, J., ROTMAN, P. (2000), *Mitterrand. Le roman du pouvoir*, Paris: Seuil.
- LAIJOINE, A. (1990), *Non à « la voie du Reich »*, in *Le Monde*, 15. února 1990, s. 10.
- LAPPENKÜPER, U. (2001), *Die deutsch-französischen Beziehungen 1949-1963*, München: Oldenbourg.
- LEHMANN, I. (1996), *Die deutsche Vereinigung von außen gesehen. Sv. 1: Die Prese der Vereinigten Staaten, Großbritanniens und Frankreichs*, Frankfurt/Main, Berlin aj.: Peter Lang.
- LOTH, W. (1987), *Geschichte Frankreichs im 20. Jahrhundert*, W. Kohlhammer: Stuttgart aj.
- (1991), *Etappen der deutsch-französischen Verständigung*, in TIMMERMANN, H. (ed.). *Deutschland – Frankreich – Polen*. Saarbrücken-Scheidt: Dadder.
- MÉNODIER, H. (ed.) (1993), *Le couple franco-allemande en Europe*, Paris: Pia.
- MEYER-LANDRUT, N. (1988), *Frankreich und die deutsche Einheit*, München: Oldenbourg.
- MICHELIS, G. de (1989), *Faire revivre l'Europe centrale*, in *Le Monde*, 11. listopadu 1989, s. 2.
- MOÏSI, D., RUPNIK, J. (1991), *Le nouveau continent. Plaidoyer pour une Europe renaissante*, Paris: Calmann-Lévy.
- MOUSSON-LESTANG, J.-P. (1991), *Die Etappen der deutsch-französischen Aussöhnung seit 1945*, in TIMMERMANN, Heiner (ed.). *Deutschland – Frankreich – Polen*. Saarbrücken-Scheidt: Dadder.
- MÜLLER-BRANDECK-BOCQUET, G. (2004), *Frankreichs Europapolitik*, Wiesbaden: VS Verlag.
- NOELLE-NEUMANN, E., PETERSEN, T. (2006), *Die Bürger in Deutschland*, in WEIDENFELD, W. (ed.). *Die Staatenwelt Europas*. Bonn: BPB, s. 32-51.
- N'SONDE, U. (2006), *Les réactions à la réunification allemande*, Paris: L'Harmattan.
- PFEIL, U. (2001), *Die DDR und Frankreich (1949-1973)*, in PFEIL, U. (ed.). *Die DDR und der Westen*. Berlin: Ch. Links.
- PLATO, A. von. (2003), *Die Vereinigung Deutschlands – ein weltpolitisches Machtspiel*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- PRILL, N. J., MERTÈS, M. (1990), *L'Allemagne unifiée et l'Europe. Continuité ou nouvelle tentation du pouvoir ?*, in *Politique étrangère* 55 (3), s. 559-573.
- SAUNIER G. et al. (2005), *1989, le retour de la question allemande : vers la réunification*, [online]. 2005-2006 [cit. 2008-09-01]. Dostupný z [www](http://www.mitterrand.org/1989-le-retour-de-la-question.html): <<http://www.mitterrand.org/1989-le-retour-de-la-question.html>>
- SCHABERT, T. (2002), *Wie Weltgeschichte gemacht wird*, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Spiegel (1990), *Splitter im Körper*, in *Der Spiegel*, č. 1, roč. 1990, s. 26-27.

- STARK, H. (2004), *Frankreichs Rolle in der Welt*, in Informationen zur politischen Bildung č. 285 (Frankreich), s. 49-57.
- STEINKÜHLER, M. (2002), *Der deutsch-französische Vertrag von 1963*, Berlin: Duncker & Humblot.
- SZABO, S. F. (1992), *The Diplomacy of German Unification*, New York: Saint's Martin Press.
- TALBOTT, S., BESCHLOSS, M. R. (1993), *Auf höchster Ebene. Das Ende des Kalten Krieges und die Geheimdiplomatie der Supermächte 1989 – 1991*, Düsseldorf, Wien, New York, Moskva: ECON.
- URBAN, T. (2005), *Der Verlust*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- VERNET, D. (1989), *Nouvelle Europe, nouvelle Allemagne ?*, in *Le Monde*, 12. září 1989, s. 1.
- (1992), *The dilemma of French foreign policy*, in *International Affairs* 68(4), s. 655-664.
- (2003), *Mitterrand, l'Europe et la réunification allemande*, in *Politique étrangère* 68(1), s. 165-179.
- VOGEL, W. (2005), *Die deutsch-französischen Beziehungen*, In: KIMMEL, A., UTERWEDDE, H. (eds.). *Länderbericht Frankreich*. Bonn: BPB.
- WÆVER, O. (1990), *Three competing Europes: German, French, Russian*, in *International Affairs*, 66 (3), s. 477-493.
- WALLACE, H. (1991), *The Europe that came in from the cold*, in *International Affairs* 67(4), s. 647-663.
- WEIDENFELD, W. (1998), *Außenpolitik für die deutsche Einheit: die Entscheidungsjahre 1989/1990*, Stuttgart: Dt. Verl-Anst.
- , WAGNER, P. M., BRUCK, E. (1999), *Verhandlungen zur deutschen Einheit: Internationaler Prozeß*, in Weidenfeld, W., Korte, K.-R., *Handbuch zur deutschen Einheit 1949-1989-1999*, Frankfurt/Main, New York: Campus Verlag, s. 794-834.
- (2007), *Der „Zwei-plus-Vier“-Vertrag*, in Schmidt, S., Hellmann, G., Wolf, R., *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 112-124.
- WEISENFELD, E. (1986), *Welches Deutschland soll es sein?* München: C. H. Beck.
- WICKERT, U. (1993), *Und Gott schuf Paris*, Hamburg: Hoffmann und Campe.
- WILKEN, A. (ed.) (1997), *Die deutsch-französischen Wirtschaftsbeziehungen 1945-1960. Les relations économiques franco-allemandes 1945-1960*, Sigmaringen: Thorbecke.
- WOYKE, W. (ed.) (2006), *Handwörterbuch internationaler Politik*, Bonn: BPB.
- ZELIKOW, P., RICE, C. (1997), *Germany Unified and Europe Transformed*, Cambridge, London: Harvard University Press.
- ZELIONKA, J. (1991), *Europe's security: a great confusion*, in *International Affairs* 67(1), s. 127-137.

Elektronické prameny

Chronik 2 plus 4 Vertrag [online]. 2002 [cit. 2007-05-31]. Dostupný z www:
<<http://www.2plus4.de>>